

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Nina Leban

Idejni razvoj v veroučnih zvezkih katoliške cerkve na Slovenskem v
20. stoletju

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Nina Leban

Mentor: izr. prof. dr. Marjan Smrke
Somentorica: doc. dr. Alojzija Židan

Idejni razvoj v veroučnih zvezkih katoliške cerkve na Slovenskem v
20. stoletju

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

IDEJNI RAZVOJ V VEROUČNIH ZVEZKIH KATOLIŠKE CERKVE NA SLOVENSKEM V 20. STOLETJU

Diplomsko delo je poskus empirične raziskave religije (katoliške cerkve) kot družbenega dejstva in njene manifestacije skozi ideološko in vzgojno-didaktično prizmo veroučnih zvezkov in katekizmov, ki so se na Slovenskem uporabljali v 20. stoletju. Izhodišče je želja ugotoviti, do kolikšne mere je krščanska vzgoja vpeta v sodobno družbeno dogajanje oz. obratno, koliko vpliva, če sploh, je imelo sodobno družbeno dogajanje na krščansko vzgojo in katehezo v 20. stoletju. Najprej se spoznam z zgodovino katehetike od apostolske kateheze in katehumenata do srednjeveške kateheze, protestantske reformacije in prvih katekizmov, pa vse do verouka kot šolskega predmeta v 19. stoletju. Osrednji del naloge se začne s podrobnim pregledom izdaj katekizmov 20. stoletja in drugim vatikanskim koncilom kot prelomnico med srednjeveško miselnostjo in naprednejšim pristopom h katehezi, ki naj bi sledila sodobnim miselnim tokovom, kakor domnevam v eni od hipotez. Iz pred- in pokoncilskega obdobja izberem nekaj primerov veroučnih učbenikov, da bi videla, če se je obravnava določenih tematik po koncilskem »podanašnjeju« kaj spremenila. Ker v njih iščem tudi didaktični napredek, teoretsko obravnavam še didaktiko kot znanstveno disciplino in razvoj specialne didaktike, kamor spada tudi didaktika kateheze.

KLJUČNE BESEDE: kateheza, katoliška cerkev, drugi vatikanski koncil, didaktika, napredek

conceptual development in the 20th centuries' catholic church catechisms in slovenija

This dissertation is an attempt in empirical research of religion (Catholic Church) as a social fact and its manifestation through ideological and didactical concepts of catechisms, used in Slovenia in the 20th century. The starting point is an aim to find out just how much influence did/ does modern social developments have on Christian education and 20th century catechesis. After getting familiar with the history of catechetics and its basic concepts (apostolic catechesis, catechumenate, catechesis in the Middle age, protestant reformation and first catechisms, religious education as a school subject in the 19th century), more attention is given to the 20th century catechesis. Most of then issued and used catechisms are listed in detail. A crucial moment in time is the Second Vatican Council which represents a turning point in the modern-day catechesis, since it liberates it from the medieval mentality to some extent, as one of the hypotheses foresees. In order to draw some useful conclusions as to whether or not there is any recognizable conceptual development, I compare the pre- and the post-council catechisms by focusing on some topics that tend to stir up controversy, but are significant for modern contemporary mind. Scientific development of didactics is also described, with an emphasis on the development of special didactics and didactics of catechesis.

KEY WORDS: catechesis, Catholic Church, Second Vatican Council, didactics, progress

KAZALO

UVOD	6
1 NAMEN KATEHEZE	7
1.1 Namen s stališča izvajalca	8
1.2 Kateheza s stališča kritične teorije: primer Althusserjeve umestitve religije med ideološke aparate države	9
2 ZGODOVINA KATEHETIKE	10
2.1 Apostolska kateheza	11
2.2 Katehumenat	12
2.3 Srednjeveška kateheza	12
2.3.1 Pokristjanjenje Slovencev in prva misijonska središča	14
2.3.2 Prvi slovenski katehetski zapisi	14
2.4 Humanizem in protestantska reformacija	15
2.4.1 Katehetski viri slovenskih protestantov	16
2.4.2 Primož Trubar (1508–1586)	16
2.4.3 Dela drugih protestantov	18
2.4.4 Katehetske značilnosti slovenskih protestantov	19
2.5 Obdobje katoliške obnove in baroka	20
2.5.1 Obnova kateheze po tridentinskem koncilu	20
2.5.2 Katekizmi tega obdobja	21
2.5.3 Slovenski pisni oznanjevalni viri	22
2.5.4 Načini poučevanja kateheze	23
2.6 Oznanjevanje v baroku	24
2.7 Verouk v obdobju razsvetljenstva	25
2.7.1 Katehetska literatura	25
2.7.2 Verouk kot šolski predmet	26
2.7.3 Značilnosti šolskega verouka	27
2.8 Devetnajsto stoletje	28
3 DVAJSETO STOLETJE	30
3.1 Katehetske metode	31
3.2 Sistemi javnih šol	33
3.3 Veroučni načrti in učbeniki na Slovenskem	33
3.4 Župnijska kateheza	36
3.5 Predkoncilaska kateheza	40
3.5.1 Katekizem – osnova verouka	43
3.5.2 Kržičeva didaktika	45
4 DRUGI VATIKANSKI KONCIL– SONCE NAD LEDENIKOM	50
4.1 »Aggiornamento«	50
4.2 Pokoncilaske spremembe	52

5 RAZVOJ DIDAKTIKE KOT ZNANOSTI	67
5.1 Komensky, »Galilej pedagogike«	69
5.2 Splošna in posebna didaktika	70
5.3 Didaktični vidik pouka	70
5.4 Didaktika kateheze	71
5.4.1 Didaktična modernizacija?	72
SKLEP	73
PRILOGA: Slovarček pojmov	77
LITERATURA	80

UVOD

20. stoletje kot stoletje vsesplošnega napredka je vlogo religije v družbi dodobra predrugačilo. Zaradi hitrega napredka znanosti se je njen pomen v družbi zmanjšal, vendar za človeka ostaja eden od odgovorov na temeljne probleme individualnega in družbenega življenja, saj je »človeška eksistenca v temelju nepojasnljiva, nekatere življenjske situacije pa nerešljive, nepremagljive...« (Smrke 1996, 9). Tudi Stark in Bainbridge sta mnenja, da je »religija pomemben dejavnik v človeškem življenju in pričakujemo lahko, da bo to v predvidljivi prihodnosti tudi ostala« (Stark in Bainbridge 2007, 21).

Za 20. stoletje je v odnosu religije do družbe značilna *sekularizacija*¹ v smislu odprave totalitarne vloge krščanske cerkve v družbi (Smrke 1996, 60). Ponovno so pod vprašaj postavljene »uradno« večne in nespremenljive vrednote in resnice, čedalje več je skepse, kritike in zavračanja, posebno v družbah, kjer vladajo velike družbene razlike. Socialni motivi, industrializacija z družbeno diferenciacijo, urbanizacija, do religije prevratna filozofija, razsvetljenstvo, vse te družbene spremembe so v 20. stoletju ogrožale položaj rimskokatoliške cerkve in so težile k sekularizaciji na družbeni ravni (Smrke 1996, 62). Spremembe znotraj same cerkve in v njenem odnosu do sveta so bile in so še vedno neizogibne. Čeprav je sicer znana po tem, da »vztrajno goji mit nespremenljivosti«, je spremembam podvržena tudi rimskokatoliška cerkev, saj ni cerkve, ki bi bila imuna na doktrinarno spreminjanje. Znotraj nje same tako obstajajo različni miselni tokovi, npr. modernisti nasproti tradicionalistom ali konservativcem, integristi, ki so se polarizirali zlasti ob drugem vatikanskem koncilu, delitve pa so brez dvoma še prisotne (Smrke 1996, 17). Prav spremembe in njihovo (ne)uspešno uveljavljanje pa so v grobem tema moje naloge.

V nalogi želim znotraj katoliških veroučnih zvezkov prepoznati in opredeliti nekatere odgovore katoliške cerkve na izzive 20. stoletja in na nov veter, ki je znotraj nje same zavel po drugem vatikanskem koncilu. Skozi teoretsko analizo primarnih virov, tj. katekizmov in veroučnih zvezkov katoliške cerkve, ki sem jih našla v Škofijski pastoralni knjižnici v Ljubljani, in s pomočjo spodnjih hipotez bom iskala morebitni idejni in didaktični napredek v načinu podajanja verskega nauka.

1. *V okviru katoliškega konzervativizma veroučnih zvezkov se prepozna postopna »idejna liberalizacija«.*

¹ Sociologi religije pojem sekularizacije vidijo najprej kot proces osamosvajanja različnih področij družbenega življenja izpod religijskega/cerkvenega nadzora (pomen religije za družbeno življenje je vse manjši), nadalje pa kot upadanje religioznosti med prebivalstvom (Smrke 1996, 19).

2. *Glede na globalno družbo je pri določenih tematikah jasno zaznaven »zaostanek za časom«.*
3. *Drugi vatikanski koncil (1962–1965) se kaže kot bolj ali manj oster mejnik tako pri idejni kot didaktični strukturi veroučnih zvezkov.*

Tematski okvir začrtam s poglavjem o namenu kateheze s stališča katoliške cerkve kot njene izvajalke in s stališča kritične teorije (Althusserjeva teorija religije kot ideološkega aparata države). Nadaljujem s poglavjem o zgodovini katehetike od njenega začetka (t.i. apostolska kateheza in katehumenat), preko kateheze v srednjem veku in pokristjanjevanja, v obdobju humanizma in protestantske reformacije pa podrobneje obravnavam dela Primoža Trubarja, katerega pomena za Slovence ni treba posebej poudarjati, dotaknem se katehetskih virov slovenskih protestantov in njihovih katehetskih značilnosti. Obdobju protestantske reformacije sledi t.i. obdobje katoliške obnove s tridentinskim koncilom, ki znotraj cerkve ponovno »zategne« nekatere z reformacijo razrahljane »jermene«, posledice pa se kažejo tudi v načinu poučevanja kateheze. V obdobju razsvetljenstva postane verouk šolski predmet, opredelim nekatere njegove značilnosti in takratno katehetsko literaturo. V 19. stoletju položaj verouka niha od popolne podrejenosti državi v obdobju Napoleonovih Ilirskih provinc do kompromisa med cerkvenim in državnim nadzorom v avstro-ogrski monarhiji. Pomemben je leta 1823 sprejet odlok o obvezni uporabi učbenikov, tudi veroučnih, v slovenskem jeziku. V osrednjem delu naloge se osredotočam na katekizme/ veroučne zvezke katoliške cerkve, ki so se na Slovenskem uporabljali v 20. stoletju, naj bo to pri verouku kot šolskem predmetu ali pri župnijski katehezi, ki jo imamo pri nas po letu 1952. V njih iščem sledi o napredku kot posledici vsesplošne modernizacije in demokratizacije družbe. Tematski okvir za nadaljevanje predstavljata poglavje o razvoju didaktike kot znanosti z opredelitvijo distinkcije med splošno in posebno didaktiko, didaktičnimi vidiki pouka in didaktiko kateheze ter poglavje o drugem vatikanskem koncilu, za katerega v osnovi pričakujem, da bo znotraj tematike mojega raziskovanja predstavljal epistemološki rez. V prilogi je slovarček pojmov, ki so za razumevanje besedila še posebej pomembni in ki skušajo vsebino čim bolj znanstveno konceptuirati.

1 NAMEN KATEHEZE

Namen kateheze zavisi od perspektive, s katere jo ocenjujemo. Gotovo jo njen izvajalec vidi v drugačni vlogi, kot se kaže znanosti kot »zunanjemu opazovalcu«. Poglejmo natančneje namen s stališča izvajalca in s stališča kritične teorije.

1.1 Namen s stališča izvajalca

Osnovni smoter kateheze je krščanska vzgoja, ki ima po sodobnem Katehetsko-pedagoškem leksikonu sledeče naloge (Škrabl 2001, 386–387):

Razvijanje vedno večje sposobnosti mladih za kritičen odnos do »vrednot«, ki jih vsiljujejo hegemonistične sile različnih vladajočih sistemov s pomočjo ustanov za socializacijo in sredstev družbenega obveščanja; pomagati mladim, da si oblikujejo pristno človeški življenjski načrt in ga uresničujejo tudi takrat, kadar je v nasprotju z lestvico vrednot in življenjskih načrtov, utelešenih v prevladujočih sistemih: nazadnje hoče v mladih razviti čut za realizem, ki povezuje utopične težnje mladih o bolj človeškem in svobodnem svetu, rešenem vseh zatiranj... Krščanska vzgoja bi morala biti:

- *Postopno uvajanje v skrivnost odrešenja, zlasti s katehezo, ki ima za glavni cilj pomoč pri zorenju začetne vere;*
- *Postopno uvajanje v liturgično-zakramentalno življenje s pridobivanjem tiste pristne notranje religioznosti, ki ima svoj vzor v Kristusovem razmerju do Očeta;*
- *Postopno uvajanje v krščansko moralno življenje, ki ima končni cilj radikalizem blagrov, v katerega moramo vključiti pristno človeški življenjski načrt in mu vdihniti notranje življenje;*
- *Postopno uvajanje v apostolat Cerkve, ki ga ne razumemo kot prozelitizem (pridobivanje novih pripadnikov), temveč kot veselo pričevanje za osvoboditev, ki smo jo dobili v dar, postopno uvajanje v diakonijo, ki si prizadeva za pristne človeške vrednote v sodelovanju z vsemi ljudmi...*

Kateheza se je v preteklosti odvijala v različnih okvirjih odnosov med politično oblastjo in cerkvijo. Država in cerkev sta si vseskozi izmenjevali oz. delili pristojnosti na področju javne sfere, kar je vplivalo tudi na potek verskega pouka. Dolgo je imela cerkev vlogo državne pomočnice pri ohranjanju redu, morale in idejne čistosti, pri čimer je postala neke vrste državni aparat. Močan vpliv, ki ga je imela na ljudi, je izkoriščala v prid posvetne oblasti. Danes je njen položaj bistveno drugačen, k temu pa je odločilno prispeval drugi vatikanski koncil. Poglejmo, kako je nekdanjo vlogo cerkve kot ideološkega državnega aparata opredelil francoski marksistični filozof Louis Althusser.

1.2 Kateheza s stališča kritične teorije: primer Althusserjeve umestitve religije med ideološke aparate države

Cerkev skozi zgodovino ni imela zgolj religiozne funkcije, ampak je v sebi združevala tudi šolsko in informacijsko funkcijo ter funkcijo kulture. Skupaj z vladarji je obvladovala večino javne in zasebne sfere. Hegemonizem je gradila na svoji moralni ideologiji, ki jo Althusser vidi kot sestavni del verskega ideološkega aparata. Althusser loči dve vrsti državnih aparatov, prvi je represivni, drugi pa so ideološki. Medtem ko je represivni aparat države (RAD) le eden, pa med ideološke aparate države (IAD) sodijo verski IAD, šolski IAD, družinski IAD, pravni IAD, politični IAD, sindikalni IAD, informacijski IAD, kulturni IAD. Kot pove že ime, deluje RAD v prvi vrsti z represijo, šele nato z ideologijo, IAD pa z ideologijo, drugotno in skrajno subtilno tudi z represijo. Državna oblast predstavlja RAD, vendar se realizira tudi skozi IAD. »Kolikor vemo, ne more noben razred trajno obdržati državne oblasti, ne da bi hkrati uveljavljal svojo hegemonijo nad ideološkimi aparati države in v njih« (Althusser 2000, 70–73). Tesno povezovanje cerkve z vladajočo elito je kazalo na željo po prevladi. Njen hegemonizem se je izražal skozi neštete zapovedi in prepovedi, svoje vernike, od rojstva zaznamovane z grehi (vsak pride na svet s t.i. *izvirnim grehom*²), pa je držala v šahu z večno peklensko grožnjo, da bi lahko v imenu boga zahtevala brezpogojno spoštovanje pravil in zakonov, tudi tistih, ki so bili v nasprotju s človekovimi pravicami. Dober kristjan naj bi spoštoval mnoge zapovedi. Med drugim mora izvrševati t.i. *duhovna dela usmiljenja*³, kamor spada tudi zapoved »krivico voljno trpeti«. Kaj je bil torej cilj moralne ideologije krščanstva? Poslušni, lojalni in ubogljivi verniki, nad katerimi je imela popolno oblast. »Ni naključje, da se je celotni ideološki boj od 16. do 18. stoletja, vse od prvih začetkov reformacije, osredotočal v antiklerikalnem in antireligioznem boju: to je neposredna posledica vladajočega položaja, ki ga je imel religiozni ideološki aparat države« (Althusser 2000, 78). Danes se cerkev ne vidi več kot glavni IAD. Ko se je drugi vatikanski koncil opredelil za »avtonomijo zemeljskih stvarnosti«, je odstopila s položaja pomembne usmerjevalke družbenega, političnega in kulturnega življenja. V tej luči se koncil kaže kot zelo pomemben mejnik v

² Vsak človek naj bi se rodil z izvirnim grehom, ki naj bi bil posledica »neubogljivosti naših prvih staršev« Adama in Eve, ki sta v rajju jedla »prepovedan sad«. Šele s krstom naj bi bil otrok tega greha očiščen, do tedaj pa v nevarnosti, da umre brez »posvečujoče milosti«. Prav zato je med katoličani zelo pogosto, da otroka krstijo kmalu po rojstvu, s tem pa mu onemogočijo lastno izbiro.

³ Obstajajo t.i. *telesna* in *duhovna dela usmiljenja*. Telesna so: lačne nasičevati, žejne napajati, popotnike sprejemati, nage oblačiti, bolnike obiskovati, jetnike reševati, mrličke pokopavati. Duhovna so: grešnike svariti, nevedne učiti, dvomljivcem prav svetovati, krivico voljno trpeti, žalostne tolažiti, žaljivcem iz srca odpustiti.

zgodovinskem odnosu cerkve do »sedanjega sveta«⁴, kar predvideva tudi moja tretja hipoteza. Več o tem kasneje, sedaj pa si pogledjmo zgodovino katehetike in njene glavne pojme.

2 ZGODOVINA KATEHETIKE

»Pojdite in učite vse narode!« (Mt 28,20) S temi besedami naj bi Jezus Kristus poslal svoje učence oznanjat božjo besedo in prav ta imperativ je temelj *kateheze* skozi celotno zgodovino katoliške cerkve, čeprav lahko o njegovi pristnosti upravičeno dvomimo. Veliko teologov in bibliologov se namreč strinja, da Jezus iz Nazareta nikoli ni imel namena ustanoviti cerkve. »Kot je moč razbrati iz evangelijev, mož iz Nazareta besede »cerkev« praktično nikoli ni uporabil. Nobenih takih na javnost naslovljenih Jezusovih besed ni, ki bi bile programsko usmerjene na občestvo izbrancev in ki bi pozivale k ustanovitvi cerkve« (Küng 2004, 15). Tudi Uta Ranke Heinemann o omenjenem imperativu pravi, da služi zgolj za širjenje krščanstva in ohranjanje oblasti, nikakor pa ga ni izrekel Jezus. Prepričana je, da je »cerkev napravila Jezusa za svojega propagandista. Zatorej imamo lahko vse, kar je pogoj za obstoj cerkve, kar jo zadeva in za kar si prizadeva, za dodatke, ki so jih pisci evangelijev vrinili v izvorne Jezusove besede« (Heinemann 2000, 254). Seveda je uradno stališče cerkve znano: to so Kristusove besede, predstavljajo pa božjo legitimacijo za širjenje krščanstva skozi zgodovino. Pravzaprav to celo velevajo.

Kristusovo naročilo »Pojdite po vsem svetu in oznanjajte evangelij vsemu stvarstvu« (Mr 16, 15) so apostoli sprejeli kot nalogo, ki so jo izpolnili v najrazličnejših razmerah. Krščanska misel se je najprej soočila z judovsko tradicijo, nato z rimsko in grško kulturo. Prilagoditi se je morala stoletjem preganjanj, začevši od prvega stoletja do današnjih dni. Razglasitev svobode leta 313 v času cesarja Konstantina je pomenila zanjo izziv in preizkušnjo, nič manjšo kot čas preganjanj. Prihodi in selitve narodov s severa in vzhoda so jo soočili z vprašanjem, kako poganskim in barbarskim narodom oznaniti evangelij in pokristjaniti množice. Nič manjši ni bil izziv novega veka, ki jo je z odkritjem Amerike popeljal v misijonske kraje dotlej neznanih kontinentov in dežel (Valenčič 1984, 138).

V zgornjem citatu, ki je nastal dvajset let po drugem vatikanskem koncilu, prepoznamo avtorjevo stališče, da se cerkev še danes sooča s preganjanjem (nikjer pa ne omeni preganjanj,

⁴ *Pastoralna konstitucija o cerkvi v sedanjem svetu (Gaudium et spes)* je eden najpomembnejših koncilskih odlokov, ki je radikalno spremenil način, kako cerkev vidi zunanji svet in sebe v njem: to ni več svet, ki je v celoti prežet s krščanstvom, ampak svet, ki ima pri posvetnih zadevah lastno avtonomijo, ki je od cerkve neodvisna (Kvaternik 2005).

ki jih je izvajala ona) in da je bilo množično pokristjanjevanje dejanje nesebične ljubezni, ki so jo pokristjanjevalci hoteli deliti z nekristjani. Pravzaprav, pravi avtor, gre pri koncilskemu »aggiornamentu« za »podanašnje nauka, ki ga je cerkev sprejela od Kristusa in ga je dolžna ne le ohranjati, marveč posredovati in razlagati svetu« (Valenčič 1984, 136). Zelo verjetno je, da jo je pri tem v preteklosti vodila tudi in predvsem želja po nadzoru in obvladovanju.

Zgodovino katehetike v nadaljevanju povzemam po knjigah katoliških avtorjev Vladislava Csonke in Alojzija Slavka Snoja. Njuni opisi širjenja krščanstva na evropski celini se, značilno, berejo kot pravljica, ker pa vemo, da je bilo pokristjanjevanje med najbolj krvavimi procesi v cerkveni zgodovini, bomo k branju pristopili z nekaj distance, kjer bo potrebno, na ideološko enoumje še posebej opozorili, sicer pa naj nas v tem poglavju vodi zgolj želja po spoznanju in opredelitvi glavnih pojmov.

2.1 Apostolska kateheza

V Svetem pismu Nove zaveze sta za apostolsko oznanjevanje dva izraza: *kerisein* in *didaskhein*. Prvi termin označuje t. i. »prvo novico o Kristusu« *nevernikom*⁵, ki skozi proces globljega učenja, ki ga označuje drugi termin, postajajo njegovo občestvo, torej verniki. *Kerigma* (iz *kerisein*) je pomenila »oznanjevanje veselega oznanila nevernikom (judom in poganom)«, njen cilj pa je bil spreobrnjenje. Sledilo je nadaljnje poučevanje ravnokar nastalega, zdaj že krščanskega občestva, *didaché* (gr. učiti). »Tako razlikuje Sv. Pavel med sajenjem in zalivanjem, med postavljanjem temeljev in nadaljnjo gradnjo (1 Kor 3, 6–10), med čisto neokretnim poznanjem (Apd 13, 16–44) in že izčrpnim znanjem (Apd 18, 26), med prvo duhovno hrano, ki jo primerja z mlekom, in že mašno jedjo »popolnega pouka« (Hebr 5, 12 in 6, 1)« (Csonka 1970, 1). Glede značilnosti apostolske kateheze naj bi »od vsega začetka prevladovala skrb za enotnost pouka v istih osnovnih resnicah«. Pouk naj bi v zasnovi in v načinu razlage variral glede na poslušalstvo, saj naj bi pogani rabili daljšo pripravo na krst kakor Judje, ker jih je bilo treba prej poučiti o nekaterih temeljih krščanske vere in o osnovnih pravilih nramnega življenja (Csonka 1970, 2). Kakorkoli že, baje naj bi bila želja po pripadanju krščanskemu občestvu takšna, da naj bi apostol Pavel svojo prezasedenost občasno reševal kar s pošiljanjem pismenih pridig (Csonka 1970, 7).

⁵ Tu je potrebno opozoriti na dejstvo, da človeštvo že od samega začetka goji razna religiozna gibanja in da zgodnje krščanstvo vsekakor ni bilo prvo tako, zato je beseda »neverniki« ni na mestu oz. je dokaz, da so kristjani od nekaj zviška gledali na druge religije.

2.2 Katehumenat

Didaché, tj. utrjevanje vere pri spreobrnjenicah, se razvija v dveh smereh, prva je npravstveni pouk, druga pa razlaga osnovnih krščanskih simbolov. V tem času se ji pridruži še ena oblika utrjevanja vere, t.i. *homilija* (Csonka 1970, 8). Gre za razlaganje svetopisemskih zgodb tistim, ki že živijo po evangeliju. »Vendar pa ji ne manjka niti didaktičnega ali poučnega diha« (Csonka 1970, 13). Začnejo se tudi organizirane priprave na prejetje krsta, t.i. *katehumenat*. Ko so se kandidati za krst, *katehumeni*, odločili za krst, so jih »peljali k tistim, ki so jih imenovali bratje«. Pod njihovim vodstvom naj bi se nato duhovno pripravljali na prejetje krsta, najverjetneje z molitvijo in postom. Priprava najbrž ni bila dolga, kajti bila je le »neke vrste obredna prošnja«, resnična priprava je bila po vsej verjetnosti že prej. Prav tako ni podatkov o kakem »skupnem pouku kandidatov«. Katehumenat je bil privatne narave. Vsak katehumen je moral dokazati »vero in npravno razpoloženje svojemu »bratu«, njemu pa je nato cerkev verjela na besedo (Csonka 1970, 14). V začetku 3. stoletja naj bi že obstajala ustanova, kjer so kandidate za krst množično uvajali v krščansko življenje, in sicer skozi večletne priprave. Istočasno obstajajo zapisi, da je bil katehumenat organiziran tudi v Afriki. Bil naj bi zelo podoben rimskemu, s to razliko, da so bili afriški katehumeni pogani, zato je bilo treba s pokoro preizkusiti njihovo trdno namero, da bodo zvesti novi veri (Csonka 1970, 18).

Katehumenat je nastal kot posledica širitve krščanstva v 2. stoletju. Sami obredi so zelo verjetno preoblikovani poganski misteriji, za kar pa ni dokazov. Csonka meni, da »naj bi imeli že od vsega začetka čisto krščanski značaj, naslanjali naj bi se na Sveto pismo in na hebrejske navade« (Csonka 1970, 20). V 5. in 6. stoletju je bila večina prebivalcev rimskega imperija že krščena, zato je katehumenat v prvotni obliki izgubil pomen. Krščene odrasle in otroke duhovniki s pridigo usmerjajo po poti evangelija, sama kateheza otrok pa je skrb družine (Csonka 1970, 29).

2.3 Srednjeveška kateheza

V 6. in 7. stoletju je tudi večina Evrope že pokristjanjena, zato katehumenat zamenja *misijonska pridiga* s ciljem utrjevanja v novi veri, ki jo mnogi prejmejo kar preko plemenskega voditelja, ko je ta krščen. Šlo naj bi za odvracanje od poganstva in usmerjanje k evangeliju. (Csonka 1970, 31). Predvsem ob nedeljah in praznikih naj bi potekalo oznanjevanje v obliki pridige, v katere temeljne resnice mora pravi kristjan verjeti in kako naj bogu všečno živi. Misijonska pridiga je namenjena odraslim, verska vzgoja otrok je zaenkrat še v privatni sferi, jo pa cerkev s prižnice usmerja in nadzira. Po letu 600 že nastajajo

priročniki za verski pouk. V svojih odredbah Karel Veliki (747–814) naroča duhovnikom in staršem, naj poučujejo svoje otroke verski nauk v domačem jeziku in jih šolajo za duhovniške poklice (Snoj 2003, 23).

Na tem mestu je potrebno na kratko pogledati, kako je to »usmerjanje k evangeliju« sploh potekalo. »Pokristjanjevanje je praviloma pomenilo nasilen konec ali nasilno omejitvev predhodnih religij/ verskih organizacij; zamolčevanje ali prikrivanje tega tudi dandanes je pravzaprav le nadaljevanje pokrščevalskega nasilja. Ni malo zgodovinarjev, ki nekatera »pokristjanjevanja« štejejo za ena najbolj nasilnih dejanj v poznani zgodovini in ena najbolj temeljitih v uničevanju sakralnih objektov predhodnih religij« (Smrke 1996, 16). Podprimo te besede s povzetki knjige *Demolish them*⁶ grškega avtorja Vlasisa Rassiasa, ki so objavljeni na internetu in natančno opisujejo potek pokristjanjevanja v rimskem imperiju. Takoj, ko je leta 313 cesar Konstantin razglasil krščanstvo kot uradno religijo rimskega cesarstva, so se začeli uničevalni pohodi. Kristjani so vse povprek uničevali in ropali poganske templje in morili poganske duhovnike. Leta 353 Konstantin uvede smrtno kazen za tiste, ki še prakticirajo poganske obrede darovanja bogovom in malikovanje. Sledi edikt, s katerim so prepovedani poganski templji in ostali sakralni objekti, sežigajo se knjižnice. Leta 359 v Siriji kristjani ustanovijo prva taborišča, kjer mučijo in pobijajo pogane iz celotnega imperija. 11. decembra 361 je s strani poganskega cesarja Flavija Klavdija Julija za kratek čas uvedena verska toleranca, po kateri so poganski kulti ponovno dovoljeni, vendar ga že leta 363 umorijo. Cesar Flavij Jovijan spet uvede smrtno kazen za tiste, ki še prakticirajo poganske rituale, Cesar Valens pa nadaljuje kruto politiko iztrebljanja nekristjanov. Leta 370 cesar Flavij Teodozij z ediktom krščanstvo okliče za ekskluzivno religijo rimskega imperija, nekristjani pa so oklicani za gnusne, slepe in neumne heretike. Vsi, ki ne sprejemajo krščanskega boga in cerkvenih dogem, so nori, pravi Teodozij, ki tudi prepove javne razprave o verski tematiki. Leta 388 pošlje govornik Libanij cesarju svojo noto *Pro Templis*⁷, s katero ga prosi, naj prizanese vsaj redkim grškim templjem, ki so še ostali nepoškodovani. Ni uslišan. V Konstantinoplu je tempelj boginje Afrodite spremenjen v bordel, tempelj boga Sonca in tempelj Artemis pa v staje za konje. Leta 394 je poganstvo šteto za veleizdajo, z velelnikom »Porušite jih!« pa cesar Flavij Arkadij opravi s še stoječimi poganskimi templji (Rassias 2000).

⁶ Porušite jih!

⁷ Za templje.

Tako se po celotnem rimskem imperiju gonja nadaljuje, različni cesarji vedno znova uzakonjajo edikte, ki določajo najhujše kazni za nekrstjane. Skratka, v začetku 4. stoletja so vse nekrščanske vere prepovedane, upori pa kruto zatrti. Gotovo tega ne moremo šteti za usmerjanje k evangeliju...

2.3.1 Pokristjanjenje Slovencev in prva misijonska središča

Za časa vladavine karantanskega kneza Hotimirja (752–768) prihajajo na ozemlje današnje Slovenije prvi misijonarji. To so bili predvsem irski menihi, njihove metode pokristjanjevanja pa naj bi imele naslednje značilnosti (Snoj 2003, 23):

- pokristjanjevanje izvajajo s poučevanjem in *brez nasilja*⁸,
- stare poganske navade polagoma prilagajajo krščanstvu,
- uporabljajo ljudski jezik in priznavajo domače poglavarje,
- uvajajo osebno in tajno spoved.

Za Slovence je, poleg salzburškega misijonskega področja z Gospo Sveto, najpomembnejše misijonsko središče v Ogleju, od koder patriarh Pavlin II. pošilja misijonarje na Primorsko, Kranjsko in Spodnje Štajersko. Ne gre pa pozabiti Panonije, kjer se s Cirilom in Metodom rodi nova misijonska metoda, ki uvede ljudski jezik v celotno bogoslužje, v nasprotju s prejšnjo uporabo domačega jezika zgolj pri posameznih molitvah. »Poslovenjeno bogoslužje že v 9. stoletju preroško nakazuje potrebo po liturgični prenovi, ki jo je Drugi vatikanski koncil omogočil za vse narode z uporabo domačega jezika pri bogoslužju« (Snoj 2003, 24). Citat katoliškega avtorja lahko nakazuje, da se čas od ideje do njene dejanske manifestacije v zgodovini katoliške cerkve meri celo v stoletjih. Kako rigidna dejansko je, ko gre za spremembe, bomo videli tudi kasneje.

2.3.2 Prvi slovenski katehetski zapisi

V drugi polovici srednjega veka se je krščanstvo med odraslimi že zakoreninilo. Za verouk otrok so še vedno zadolženi starši, njih pa poučujejo duhovniki. Način poučevanja v obliki

⁸ To seveda ne drži. Ker je bil v preteklosti najpogostejši način širjenja religije verska spreobrnitev vladarja (Smrke 1996, 16), je bilo prvo dejanje pokristjanjevanja ugrabitev uglednih talcev, med njimi Gorazda, sina kneza Boruta, in njegovega bratranca Hotimirja, ki so jih nato poslali na otok na Chiemskem jezeru, kjer so jih menihi iz Salzburga na silo prevzgjajali. Karantanci so se pokristjanjevanju večkrat uprli, dvakrat začasa vladavine kneza Hotimirja, tretji, najuspešnejši upor pa so izvedli po njegovi smrti. Ta je bil tako močan, da je bila potrebna vojaška intervencija Bavarcev, ki so po njem uvedli še bolj represivne ukrepe. Bavarski knez Tasilo, v preteklosti odstavljen s prestola, se je vrnil v Karantanijo z velikimi načrti za nasilno širjenje krščanstva na vzhod ter za kolonizacijo in spreobračanje Slovencev, zato je upor med njimi silovito zatrl. (Kuhar 2001, 31–32)

vprašanj in odgovorov ter učenje snovi na pamet spodbudita pisanje kratkih povzetkov krščanskega nauka, ki si jih je lažje zapomniti. Je pa dialoško podana snov, kot bomo videli, tudi didaktična prvina kasnejših katekizmov, enako velja za učenje na pamet. Poglejmo nekaj ohranjenih katehetskih zapisov (Snoj 2003, 25):

- Najstarejše slovansko ohranjeno pisano besedilo, *Brižinski spomeniki*, so bili v 10. stoletju v Karantaniji najbrž uporabljani kot katehetsko besedilo za verski pouk, predvsem prvi in tretji spomenik. Drugi spomenik, ki govori o grehu in pokori in ga je napisal nemški duhovnik, pa menda spominja na Metodovo delo med Slovenci. F. Grivec pripisuje drugi spomenik Metodovi bogoslovni šoli, če ne kar samemu Metodu, sta pa oba spomenika odmeva državnega zakona Karla Velikega, ki je potrdil sklepe škofovske sinode v Aachnu, po katerih naj bi duhovniki morali moliti z ljudmi v njihovem jeziku.
- *Celovški rokopis* (med 1362 in 1390 v okolici Kranjske Gore ali Podkorna) naj bi bil odmev iste sinode. To je z gotico pisan očenaš, apostolska vera in prvi del češčemarije.
- *Stiški rokopis* (začetek 15. stoletja) je soroden s prvim brižinskim spomenikom, napisal pa ga je češki begunec v Stični. Vsebuje obrazec za skupno splošno spoved, molitev pred pridigo, molitev Češčena bodi Kraljica in kasneje pripisano pesem Naš Gospod je od smrti vstal.
- *Slovenski načrt za pridigo* (konec 15. stoletja) se je ohranil v Kranju, najbrž ga je napisal Italijan v Stični.

2.4 Humanizem in protestantska reformacija

Humanizem prizemlji srednjeveškega človeka in mu pozornost od nadnaravnega usmeri na materialno. Pomembne postanejo človeške vrednote in snovne dobrine. Pobožno kontemplacijo zamenja čaščenje relikvij, pokoro pa kupljen odpustek. Je pa ozračje katehezi naklonjeno, kajti kot posledica splošnega zanimanja za vzgojo se oblikuje verski pouk za otroke in mladino (Snoj 2003, 26). Izrazit predstavnik katoliške humanistične katehetske dejavnosti je *Erazem Rotterdamski* (1466 ali 1469–1536), ki s svojimi katekizmi začrta novo smer v verskem pouku mladine. Prav v humanizmu postane katekizem kot tiskana knjiga izraz za vsebino in predmet verskega pouka. Erazem napiše dve katehetsko pomembni knjigi (Snoj 2003, 27):

1. Christiani hominis institutum (Pouk krščanskega človeka), 1513 ali 1514;
2. Symboli Apostolorum, Decalogi praeceptorum et Orationis dominicae explanatio (*Razlaga veroizpovedi, desetih zapovedi in očenaša*), 1533, v katerem podaja verski nauk v obliki vprašanj in odgovorov.

Ta dva katekizma je sicer cerkev na podlagi kritik Petra Kanizija in Roberta Ballarina odklonila, čeprav je Erazem vplival tudi na njune katekizme. Papež Pavel IV. je dal vsa njegova dela na indeks prepovedanih knjig (1559), ki pa so ga kasneje omilili. Kljub temu so seveda zajezili Erazmov vpliv na takratno katehetiko, do naših krajev vpliv sploh ni segel. Je pa njegov duh prepoznaven v Rimskem in Kanizijevem katekizmu, in sicer kot osredotočenje na štiri glavne stebre katekizma: vero, zakramente, zapovedi in molitev (Snoj 2003, 27).

2.4.1 Katehetski viri slovenskih protestantov

Humanizem in renesansa pri nas nista pustili globlje sledi, je pa toliko večjo vtisnila protestantska reformacija. Dala nam je vrsto pomembnejših književnih del, med drugim prvi slovenski katekizem in s tem prvo slovensko tiskano knjigo. »Reformacija je za katehezo eden od pomembnejših dogodkov, ker je Cerkev zbrala vse, kar je bilo v njenem izročilu dobrega za vzgojo mladine in dala katehezi obliko župnijske in šolske kateheze. Dala je tudi uradne katekizme, ki so imeli velik vpliv in so služili za zgled poznejšim časom« (Csonka 1970, 56).

2.4.2 Primož Trubar (1508–1586)

Leto 1550 je v našo zgodovino vpisano kot rojstvo prve slovenske tiskane knjige, Trubarjevega Katekizma. Prva izdaja je imela nemški naslov in je bila tiskana v gotici, je pa bila namenjena utrjevanju protestantske vere Slovencev. Čeprav noben od Trubarjevih katekizmov ni predstavljal kakih vsebinskih ali metodičnih novosti, je bil sleherni za naš prostor izrednega pomena. Bile so namreč to naše prve tiskane knjige (Snoj 2003, 29):

- *Catechismus In der windischenn Sprach...*(Katekizem v slovenskem jeziku), Tübingen 1550. Vsebuje nauk o stvarjenju, o desetih zapovedih, o pravi veri, o zakramentih, o dobrih delih, na koncu še sedem pesmi z notami, dve molitvi in pridigo o veri.
- *Abecedarivm und der klein Catechismus...* (Abecednik in mali katekizem), Tübingen 1550.

- *Abecedarivm*. Ene buqvice, iz katerih se ti mladi inu preprosti Slovenci mogo lahko tar hitru brati inu pissati navučiti, Tübingen 1555.
- *Catechismus V slovenskim ieziku z ano kratko zastopno izlago*, Tübingen 1555.
- *Ta Evangeli svetiga Matevža*. Tübingen 1555.
- *Ta prvi dejl tiga noviga testamta*, Tübingen 1557. To niso le evangeliji in Apostolska dela, ampak še koledar, slovensko molitev, seznam svetopisemskih knjig in obširno uvodno posvetilo v nemščini.
- *Ena dolga predgovor (Melancthonovi Loci communes)*, seznam nedeljskih evangelijev in postila v dveh delih, Tübingen 1557.
- *Ta drugi dejl tiga noviga testamta*, Tübingen 1560.
- *Svetiga Pavla ta dva listi h tim Korintarjem inu ta h tim Galatarjem*, Tübingen 1561.
- *Artikul ali dejli ta prave stare vere kerščanskei*, Tübingen 1562.
- *Ene duhovne pejsni*, Tübingen 1563. Pod Trubarjevim imenom jih je izdal Josip Jurčič.
- *Cerkovna ordninga*, Tübingen 1564, ki je bila zaplenjena in v veliki meri uničena.
- *Abecedarivm ali tablica, iz katere se vsaki more lahko inu v kratkim brati inu pissati navučiti*, Tübingen 1566.
- *Ta celi psalter Davidov*, Tübingen 1566.
- *Ta celi katehismus*, Tübingen 1567, v slovenskem in nemškem jeziku.
- *Svetiga Pavla listuvi*, Tübingen 1567.
- *Eni psalmi, ta celi katehismus inu...pejsni*, Tübingen 1567.
- *Ena duhovska pejsen zoper Turke*, Tübingen 1567.
- *Ta celi katehismus, eni psalmi nu...pejsni*, Tübingen 1574.
- *Tri duhovske pejsni*, Tübingen 1575 (dejansko jih je enajst, prve tri in zadnja so Trubarjeve, šest je Dalmatinovih in ena Schweigerjeva).
- *Katehismus z dvejma izlagama*, Tübingen 1575. Ta katekizem z razlago je zelo napadalen do nasprotnikov protestantizma.
- *Noviga testamta pusledni dejl*, Tübingen 1577.
- *Ta prvi psalm ž nega trijemi izlagami*, Tübingen 1579.
- *Ta celi novi testament*, Tübingen 1582.
- *Formula concordiae*, Tübingen 1581.

Trubar je v *Cerkovni ordningi* (1564) podal nekakšen šolski program, z delom *Formula concordiae*, ki je bilo soglasjem protestantskih pridigarjev in šolnikov treh slovenskih dežel, pa se je ukvarjal v zadnjih letih življenja. Za tisk je pripravil Lutrovo *Hišno postilo* (razlage nedeljskih in prazničnih beril in evangelijev), ki je izšla 1595, devet let po njegovi smrti (Snoj 2003, 30).

2.4.3 Dela drugih protestantov

Poleg Trubarjevih del v tistem času nastanejo še (Snoj 2003, 30):

- *Otročja biblija* (S. Krelj), Regensburg 1566. To je učbenik Ljubljanske stanovske šole, ki poleg latinsko-slovenskega slovarčka vsebuje katekizem v petih jezikih (slovenskem, hrvaškem, nemškem, latinskem in italijanskem), navodilo za krščansko življenje, dve pesmi in t. i. *Antithesis*, razlike med protestantsko in katoliško vero.
- *Postila slovenska* (S. Krelj), Regensburg 1567, vsebuje razlago nedeljskih in prazničnih evangelijev. Avtor prvega dela je J. Spangenberg. Drugi del je izšel deset let po Kreljevi smrti.
- *Jezus Sirah* (J. Dalmatin), Ljubljana 1576, tiskar Janez Mandelc, vsebuje pripoved Jezusovega trpljenja in vstajenja, pridigo J. Brenza in pesem o pasijonu.
- *Biblije, tu je, vsiga svetiga pisma prvi dejl* (J. Dalmatin), Ljubljana 1578, tiskar Janez Mandelc, vsebuje Mojzesove knjige.
- *Ta celi katehismus, eni psalmi inu...pejsni* (J. Dalmatin), Ljubljana 1579, tiskar Janez Mandelc, je Dalmatinova priredba Trubarjeve pesmarice z dodatkom novih pesmi.
- *Salomonove pripuvesti* (J. Dalmatin), Ljubljana 1580, tiskar Janez Mandelc.
- *Biblija, tu je, vse svetu pismu* (J. Dalmatin), Wittemberg 1584, prvi slovenski celotni prevod Svetega pisma.
- *Krščanske lepe molitve* (J. Dalmatin), Wittemberg 1584, po molitveniku A. Muscula.
- *Ta celi katehismus, eni psalmi inu...pejsni* (J. Dalmatin), Wittemberg 1584, z dodatkom novih pesmi k izdaji leta 1579.
- *Agenda* in *Ta kratki wirtemberski katehismus*, Wittemberg 1585, sta dve drobnici, ki sta izšli v Wittenbergu po Dalmatinovem odhodu, brez njegovega imena, čeprav jih je on sestavil.

- *Ena molitov tih krščenikov*, To je Vergerijevo delo, ki je izšlo najprej v slovenskem prevodu, nato šele v italijanskem originalu.
- Adam Bohorič (okoli 1520–1598), ki je naš prvi laiški pedagog, humanist s protestantsko izobrazbo, je v Ljubljani leta 1568 sestavil šolski red, ki ni najden. Leta 1575 je šolski red dopolnil: *Ordo scholae procerum in carniola revisus*.
- *Abecedarium ali tablica* (F. Trubar), Tübingen 1566, s Felicijanovim otroškim posvetilom, je zagotovo Primoževo delo, ker je bil Felicijan takrat star le deset let.
- *Otročja pejsem, kedar se zjutra vstane ali zvečer spat gre*, je objavljena v pesmarici leta 1574 (Tübingen) in je delo A. Bohoriča.
- *Otročja tabla*, domnevno Bohoričeva, Ljubljana okoli 1580, tiskar Janez Mandelc, vsebuje Lutrov *Mali katekizem* z razlago desetih božjih zapovedi.
- *Postila v treh delih* (J. Jurčič), Ljubljana 1578, tiskar Janez Mandelc. Prvi del je nova izdaja Kreljeve *Postile slovenske* iz leta 1567, drugi in tretji del sta Jurčičeva prevoda.
- *Krščanske lepe molitve* (J. Tulščak), Ljubljana 1579, tiskar Janez Mandelc, po Habermannu.
- *Ena lepa inu pridna prediga* (M. Trost), Tübingen 1588, je slovenski prevod govora, ki ga je imel J. Andreae ob Trubarjevem pogrebu.
- *Hišna postila D. Martina Lutherja* (A. Savinec), Tübingen 1595. Omenjeni avtor jo je priredil za tisk in ji napisal predgovor. Nemško posvetilo je napisal Felicijan Trubar.
- *Ta celi katehismus, eni psalmi inu...pejsni* (P. Trubar, S. Krelj, J. Dalmatin idr.), Tübingen 1595.
- *Katehismus doktorja Martina Luthra z razlago Filipa Barbata* (J. Znojilšek), Tübingen 1595.

2.4.4 Katehetske značilnosti slovenskih protestantov

Zapuščina slovenskih protestantov je bogata, od katekizmov, pesmaric, molitev, do celotnega prevoda Svetega pisma. Čeprav se vsebinsko večinoma nanašajo na nemške protestantske vire, so veliko doprinesli tudi k oblikovanju katoliških katekizmov. Organizirali so stanovsko šolstvo v Ljubljani in drugih mestih (Kranj, Krško), in za verouk, ki je bil eden od predmetov, prirejali učbenike. Storili pa so še nekaj, za tisti čas izrednega, k bogoslužju in h katehiziranju so uvedli molitve in pesmi v domačem jeziku (Snoj 2003, 32).

2.5 Obdobje katoliške obnove in baroka

V humanizmu začeto zanimanje za vzgojo in izobraževanje je pečat pustilo tudi na področju katehetske dejavnosti, v srednjem veku je namreč glavno vlogo pri verski vzgoji otrok imela družina, ki je bila posrednik med cerkvijo in mladimi. Humanizem cerkvi prinese aktivnejšo vlogo na tem področju in neposreden stik s katehiziranci (Snoj 2003, 32). V sodelovanju s starši nastanejo prve uradne ustanove za verski pouk otrok (Csonka 1970, 57).

2.5.1 Obnova kateheze po tridentinskem koncilu

Dva koncila v kratkem času prispevata nekaj konkretnih določb v zvezi s katehezo. Peti lateranski koncil (1512–1517) predpisuje, naj učitelji poleg retorike, gramatike in podobnih posvetnih zadev, posvetijo zadostno pozornost tudi veri, beseda naj torej teče o zakramentih, o vsebini verovanja, o psalmih in himnah ter o življenju svetnikov, pri čemer naj učitelji pazijo, da otrokom ne berejo ničesar, kar bi lahko negativno vplivalo na njihovo vero. Otroke naj ob praznikih vabijo k maši, k večernicam in k poslušanju pridig, tridentinski koncil (1545–1563), ki je obnovo cerkve zelo široko zasnoval, pa poleg podrobnejših navodil naroča, naj vsi, ki so odgovorni za pouk v šolah, razlagajo Sveto pismo, duhovniki naj ob nedeljah in praznikih govorijo o odrešenju, med mašo pa naj razlagajo njen pomen, da jo bodo ljudje lažje razumeli. Izkoristijo naj nedelje in praznike za poučevanje otrok o bistvenih verskih resnicah, o pokorščini staršem in Bogu, v adventu in postu pa naj se poučevanje izvaja vsak dan ali vsaj trikrat na teden (Snoj 2003, 33).

Tridentinski koncil je potrdil *Vulgato*⁹ kot edino besedilo, po katerem naj se ravnajo duhovniki in verniki, laikom pa branje biblije tako ali tako ni bilo omogočeno, zato lahko rečemo, da ni šlo toliko za obnovo kot za utrjevanje starih totalitarnih tradicij in krepitve *teokracije*¹⁰ kot popolne spojitve politične in verske oblasti.

Potridentska protireformacija je v vseh deželah nastopala integristično, vzpostaviti je želela enačaj med katolištvom in celotnim prebivalstvom dežele, bodisi kot državljani bodisi kot pripadniki iste etnije. Gesla »katoliška dinastija«, »katoliška

⁹ Vulgata (lat. splošno razširjena, sprejeta) je latinski prevod Svetega pisma iz konca 5. stoletja, delo rimskega teologa sv. Hieronima (Wikipedia 2009). Glede prevajanja biblije je zelo poveden naslednji citat, ki sem ga po naključju ujela na 2. programu TVS v oddaji Zgodbe Svetega pisma (produkcija televizije National Geographic), izrekel pa ga je nek duhovnik (imena nisem ujela): »Biblija je kot človek. Če jo mučimo dovolj dolgo, nam bo povedala, kar bomo hoteli.« (TV SLO 2. program 2009)

¹⁰ Glede odnosa med državo in verskimi institucijami razlikuje Max Weber tri tipe: *cezaropapizem* kot dominacijo sekularne oblasti nad religijo, *hierokracijo* kot legitimizacijsko nadzorstvo religijskih funkcionarjev-hierokratov nad političnim področjem, in *teokracijo* kot popoln spoj politične in verske oblasti (Smrke 1996, 20).

Avstrija«, ..., so utrjevala identifikacijo katolištva in države (monarhije), gesla »Domovina, narod, bog!«, /.../, »Biti Slovenec, biti katoličan!«, pa so uveljavljala, izražala in utrjevala identifikacijo katolištva in naroda (Smrke 1996, 62).

V tem času se po škofijah ustanovljajo *bratovščine krščanskega nauka*, ki pospešujejo poučevanje verouka. Središča katehetskega gibanja so redovi, nekateri tudi na novo ustanovljeni: jezuiti, piaristi, oratorijanci, teatinci, uršulinke idr. K širjenju verske vzgoje so svoje prispevali še drugi dejavniki. Obdobje mnogih vojn in bolezni je za sabo puščalo sirote, za njihovo vzgojo pa je, zavetnica zapuščenih in ubogih, poskrbela cerkev. V njeni sredini se je občasno oglašalo mnenje, da je obnovo smiselno začeti prav pri otrocih, nemara kot posledica merjenja moči s protestanti, katerih šolski model se je izkazal za dobro pot iz narodove zaostalosti in nevednosti. Nenazadnje pa je svoje doprinesel tudi izum tiska (Snoj 2003, 33).

2.5.2 Katekizmi tega obdobja

Med raznimi izdajami katekizmov so bili za naše področje pomembni predvsem katekizmi Petra Kanizija, ki si je uspešno prizadeval za širjenje katekizemskega načina poučevanja verouka v celotni rimskokatoliški cerkvi. *Kanizijevi Veliki, Mali in Srednji katekizem* imajo sledečo vsebino: vera in veroizpoved, upanje in molitev, ljubezen in zapovedi, zakramenti, krščanska pravičnost (greh in dobra dela) in poslednje reči. Kanizij uporablja veliko svetopisemskih prisposodob. Pri razlagi se skuša prilagoditi otrokom in preprostemu ljudstvu. Njegovi katekizmi so bili večkrat prirejani in spremenjeni, prevedeni so bili v okoli 50 jezikov in so izšli v 500 izdajah. Takrat pomembna osnova za sestavljanje drugih katekizmov je bil t.i. *Rimski katekizem*, produkt tridentinskega koncila, ki ga je potrdil papež Pij V. Izšel je le drugi, ki ima štiri dele: vera in veroizpoved, zakramenti in milost, zapovedi in očenaš kot vrhunec krščanskega življenja. Rimski katekizem razlaga vsebino vere tako, da poudarja tri božje osebe in njihovo delovanje (t.i. *trinitarični vidik*). Pri nauku o cerkvi daje v ospredje njeno duhovno naravo (v smislu sv. Pavla in Erazmovega katekizma). Katekizem ni pisan polemično in je namenjen duhovnikom, zato njegov vpliv na ljudstvo pri nas ni primerljiv s Kanizijevimi ali Bellarminovimi katekizmi, ki sledijo (Snoj 2003, 34).

Bellarminova Mali in Veliki katekizem imata sledečo vsebino: vera, očenaš in zdravamarija, zapovedi (deset Božjih in pet cerkvenih) in končno zakramenti. Poleg navedenega vsebuje nauk o krepostih, o darovih Svetega duha, delih ljubezni, evangeljskih svetih, poslednjih rečeh in rožnemu vencu. Zaznaven je nov pristop k Svetemu pismu in nauku cerkvenih

očetov. Mali *katekizem* je kratek, namenjen učenju na pamet, Veliki pa je pisan dialoško, za poučevanje otrok in preprostih ljudi. Pomembnejša sta bila za Italijo in misijonske kraje. Izšla sta v 343 izdajah in 58 prevodih in sta bila najbolj razširjena pripomočka župnijskega katehetskega pouka ter do izdaje katekizma Pija X. leta 1905 tudi uradno besedilo katoliške cerkve (Snoj 2003, 35).

Na tem mestu dodam, da teolog protireformacije Roberto Bellarmini (umrl 1621) v svojem Malem katekizmu na vprašanje »Kdo je kristjan?« odgovori, da je to tisti, ki je poslušen papežu in pastirjem, ki jih je papež postavil (Küng 2004, 162). Stališče, ki za obdobje protireformacije ni v ničemer nenavadno. Naj pa služi za oris dejstvo, da je istega človeka leta 1930 Papež Benedikt XV. povzdignil v »cerkvenega učitelja« (ibid.). Prvi vatikanski koncil (1869–1870) je uzakonil dogmo papeške nezmotljivosti, zato to niti ne preseneča, hočem le dodatno poudariti, kako veliko prelomnico je v tem oziru dejansko predstavljal drugi vatikanski koncil z uvajanjem oz. dopuščanjem dialoga (na nekaterih področjih) v tradicionalno nespremenljivo dogmatično situacijo.

V Franciji sta bila takrat pomembna *Augerjeva katekizma*. Zgrajena sta dialoško, pri čemer so odgovori na vprašanja prave dogmatske definicije. Vsebina si sledi tako: veroizpoved, zapovedi, očenaš in zakramenti (Snoj 2003, 35).

2.5.3 Slovenski pisni oznanjevalni viri

O cerkveni dejavnosti v tistem obdobju med drugim pričajo naslednji pisni oznanjevalni viri (Snoj 2003, 35):

- *Goriški rokopis* (1551–1558) je prvi ohranjeni slovenski rokopis iz te dobe. Vsebuje nekaj molitev in besedila za rabo pred pridigo.
- *Perikopa za Miklavževo nedeljo* (1573) je kratko besedilo v slovenščini med latinskimi pridigami rokopisnega zbornika ljubljanskega pridigarja in generalnega vikarja Baltazarja Radliča.
- *Compendium Catechismi Catholici in Slauonica lingua, per Quaestiones, in gratiam Catholicae iuventutis propositum* (Povzetek katoliškega katekizma v slovenskem jeziku predložen po vprašanjih za katoliško mladino Leonharda Pacherneckerja, cisterijana iz Vetrinja), Gradec, 1574. Katekizem je prva slovenska katoliška knjiga z naslovom v latinščini. Zanj vemo le iz uvoda v Trubarjevem katekizmu (1575), kjer Pacherneckerjevo knjižico imenuje jezuitski katekizem. Najbrž gre za prevod enega izmed Kanizijevih katekizmov.

- *Slovenski evangelistarij* (rokopis neznanega avtorja med 1591 do 1612) vsebuje 80 slovenskih evangelijev za nedelje in praznike in 52 latinskih načrtov za pridige (pozneje so pripisani še trije evangeliji).
- *Sermones dormi secure* (konec 16., začetek 17. stol.) je zbirka 17 latinskih pridig s slovenskimi posnetki in glosami. Takih manjših rokopisnih del je bilo v tem času več in kažejo živo navzočnost slovenskih besedil med duhovniki.
- *Vocabolario italiano e schiavo* (Alasia da Sommaripa), Videm 1607, je prva tiskana katoliška knjiga, ki se nam je ohranila. Poleg glavne vsebine ima kratke obrazce za uvod in zaključek evangelija, molitve za začetek in konec pridige, nekaj besedil za kateheta in pet cerkvenih ljudskih pesmi.
- *Evangelia inu listuvi*, Gradec 1613, sicer brez imena Janeza Čandeka, ljubljanskega jezuita, so nastali s sodelovanjem tega in Tomaža Hrena ter so velikega pomena, vzporedno z Dalmatinovo Biblijo, tudi za oblikovanje našega knjižnega jezika. V knjigi sta še dve molitvi.
- *Catechismus Patri Canisii, skuz malane figure naprej postavljen*, Augsburg 1615. Besedilo je namenjeno predvsem katehetom, ilustracije pa katehizirancem, ki še ne znajo brati. To je priredba Kanizijevega Malega katekizma, ki ga je pripravil J. Čandek.

Po smrti Tomaža Hrena je nastal zastoj v slovenski katehetsko-literarni dejavnosti, ker je v Ljubljani nastopilo daljše obdobje nemško govorečih škofov. Kljub temu se je do leta 1672, ko je izšla naslednja slovenska knjiga, ohranilo okoli petdeset rokopisov s pretežno versko vsebino (Snoj 2003, 36).

2.5.4 Načini poučevanja kateheze

Zgodovina nas uči, da »cerkev, ki ima možnost zavladatai (s pomočjo politike oziroma države), to praviloma stori, priložnost izkoristi. Tudi, če je to v nasprotju s (protioblastniškimi) načeli, ki jih proklamira.« (Smrke 1996, 60) Prebivalstvo o lastni veroizpovedi ni odločalo samo, ampak so se zanje odločale vladajoče manjšine. Šlo je za t.i. konfesionalizacijo oz. ideološko uniformiranje držav/ dežel po načelu čigar ozemlje – tega religija (Smrke 1996). V tem poglavju gre torej za načine poučevanja katoliške kateheze, saj je v obdobju katoliške obnove na Slovenskem lahko obstajala le takšna. Pri tem so imeli veliko vlogo pri katoliški obnovi kapucini s pridiganjem ljudskim množicam. Ko pa so v deželo prišli jezuiti, sta vzgoja in izobraževanje dobili novo obliko, predvsem pa kakovost. Na

začetku je bila vzgoja še prednostna zadeva družine, nato pa že kolegijev, kjer so učenci stanovali in so bili seveda povezani s šolo. Detajlno je bila vzgoja odvisna od reda, ki je kolegij vodil (uršulinke, jezuiti...). Postopoma se je torej s poučevanjem izoblikovala tudi katehetska metoda. Ura kateheze je shematično potekala približno tako (Snoj 2003, 36):

Pouk so začeli z molitvijo litanij ali s kakšno drugo primerno molitvijo. Učitelj je nato pretresal vedenje učencev zlasti glede na laži ali tatvine. Že predelano vsebino so pogosto ponavljali skupno v ritmu in naglas. To je znana metoda učenja na pamet, ki je npr. v Afriki tako pogosta še danes. Nato je sledila razlaga novih resnic z natančno opredelitvijo pojmov in izrazov. Trajala je tudi do tri četrt ure. Pogovor med najbolj nadarjenimi učenci je bil kot poživitev in ponavljanje. Spraševali so tudi drug drugega. Na koncu je katehet podal nauk za življenje. Končali so z molitvijo in pesmijo.

Seveda je bila metoda včasih poenostavljena in so se zadovoljili le z branjem vprašanj in odgovorov. Katehet, čigar izobrazba je ravno tako imela pomembno vlogo, je občasno snov dopolnil s primerom iz življenja in s tem pouk poenostavil, snov pa naredil učencem razumljivejšo. Kar so se naučili, so morali nato doma ponavljati (Snoj 2003, 37).

2.6 Oznanjevanje v baroku

V baroku se nadaljuje oznanjevanje in poučevanje krščanskega nauka, začeto v obdobju katoliške obnove. Trenja med katoličani in protestanti so še zaznavna, zato je za cerkev v tem času bistveno, da svoje vernike obvaruje pred protestantskim naukom. Vedno več je katehetskih, pridigarških in nabožnih knjig. Pravzaprav je slovstvo iz obdobja baroka skoraj izključno cerkveno in nabožno. Rokopisi so še vedno pomemben pripomoček, a ne s takim vplivom, kot ga imajo tiskane knjige. Pri nas je pomemben predstavnik te dobe *Janez Ludvik Schönleben* (1618–1681), ki je izdal 38 latinskih in nemških knjig in slovenski *Evangelia inu listuvi*, (Gradec 1672, druga izdaja), ki je povzet po Čandekovih iz 1613. leta. Dodal jim je kratek katekizem, najosnovnejše molitve in sedem pesmi (Snoj 2003, 37). Tridentinski koncil je škofom naročil razlago v domačem jeziku, ne le za razumevanje maše, ampak tudi drugih zakramentov (11. nov. 1563). Slovenci pa dobimo v tem času še eno, za domači jezik pomembno novost, prirejajo se namreč razne igre, procesije, romanja in drugi slovesni javni nastopi. Med njimi je najbrž najbolj znano baročno dramsko besedilo Škofjeloški pasijon (Snoj 2003, 39–40).

Lahko bi rekli, da je obdobje protestantske reformacije in kasneje baroka za moderno katehezo ključnega pomena. Verouk ni več omejen le na družino, aktivno vlogo ponovno prevzame cerkev, konkretnije posamezne župnije. Najprej se poučuje po cerkvah, nato tudi v šolah. Seveda imajo ključno vlogo pri tem prvi tiskani katekizmi. V sledečem poglavju postane verouk po avstrijski šolski reformi *obvezen šolski predmet* v skoraj vseh slovenskih deželah, razen v Prekmurju in na skrajnem zahodu, v Furlaniji in Reziji. Pogledali si bomo metode in načine poučevanja verouka in najbolj znane veroučne zvezke, ki so bili v rabi (Snoj 2003, 41).

2.7 Verouk v obdobju razsvetljenstva

Na področju šolstva je val razsvetljenstva pustil močan pečat, šola namreč postane državna ustanova, verouk pa del učnega načrta. Zanj je zdaj neposredno odgovorna država, ki pa pri izvajanju sodeluje s cerkvijo in duhovniki. Verouk kot šolski predmet in nedeljska župnijska kateheza v cerkvi sta dve ločeni stvari, vloga družine postane še bolj obrobna. Od 17. stoletja naprej deluje pri nas več jezuitskih kolegijev in gimnazij. Prva je bila v Gradcu (1570), nato v Ljubljani (1597), Trstu, Gorici in Celovcu. 1746 je ustanovljena še frančiškanska gimnazija v Novem mestu in 1758 jezuitska v Mariboru. Poleg samostanskih in mestnih šol, glavnih šol ali *normalk*, so ustanavljali še šole na deželi, *trivialke* (trajale so tri leta ali manj). Šolstvo je v postopnem razvoju (Snoj 2003, 42–43).

2.7.1 Katehetska literatura

Z razvojem osnovnega šolstva je tudi potreba po tiskanih učbenikih večja. Tako se množijo tudi veroučni učbeniki, vendar sprva še ne kot obvezne šolske knjige. Slovenski protestanti v Prekmurju dobijo (Snoj 2003, 43):

- *Mali katekizmus*, Halle 1715. To je prevod *Lutrovega Malega katekizma* iz 1517. leta, ki ga je pripravil Franc Temlin.
- *Abecedarium slovensko*, ? 1725, neznanega avtorja, ki poleg abecednika vsebuje nekaj molitev in psalmov.
- *Red zveličanstva*, Halle 1747, druga izdaja leta 1747 (Mihael Sever).
- *Mali katekizmus* (neohranjeni), verjetno 1752, napisal ga je Štefan Kuzmič; najbrž ga povzema v knjigi:

- *Vore krščanske kratki navuk*, Halle 1754; poleg odlomkov iz Svetega pisma in katekizemskega dela vsebuje še nekaj molitev in pesmi; oboje je v različnih izdajah in priredbah.
- Na osrednjem slovenskem ozemlju najbolj razširjeni katoliški katekizemski pripomočki:
- *Synopsis catechetica* (Katehetski povzetek) iz leta 1743 in 1757 F. Klapšeta ter katekizem J. Kosana iz leta 1749, ki je izgubljen, so v rabi v Istri.
- *Kratki zapopadek kristjanskega navuka*, Ljubljana 1728, priredba *Bellarminovega Malega katekizma* za ljubljansko škofijo neznanega prevajalca (1735 je izšel za koprsko škofijo).

Franc Mihael Paglovec (1679–1759), jezuitski učenec, župnik v Spodnjem Tuhinju, je napisal in priredil več katehetsko pomembnih del, mnoga so bila večkrat izdana, kar domnevno kaže na njihovo veliko uporabnost (Snoj 2003, 44):

- *Katekizmus ali podvučenje eniga kristiana* je v lekcionarju *Evangelia inu branie* prvič izšel leta 1741 v Ljubljani, kasneje pa še v letih 1754, 1758, 1764 in 1768.
- V knjigi *Zvesti tovarš* je katekizemsko besedilo izšlo 1742. leta, nato pa še 1745, 1760 in 1767. Besedilo je sicer v obeh izdajah identično, razlike so zgolj v oštevilčenju.

Bratovščina krščanskega nauka je v drugi polovici 18. stoletja spodbujala katehizacijo na Slovenskem. V oporo ji je bil predelan *Kanizijev katekizem* jezuita Ignacija Parhamerja (1715–1786). Prva ljubljanska izdaja tega katekizma ima 240 strani in na začetku »*Predgovor na brate inu sestre bratovšine kerškanskiga navuka*«. Za podano vsebino malega Kanizijevega katekizma v petih delih (1–22) je razlaga katekizma, razdeljena »v tri šule« ali stopnje: za otroke, odraščajoče in tiste, ki širše razlage še ne poznajo (23–134). Nato sledijo pesmi za cerkveno leto in druge (135–203) ter molitve (203–225). Na koncu so navedeni odpustki (226–228), in končno zanimiva navodila z naslovom »*Opravki taistih, katiri so tim trumam ali množicam teh poslušaucov krškanskiga nauka naprej postauleni*« (228–240) (Snoj 2003, 47–48).

2.7.2 Verouk kot šolski predmet

Z razsvetljenstvom je v okviru avstro-ogrske monarhije v vseh slovenskih deželah začel veljati prvi osnovnošolski zakon iz Splošne šolske naredbe, ki jo je 6. decembra 1774 izdala cesarica Marija Terezija (1717–1780). Šolstvo postane obvezno, ureja pa ga državna oblast z

zakonodajo. Tudi verouk postane šolski predmet, katekizem pa šolska knjiga. Vse je natančno določeno s predpisi in zakoni. Področje verouka je sicer še vedno tudi v domeni cerkve, a zaupana ji je bolj praktična, izvedbena plat, medtem ko zakonodajno ureja država. Katekizem je bil, skupaj z abecednikom, dolgo edina šolska knjiga za otroke v prvih letih šolanja. Iz njega so se učili verouka, pa tudi branja, besedila za branje so bila namreč izključno verske, npravne vsebine. Osnova katekizmov za slovenske dežele je bil sprva t.i. *Katekizem opata Janeza Ignaca Felbigerja*. Veliki katekizem v obliki vprašanj in odgovorov je vseboval razlago vere, upanja in ljubezni, zakramentov, krščanske pravičnosti in poslednjih reči. Namenjen je bil izključno učiteljem. Druga oblika istega katekizma je izvleček iz Velikega katekizma, tretja pa je Mali katekizem, prirejen za učence in dodan k abecedniku. Sicer pa se na Slovenskem uveljavljajo še različne druge priredbe in izdaje zgoraj naštetih katekizmov (Snoj 2003, 52–53). V tem času so pri nas, še posebej na Kranjskem, katehetsko zelo dejavni možje, ki se zbirajo okrog ljubljanskega škofa Herbersteina in ki v veroučne učbenike vnesejo janzenistični duh. Konec 18. stoletja J. Japelj s sodelavci prevede celotno Sveto pismo, o poglobljenem katehetskem dogajanju pa poleg tega pričajo še številne pesmarice, molitveniki ter druga versko-vzgojna in nabožna literatura (Snoj 2003, 54).

2.7.3 Značilnosti šolskega verouka

Katekizmi v razsvetljenstvu so bili predvsem sistematični in logični, učenci se na pamet učijo moralne in dogmatične definicije. Metoda je sokratična ali dialoška, pri čemer učenec z odgovarjanjem na zastavljena vprašanja postopno osvaja snov. Nekaj prednosti in slabosti takratnega verouka, kot jih vidi A. S. Snoj (Snoj 2003, 54–55):

Prednosti :

- *verouk ima znotraj celotnega pouka častno mesto,*
- *vgrajen je v predmetnik in dobi zadostno število ur,*
- *obvezen je za vse šolarje¹¹,*
- *predmet poleg verske nudi tudi moralno, npravno vzgojo,*
- *pristojna oblast skrbi za kakovost učbenikov in kvalificiranost učiteljev,*
- *ima splošno družbeno in politično podporo.*

Slabe strani :

- *verouk je postavljen v posvetni prostor in s tem ločen od cerkve,*

¹¹ Avtor šteje za prednost nekaj, kar je v nasprotju s sodobnim pojmovanjem človekovih pravic.

- *postane eden izmed predmetov, ki se jih je treba predvsem učiti,*
- *v katekizmih in pri predmetu je zaslediti nevarnost razumništva, vero namreč gradi bolj na razumu kot na Božjem razodetju,*
- *razsvetljenske ideje zmanjšujejo verouku dostojanstvo, ki mu ga daje od Boga razodeta resnica,*
- *krščanstvo je predstavljeno predvsem v abstraktnem, logičnem in urejenem sistemu,*
- *čisto človeške vrednote postajajo najvišje vrednote,*
- *edino merilo ni več le Bog in njegova slava... .*

Avtor je napisal in uredil mnoge sodobne veroučne učbenike, njegovo razločevanje dobrih in slabih strani verouka v razsvetljenstvu pa veliko pove o tem, kako dojema pojmovanje človekovih pravic, predvsem svobodo vesti, in sodobno vzgojo, spodbujanje objektivno kritične presoje in svobodnih osebnih odločitev, ter kje je po njegovem verouku mesto. V šoli, na piedestalu med ostalimi obveznimi predmeti, ob vsesplošnem družbenem in političnem konsenzu.

Napredne razsvetljenske ideje so cerkveni ideologiji predstavljale grožnjo. Pojavijo se težnje po ponovni vrnitvi kateheze od *razuma* k *razodetju*. Pri nas je začetnik zgodovinske in biblične kateheze ljubljanski škof, kasneje salzburški nadškof, Janez Jožef Avguštin Gruber (1763–1835). V veroučne učbenike začne ponovno uvajati svetopisemske zgodbe. Poudarja, da je bistvo katehetskega pouka navajanje na zgledno življenje, ki se ga otrok ne more naučiti iz »razumarske suhoparnosti«, temveč le iz poglobljene vere, upanja in ljubezni. Prepričan je bil, da je za osnovno šolo daleč najbolj primeren prav biblični pouk, za višje razrede pa je predlagal sistematičen katekizem. Toda širši vpliv na oznanjevanje in katehezo imajo njegove ideje nekoliko kasneje (Snoj 2003, 55).

2.8 Devetnajsto stoletje

Presenetljivo je, da v veroučnih učbenikih 19. stoletja nekaj časa še vztraja razsvetljenski duh. Napredovanje naravoslovnega, humanističnega, pa tudi političnega in antropološkega ateizma, ki se je začelo v razsvetljenstvu, se je dotaknilo tudi katoliškega oznanjevanja, odločilno so v tej smeri na katehezo vplivali *neosholastiki*. Z zahtevo po znanstveno natančni razlagi in razumskemu dokazovanju verskih resnic pa so bili vseskozi lahka tarča za kritike

raznih bibličnih teologov in drugih, ki se jim deduktivna teologija ni zdela primerna za versko vzgojo šoloobveznih otrok. Učenci naj bi bili »na račun razumskega razglabljanja prikrajšani za versko globino«, so mnenja tudi novodobni teologi (Snoj 2003, 55).

11. junija 1804 izide osnovnošolski načrt, po katerem dobi cerkev ponovno večji vpliv na izobraževanje, vendar ne za dolgo. 17. marca 1808 za Napoleonove Ilirske province izide nov šolski zakon, s katerim je področje izobraževanja ponovno v celoti pod državnim nadzorom. V tem času Valentin Vodnik (1759–1819) prispeva več knjig za poučevanje v osnovnih šolah in gimnazijah, napiše pa tudi *Keršanski navuk za Ilirske dežele*, Ljubljana 1811, ki vsebuje ministrski odlok o bogočastju, svetopisemske zgodbe in tri dele: Vera, Keršansko vedenje in Češenje božje. Vodnikov katekizem je priredba takrat uradnega, Napoleonovega Enotnega katekizma (Pariz 1806) (Snoj 2003, 56–57). S propadom Ilirskih provinc 1813. leta so slovenske dežele ponovno pod avstrijsko oblastjo. Za naše šolstvo je pomemben vladni odlok, sprejet 5. januarja 1823, s katerim se v šolah zapove uporabo učbenikov, tudi veroučnih, v slovenskem jeziku, prej so bili namreč dvojezični. Šolski učbeniki tako posebej izhajajo za Koroško, Kranjsko, Primorsko, Štajersko in za Prekmurje, veroučne pa poleg tega izdaja še cesarsko-kraljeva založba šolskih knjig na Dunaju (Snoj 2003, 57). 5. oktobra 1850 ministrstvo odobri Učni načrt verouka za gimnazije, ki so ga predložili avstrijski škofje. Pet let kasneje, 18. avgusta 1855, konkordat da cerkvi in škofom možnost vodenja in načrtovanja verskega pouka po šolah, a hkrati potrdi pravico državnega nadzora nad veroučnimi načrti in učbeniki. Veroučni načrt za nižje razrede (1–4) obsega: pregled verskega nauka, ki ga je potrebno znati na pamet, verske resnice, zgodbe Svetega pisma Stare in Nove zaveze, nekaj o biblični zgodovini in o bogoslužju. Veroučni načrt za nižje razrede srednjih šol (5–8) obsega versko razlago o zemlji, zgodovini in kulturi, zgodovino božjega razodetja in velike zgodbe Svetega pisma. Veroučni načrt za višje razrede srednjih šol (9–12) vsebuje nekaj patristike, nadaljevanje liturgike in dogmatiko, katoliško etiko in moralko, cerkveno zgodovino in svetovnonazorska vprašanja, po 1912 pa tudi apologetiko. Za katehete izhajajo izdelane kateheze in obširni komentarji in napotki za razlago snovi (Snoj 2003, 59). Ministrski razpis iz leta 1865 opozori na dotedanje pedagoške in didaktične napake. Kar se tiče verouka, naroča, naj se osredotoči na celostno dojetje mladih, poleg spomina še na razum in srce. Pouk naj ne bo pretežak, da ne bi s tem dijake odvrnil od bistva vere. 14. maja 1869 državni ljudsko-šolski zakon za avstrijske dežele uveljavi liberalno zakonodajo v šolstvu, toda obenem zahteva npravno in versko vzgojo v šoli, tako da verouk obdrži svoje mesto. Od takrat za učbenike in učne načrte skrbi cerkev, potrjuje pa jih Ministrstvo za bogočastje in uk. Se pa

tedensko število ur verouka krči, od leta 1875 dalje tudi ni več del zrelostnega izpita. Tako ostane do razpada avstro-ogrske monarhije (Snoj 2003, 61).

3 DVAJSETO STOLETJE

Že proti koncu 19. stoletja so se na področju vzgoje in izobraževanja kazali drugačni, bolj celostni pristopi. Razlogi so v razvoju vseh znanosti, pedagogike, didaktike in psihologije, ki so jo vedno bolj upoštevali, ko je šlo za vzgojo in razvoj otroka. Hkrati so se razvijale tudi teološke znanosti, biblično in liturgično gibanje se je po razsvetljenstvu ponovno krepilo. Katehetika je postala veda na učiliščih, kar je prispevalo tudi k napredovanju verskega pouka. V skladu s kritiko razsvetljskega verouka je slednji postajal zopet kateheza in ne zgolj še eden od mnogih šolskih predmetov (Snoj 2003, 64).

20. stoletje, imenovano stoletje otroka, je odkrilo otroško psihologijo, našlo splošne zakone razvoja razgibane človeške osebnosti in izoblikovalo čisto pedocentrično (v sredini stoji otrok) pedagogiko in didaktiko. Metodološko skuša ta pedagogika vzbuditi osebno pobudo in delavnost otrok v službi njihove lastne vzgoje. Ta pedagoški in didaktični aktivizem skuša postati »življenje« vzgoje. Zato je danes značilen rek: »Vzgoja za življenje s pomočjo življenja«. Pri vzgoji je treba spoznati in oživiti otrokove koristi (zanimanje – potreba, zanimanje – težnje) in izrabljati sile, ki tičijo v otrokovem bitju za uresničenje teh teženj (Csonka 1970, 110).

V stoletju vsesplošnega napredka se cerkev sprva še ukvarja z neželjeno zapuščino razsvetljenstva, nemara zato tudi vztrajno zavrača prihajajoči modernizem in liberalizem. Se pa zaveda, da je kateheza za oblikovanje in ohranjanje cerkvenega občestva bistvenega pomena, zato na področju katehetske preнове raje prevzame pobudo, preden bi jo okoliščine prisilile v morebiti še večje spremembe. Katehetsko obnovo usmerja Sveti sedež. Papež Pij X. vidi prav v katehezi glavno pastoralno skrb cerkve, zato usmerja župnijsko katehezo in pripravo enotnega katekizma. Njegove ideje prevzameta Benedikt XV. in Pij XI. Slednji šolski verouk in nedeljsko katehezo dopolni z nekaterimi konkretnjšimi določili. Za prve štiri razrede ljudskih šol se uporablja t. i. *Mali katekizem*, *Srednji* pa je namenjen nadaljevanju šolanja. Navadno se ure dopolni z zgodbami iz Svetega pisma, cerkveno zgodovino, liturgiko in molitvami (Snoj 2003, 65). V tem času nastajajo razna katehetska društva, ki skrbijo za napredek katehetskega dela. Društvo slovenskih katehetov, ki je delovalo le na področju Ljubljane, je bilo ustanovljeno 10. septembra 1907. Prvi predsednik je bil Anton Kržič, sledila sta mu Gregorij Pečjak in Jernej Pavlin. Eno takih društev je bilo ustanovljeno tudi na

Koroškem, leta 1924 pa še v Mariboru. Njihov namen je bil izobraževati katehete z različnimi tečaji in kongresi, predvsem pa sestavljati veroučne načrte in nove učbenike ter ostale pripomočke (Snoj 2003, 66). Cilj katehetskih društev je bil približati katehezo učencem. Poudarjali so psihološki pristop in se zavzemali za ukinitvev katehetskih učbenikov z vprašanji in odgovori, ki so od otroka zahtevali zgolj memoriranje teksta in besed, ki jih pogosto ni niti razumel. Kateheti in društva so se med seboj povezovali. Slovenski in hrvaški so do 2. svetovne vojne pisali skupne veroučne načrte. Izdajali so tudi skupni tisk, tak je bil *Učiteljski tovarš*, list za šolo in dom, pa *Slovenski učitelj*, glasilo krščansko mislečih učiteljev in vzgojiteljev, ki 1908 postane glasilo katehetskih in učiteljskih društev, v katerem do 1919 kot priloga izhaja *Katehetski vestnik*. V teh glasilih na prelomu stoletja začnejo izhajati članki o posodobitvah kateheze. Tako v Slovenskem učitelju že leta 1902 berejo: »Moderna didaktika zato po pravici poudarja, da se je treba pri verouku ozirati zlasti na subjekt pouka ali na učenca, in skuša učno snov tako prikrojiti in predelati, da je učenec zanjo dovteten...« (Snoj 2003, 67). Leta 1903 se v časopisu posvetijo problemu memoriranja katekizma, ki je bil dolga leta edini način kateheze. Odslej naj bi ne bilo več potrebno dobesedno navajanje iz knjige, temveč naj bi bilo katehetu dovolj, »če le dobi od učenca smiselno pravilen odgovor«. Po delih izhaja tudi Kržičeva *Kratka katehetika s praktičnimi pojasnili*. Skratka, začetek dvajsetega stoletja je s stališča kateheze katoliške cerkve razburkan. Pišejo se referati, organizirajo katehetska srečanja in kongresi, vse z namenom reorganizacije verskega pouka (ibid.).

3.1 Katehetske metode

Verouk v javnih šolah je bilo učenje katekizma, pri čemer so otroci morali znati odgovore na katekizemska vprašanja na pamet, prav tako veroizpoved, očenaš, deset zapovedi in zakramente. Kot smo videli, se konec 19. stoletja pojavijo pedagoška gibanja, ki vplivajo tudi na verouk. Hiter razvoj psihologije in pedagogike botruje nastanku izraza »pedagogika religije«, ki se prvič pojavi leta 1889, pogosteje pa se omenja v začetku 20. stoletja v nemških deželah. Gre za posledico didaktičnih novosti s področja teorije in prakse šolskega religioznega pouka. Za ustanovitelja znanstvene pedagogike religije velja Joseph Göttler (1874–1935), predvsem zaradi prizadevanj podvreči razvoj katehetike hitro razvijajočima se psihologiji in pedagogiki (Škrabl 2002, 13). Kot posledica se v začetku 20. stoletja pojavi vprašanje metode kateheze. Poglejmo si glavne (Snoj 1998, 80–81):

1. *Katekizemska katehetska metoda.* Gre za metodo vprašanj in odgovorov, ki se do neke mere uporablja še danes. Na naše katehetske učbenike so najmanj do srede 20. stoletja vplivali **Veliki katekizem** (877 vprašanj in odgovorov), **Srednji katekizem** (746 vprašanj in odgovorov) in **Mali katekizem** (256 vprašanj in odgovorov), ki so jih 1894. leta na Dunaju potrdili avstrijski škofje.
2. *Münchenska katehetska metoda.* Tudi *psihološka metoda*, oblikovana v začetku 20. stoletja, poudarja spoznavne sposobnosti učenca pred doživljajskimi. Kateheza ima po tej metodi pet stopenj: **priprava** in navezovanje nove snovi na staro, **opazovanje** in zbiranje dosedanjega znanja o novi snovi, **razlaga**, **povzemanje** v novo miselno enoto, **uporaba** naučenega v praksi.
3. *Dunajska katehetska metoda.* Biblična metoda iz začeta 20. stoletja, ki ima prav tako pet stopenj: **uvod** in napoved nove snovi, **predstavljanje** nove teme v vseh dostopnih oblikah (pripoved, slika...) pri čemer je nujno začeti s Svetim pismom, **razlaga** bistva, **uporaba** novega znanja v vsakodnevem krščanskem življenju, **povzemanje** in hkrati ponavljanje ter navezovanje na staro snov.
4. *Katehetska metoda delovne šole.* Gre za uporabo prvin **delovne šole**¹², ki se je uspešno uporabljala v šolah konec 19. in začetek 20. stoletja, zato so jo kateheti uvedli v katehezo: t.i. »**učenja z delom**«, pri čemer imajo katehiziranci možnost izbrati vsebino in naloge skupaj s katehetom, in t.i. »**zaposlitve z delom**: risanje, izpolnjevanje besed in stavkov, izrezovanje, lepljenje, iskanje rekov, uporaba svetega pisma, pogovor o vsem, kar so delali, zaposlitev v tišini in iskanje praktične uporabe nove snovi za življenje«.
5. *Kerigmatična metoda.* Po tej metodi kateheza ni poučevanje, ampak **oznanjevanje**, ki mora biti osrečujoče, privlačno, katehet pa prežet od veselja, da mu je dano s svojim oznanjevanjem osrečevati druge. Naloga kateheta je katehizirance **osrečevati z oznanjevanjem**.
6. *Metoda srečanja po načelu doživljanja.* V luči vesplošnega napredka znanosti, predvsem psihologije in didaktike, se je po drugem vatikanskem koncilu tudi v katehezi pojavila pobuda, da se učence spodbuja k samostojnemu mišljenju in odločanju, v nasprotju z dotedanjo prakso, ko je otrok zgolj izbiral med ponujenimi odgovori in rešitvami. »Katehizirancem je treba predstaviti, kako so se Jezusovi

¹² Začetnik je münchenski profesor Georg Kerschensteiner

sodobniki svobodno odločali zanj ali proti njemu. Ustvariti je treba doživetja, v katerih se bodo morali sami odločati.«

Takratna psihološka spoznanja se poenostavljeno uporabijo pri nastanku t.i. *münchenske metode*, ki jo sprejme tudi katehetika, s tem pa postane verouk del šolskega in pedagoškega področja. Psihologija in pedagogika sta tudi uradno sprejeti kot pomožni vedi pri religioznem pouku. Verouk je vedno bolj tudi vzgojni predmet (Škrabl 2002, 13).

3.2 Sistemi javnih šol

Preden si natančneje pogledamo veroučne učbenike, ki so se uporabljali, si najprej na hitro pogledjmo, kako so bile takrat sploh urejene javne šole, kjer se je poučeval verouk. Kot vemo, je bila pri nas od 14. maja 1869 naprej splošna šolska obveznost, ki jo je vpeljal avstrijski osnovnošolski zakon. Po tem zakonu je veljala za otroke od šestega do štirinajstega leta starosti obvezna osemletna šolska obveznost, pri čemer jo je bilo v manj razvitih deželah dovoljeno skrajšati na šest let. Po približno štirih letih ljudske šole so se otroci ločili in šli na podeželju v višjo ljudsko šolo, v večjih mestih pa v meščanske šole. Višja ljudska, tudi višja narodna šola, je bila osnova za poklicno šolo, meščanska pa za učiteljišče, kamor so se največ vpisovala dekleta. Sposobnejši, predvsem pa bolj premožni, so se vpisali v nižje gimnazije, ki so edine omogočale vpis v višje gimnazije in nato na univerze. Poleg gimnazij so vpis na visoke šole tehniške smeri omogočale realke. Nižje realke so bile štirirazredne, omogočale so prehod na višje realke, ki so bile triletne in so nudile osnovo za tehniške visoke šole, ali pa na učiteljišče. Na višjo realko so se lahko vpisali tudi otroci, ki so končali nižjo gimnazijo. V kraljevini SHS je ostalo podobno, ljudska šola (prvi štirje razredi) se je pogosto že imenovala osnovna šola. Po štirih letih ljudske/ osnovne šole so šolanje nadaljevali na višjih ljudskih, meščanskih šolah ali nižji gimnaziji. Po 2. svetovni vojni in nastanku SFRJ so bile, v skladu z novo oblastjo, meščanske šole preoblikovane v nižje gimnazije, kjer so otroci nadaljevali šolanje po štirih letih osnovne šole, 25. junija 1958 pa je bil sprejet splošni zakon o šolstvu, ki je po novem uveljavil enotno osemletno osnovno šolo (Gabrič 2001, 236–245).

3.3 Veroučni načrti in učbeniki na Slovenskem

Kot smo videli, je prva polovica 20. stoletja v katehetiki pomenila iskanje novih katehetskih metod. Do konca 1. svetovne vojne je bila kateheza pri nas urejena tako, kot v drugih avstrijskih deželah, a so slovenski duhovniki že leta 1907 ustanovili Društvo slovenskih katehetov, ki je v želji po izboljšanju verouka izdelalo več okvirnih in podrobnih učnih

načrtov (Macuh 2001, 18). Leta 1909 so izdali *Podrobni učni načrt za poučevanje verouka na osemrazrednicah, dodatek: podrobni načrt za ponavljalne šole. Osnova za pokušino*. Leto kasneje so ga izboljšali, izšel je *Podrobni načrt za poučevanje verouka na ljudskih šolah, dodatek: podrobni učni načrt za ponavljalne šole*. Za osnovo je imel katekizme v treh stopnjah, veliki, srednji in mali, za pomožno knjigo, kot popestritev, pa so se priporočale Zgodbe svetega pisma. V višjih razredih sta bili dve šolski uri, namenjeni verouku, razdeljeni. Eno uro tedensko je bil na sporedu katekizem, eno uro pa biblične zgodbe (Oražem 1977, 38–39). Pod kraljevino SHS ostane verouk v šoli bolj ali manj isti, kot je bil pod avstro-ogrskim cesarstvom. Za učbenike še naprej skrbi cerkev, prej pa jih mora potrditi Ministrstvo za prosveto. Avgusta 1919 v Zagrebu sprejmejo vsejugoslovanski učni načrt, ki ga v naslednjih letih izpolnjujejo. Tako na že omenjenem katehetskem kongresu, ponovno v Zagrebu, leta 1922 sprejmejo izboljšan enoten učni načrt za osnovne in srednje šole, leta 1928 pa jugoslovansko Ministrstvo za prosveto potrdi *Podrobni učni in vzgojni načrt za osnovne in meščanske šole*. Veroučni učbeniki, ki so bili v uporabi za prve štiri razrede osnovnih šol (Snoj 2003, 68):

1. *Kratka razlaga božjih zapovedi za nižje razrede ljudskih šol*, Ljubljana 1910.
2. *Kateheze*, kasneje *Krščanski nauk za prvence*, Ljubljana 1919. Prosvetno ministrstvo jih nikoli ni potrdilo, čeprav so izhajale v vedno boljših izdajah, celo z barvnimi ilustracijami. Take naj bi uporabljali tudi po 2. svetovni vojni.
3. Ljubljansko in mariborsko katehetsko društvo pripravita prenovljen *Katoliški katekizem*, Ljubljana 1928, ki v različnih izdajah izhaja do 1946.
4. *Zgodbe svetega pisma za osnovne šole*, Ljubljana 1930, opremljene z barvnimi ilustracijami in jih uporabljajo še po vojni.
5. *Kateheze za prvence*, Ljubljana 1914 in 1934, napiše A. Čadež kot pripomoček za katehete h *Krščanskemu nauku za prvence*, isti namen imajo tudi *Kateheze za prvence* J. Puclja, Ljubljana 1943.
6. *Krščanski nauk za tretji razred ljudskih šol*, Ljubljana 1944, je didaktično novejši učbenik, ki pa splošno ni bil nikoli sprejet.

Za gimnazije in meščanske šole (od 5. do 8. razreda OŠ) pa se do novega veroučnega načrta leta 1938 uporabljajo naslednji učbeniki (Snoj 2003, 69):

1. *Liturgika* (A. Stroj), Ljubljana 1907.
2. *Katoliški verouk za višje razrede srednjih šol*, 1. knjiga, Ljubljana 1908, ponatis 1927. Vsebuje resničnosti katoliške vere – malo apologetiko (I. Svetina).

3. *Katoliški verouk za višje razrede srednjih šol*, 2. knjiga, Ljubljana 1909, ponatis 1930. Vsebuje resnice katoliške vere – malo dogmatiko (G. Pečjak)
4. *Katoliški verouk za višje razrede srednjih šol*, 3. knjiga, Ljubljana 1911, ponatis 1922. Razlaga življenje po katoliški veri – katoliško etiko (G. Pečjak)
5. *Katoliški verouk za realko, učiteljsiše in dekliški licej*, Ljubljana 1912. Vsebuje verske resnice-malo dogmatiko (I. Svetina).
6. *Zgodovina katoliške Cerkve za VIII. gimnazijo* (A. Medved), Ljubljana 1912, predelana izdaja Maribor 1922.
7. *Zgodbe svetega pisma novega zakona za srednje šole* (A. Levičnik), Ljubljana 1924.
8. *Zgodbe svetega pisma starega zakona za srednje šole* (A. Levičnik), Ljubljana 1926.
9. *Katoliški verouk za četrti razred srednjih in meščanskih šol* (J. Mlakar), Ljubljana 1931. V učbeniku so resnice (o Bogu, svetu, angelih, človeku, grehu, odrešenju, Cerkvi in poslednjih rečeh), zapovedi (Božje, cerkvene, krščansko pravičnost) in sredstva milosti (milost, molitev, zakramente). Izhodišče je Sveto pismo, na koncu vsakega segmenta sledi kratka razlaga.
10. *Liturgika za srednje, meščanske in tem podobne šole* (F. Jaklič, I. Vrečar), Ljubljana 1935.

Leta 1938 je bil kot posledica prilagajanj na naraščajoče število srednješolske mladine na slovensko-hrvaškem katehetskem kongresu v Djakovem z navdušenjem sprejet *Novi učni načrt za srednje šole*. V skladu z novim načrtom so ljubljanski in mariborski kateheti pripravljali nove učbenike vse tja do konca 2. svetovne vojne. Tako so v obdobju od 1942 do 1946 izšli učbeniki za vseh osem razredov gimnazij z naslovom *Verouk I, II, ..., pa do VIII*. Zaradi vojne so izšli v majhnih nakladah, ki so kmalu pošle. Po vojni, ko se verouk ni več poučeval v šolah, so se nekateri učbeniki ciklostilno razmnožili in uporabljali pri cerkveni katezezi vse tja do konca 50-ih let (Macuh 2001, 18).

V Ljubljani sta delovali dve skupini katehetov, eni za nižje, drugi pa za višje razrede gimnazij in meščanskih šol. Poglejmo natančneje že omenjene učbenike za srednje šole, ki so jih oblikovali (Snoj 2003, 70):

1. *Verouk I* (F. Ambrožič, J. Pavlin), Ljubljana 1942. V njem so molitve, zapovedi in osnovne krščanske resnice.
2. *Verouk II* (F. Ambrožič, J. Oražem, J. Pavlin), Ljubljana 1943. V njem so nauk o milosti, o molitvi, maši, zakramentih, cerkvenem letu, ki je razdeljeno v božično in velikonočno dobo, poleg tega pa še o svetniških in Marijinih praznikih. Za obnavljanje snovi so na koncu vprašanja.

3. *Verouk III* (P. Kovačič, J. Oražem, J. Pavlin), Ljubljana 1943. Podana je zgodovina razodetja stare zaveze (prarazodetje, očaki, Mojzes, preroki), zgodovina razodetja nove zaveze (prihod Odrešenika, bližina božjega kraljestva, ki jo Jezus oznanja Izraelu, a ga Izrael odkloni). Prav tako se konča z vprašanji za ponavljanje.
4. *Verouk IV* (P. Kovačič, J. Oražem, J. Pavlin), Ljubljana 1944. Zgodovina razodetja nove zaveze, kratka zgodovina Cerkve, na koncu še krščanske resnice.
5. *Krščanstvo in Cerkev* (F. Grivec), Ljubljana 1941 je nadomestil *Verouk V*, ki je bil v pripravi in naj bi vseboval naslednjo vsebino: vera in verstva, pot k Bogu, Kristus, živeč v Cerkvi....
6. V učnem načrtu je bil za višje razrede ob učbeniku predviden še priročnik, ki bi obravnaval cerkveno zgodovino. Izšel je le za 5. razred, in sicer z naslovom *Zgodovina katoliške Cerkve, stari vek ali Cerkev v grško-rimskem svetu* (P. Slapar, V. Fajdiga, R. Hanželič, J. Pavlin, J. Pogačnik), Ljubljana 1943.
7. *Verouk VI* (J. Pogačnik, V. Fajdiga, R. Hanželič, J. Pavlin, P. Slapar), Ljubljana 1942. Vsebuje dogmatiko (stvarjenje, odrešenje, posvečenje, dovršenje). Ob koncu vsake kateheze je citat iz Svetega pisma, ki vsebinsko povzema obravnavano snov.
8. *Verouk VII* (R. Hanželič, V. Fajdiga, J. Pavlin, J. Pogačnik, P. Slapar), Ljubljana 1943. Vsebuje kratko moralko z razlago dolžnosti do Boga, do sebe in do bližnjega, daje navodila o nravnem življenju in pouči o namenu tega.
9. *Verouk VIII* (J. Pogačnik), Ljubljana 1945. Izšel je v okrnjeni obliki takoj po koncu 2. svetovne vojne, sestavljen pa je iz sledečih poglavij: Bog (dokazi zanj, smisel življenja), Vera (razodetje, nastanek sveta in človeka), Jezus Kristus (vstajenje kot neovrgljivo dejstvo, izvornost krščanstva), Cerkev (nezmotljivost, dogme), Hoja za Kristusom (naravna in nadnaravna pota). Vsebinsko je kar sodoben, vendar didaktično brez napotkov.

Delo katehetskega društva se je kljub vojni nemoteno nadaljevalo, zaključilo se je šele zaradi spremenjenega političnega razporeditve v državi po koncu vojne. V začetku petdesetih let, ko je večina do tedaj natisnjenih učbenikov pošla, je na tem področju zazevala praznina. To je tudi čas, ko verouk preneha biti del šolskega predmetnika (Snoj 2003, 71).

3.4 Župnijska kateheza

Od konca vojne pa do leta 1951 je verouk še neobvezen šolski predmet, vendar je jasno, da mu bije zadnja ura. Konec leta 1951 je umaknjen iz učnih načrtov. Šolski verouk zamenja

župnijska kateheza, ki poteka bolj ali manj organizirano, največkrat v cerkvah ob nedeljah po maši. Prelomno za obnovo kateheze je bilo leto 1954, ko v ljubljanski škofiji, natančneje v Zagorju, na nekaj listih ciklostila najprej izide *katekizem brez naslova*, leta 1956 pa po zgledu *nemškega katekizma* iz 1955 zagorski župnik A. Smerkolj pripravi in razmnoži *Verouk za višjo skupino*, v katerem je 136 katehez. Sledijo še *Verouk za nižjo stopnjo z vprašanji in odgovori* (1957) in *Zgodbe stare zaveze za 3. letnik veroučne šole* (1960). Župniki in kateheti znotraj koprške škofije se ravnajo po leta 1958 napisanem *Začasnem načrtu za poučevanje krščanskega nauka* (Bilje pri Novi Gorici). F. Godnič in A. Metlikovec napišeta kar nekaj ciklostilnih učbenikov za verouk, nekatere pred izidom omenjenega učnega načrta: *Krščanski nauk za drugo skupino* (1956), *Krščanske resnice za prvo skupino* (1957), *Nauk za prvo obhajilo* (1958), *Cerkev, skrivnostno Kristusovo telo* (1958), *Zakramenti* (1959), *Pravila krščanskega življenja* (1960), *Krščanski nauk I, II in III* (1961), *Krščanski nauk IV* (1962), *Cerkvena zgodovina* (1964)... V Mariborski škofiji so najbolj dejavni D. Oberžan, F. Lasbaher in Š. Steiner, njihovi prispevki pa so: *Katekizem 1. del, O Bogu in našem odrešenju* (1958?), *Katekizem 2. del, O Cerkvi in našem posvečenju* (1958), *Katekizem 3. del, O življenju po božjih zapovedih* (1958). Po zgledu Smerkoljevega katekizma so pripravili *Mali katekizem*, tiskan v Beogradu 1958 in 1960, istega leta pa so izšli še *Krščanski nauk 1, 2 in 3 z vprašanji in odgovori*. Na Kodeljevem v Ljubljani salezijanski Katehetski center izda *Mali krščanski nauk* F. Ambrožiča in *Mali krščanski nauk za prvi in drugi letnik veroučne šole* (1960) avtorja F. Mihelčiča, ki je učbeniku dodal navodila za kateheta (1957), kar pa je bilo takrat bolj izjema kot pravilo. Leta 1962 izidejo *Osnovni pojmi katoliške vere* avtorja A. Coiazziija, čez dve leti pa še *Krščanski nauk za birmance*. Vse izdaje so bile ciklostilne (Snoj, 2003, 75–76).

V drugi polovici petdesetih let 20. stoletja so se po škofijah začeli ustanavljati škofijski katehetski sveti (ŠKS), in sicer s podobnim namenom, kot so ga pred vojno imela katehetska društva. Leta 1958 je ljubljanski ŠKS pripravil *Učne načrte za verouk*, ki jih je moral potrditi Škofijski ordinariat in so veljali za vso osemletko. Leta 1959 je na pobudo posameznih članov nastal Medškofijski katehetski svet (MKS), ki je na katehetski ravni povezal ljubljansko in mariborsko škofijo ter primorsko apostolsko administraturo, zdajšnjo koprsko škofijo. Tvorni člani so bili: s Primorske Albert Metlikovec in Franc Godnič, iz Ljubljane Anton Smerkolj in Jože Bertoncej, iz Maribora pa Drago Oberžan in Franc Lasbacher. Leta 1963 se jim je kot izvedenec pridružil Valter Dermota. Jasno je, da so bili novi katehetski učbeniki glavni cilj MKS, in sicer v skladu z Učnimi načrti. Ker pa se je znotraj sveta izoblikovala struja, ki je

menila, da so obstoječi učni načrti zastareli, je bil novi katehetski načrt nujnost (Snoj 2003, 77).

Čeprav obvezna mala šola odpre vrata šele v šolskem letu 1969/70, se predšolski verouk začne že v letu 1961. Za predšolske otroke natisnejo tudi učbenik z ilustracijami, skrčeno versko vsebino v obliki iger in primernih zgodb izpod peresa J. Bertonclja, z naslovom *Versko-vzgojne ure za predšolske otroke I, II in III*, ki izhajajo v Ljubljani leta 1972, 1974 in 1975. Medškofijski katehetski svet v začetku 60. let izda učbenike za prve štiri razrede, imenovane *Krščanski nauk* (KN I–IV) (Snoj 2003, 78):

1. *KN I, K Jezusu* (J. Bertoncelj, Š. Steiner), Ljubljana 1964. V njem je 45 katehez za pripravo otrok na spoved in obhajilo. Kateheze so za otroke te starosti primerne, ker imajo malo besedila. Vsaka ima ilustracijo, nekaj je vprašanj in odgovorov ter navodil za življenje. V dodatku je nekaj molitev in pesmi ter navodil za domačo nalogo.
2. *KN II, Jezus, prijatelj otrok* (F. Ambrožič, J. Bertoncelj, D. Rueh), Ljubljana 1961. Učbenik s podnaslovom *Kratke zgodbe svetega pisma in nauki za drugi letnik verouka* je nastal kot pripomoček k *Malemu katekizmu* iz leta 1958. Vsebuje 38 katehez, ob koncu vsake so vprašanja in odgovori iz katekizma, vprašanje za ponovitev snovi, molitve in pesmi ter navodila za domačo nalogo. Učbenik se konča z dodatkom, v katerem so molitveni obrazci in opombe za kateheta.
3. *KN III, Na poti h Kristusu* (J. Bertoncelj, A. Smerkolj), Ljubljana 1962. Učbenik se začne s poglavjem o razodetju, nato pa obravnava deset božjih zapovedi.
4. *KN IV* (L. Kozar, A. Metlikovec, A. Smerkolj), Ljubljana 1963. Obravnava samo novo zavezo in zakramente.

Za 5., 6. in 7. razred so v uporabi t.i. Pogačnikovi katekizmi (Snoj 2003, 79):

5. *O Bogu in našem odrešenju*, Ljubljana 1959. Učbenik je po vsebini podoben Verouku IV iz 1942: stvarjenje, odrešenje, posvečenje, dovršitev.
6. *O Cerkvi in zakramentih*, Ljubljana 1960. Obravnava prav to, kar pove naslov.
7. *Življenje po božjih zapovedih*, Ljubljana 1962. Snov so Božje zapovedi, cerkveno leto in krščansko življenje v Cerkvi.
8. *Cerkvena zgodovina* (F. Mihelčič), Ljubljana 1964. Učbenik se uporablja za 8. razred.

Leta 1971 izide *Splošni katehetski pravilnik*, ki ga je napisal Valter Dermota z namenom vplivanja na prenovo kateheze. Čeprav vse kaže na to, da bo kmalu nastal nov učni načrt, zanj se zavzame tudi MKS, pa do tega ne pride. Kakor drugje po svetu se tudi pri nas uporabljajo stari učbeniki, napisani po Načrtu iz leta 1958. Pogosto so malce popravljeni, na koncu strani je prilepljen kak odstavek, toda vsebinsko popravki ne izpadejo vedno posrečeno. Uporabljajo

pa se tudi učbeniki, sestavljeni brez odobrenega učnega načrta, in sicer po navodilih za prenovno kateheze med leti 1967 in 1981. Sprva izhajajo v poskusnih izdajah na ciklostilu, šele kasneje jih tiskajo v številnih, bolj ali manj izboljšanih ponatisih (Snoj 2003, 82):

1. *Kateheza I*, Jezus ima rad otroke (J. Ambrožič in sodelavci), Ljubljana 1972. Vsebuje 32 katehez, razdeljenih v 5 enot: Otroci in katehet, Jezus ima rad otroke, Otroci in prazniki, Jezus je dober in mogočen, Vedno z Jezusom. Ilustriral C. Jerič.
2. *Kateheza II*, Otroci imamo radi Jezusa (J. Ambrožič in sodelavci), Ljubljana 1973. 30 katehez je razdeljenih v 4 vsebinske sklope: Kristjani smo Božja družina, Jezus pomaga, Jezus, naš Odrešenik, Z Jezusom vedno in povsod. Ilustriral C. Jerič.
3. *Kateheza III*, Božje ljudstvo smo (A. S. Snoj in sodelavci), Ljubljana 1974. 29 katehez je razdeljenih v 4 sklope: Božje ljudstvo smo, Zapovedi Božjega ljudstva, Jezus je s svojim ljudstvom, Božje ljudstvo živi v veselju.
4. *Kateheza IV*, Kot božje ljudstvo delamo (A. S. Snoj in sodelavci), Ljubljana 1975. Vsebina učbenika je moralna vzgoja. 27 katehez otroka uvaja v njegove dolžnosti na različnih področjih, doma, v šoli, v Cerkvi. Ilustriral je Š. Hauko.

Poleg zgornjih učbenikov so v rabi še priročniki (Snoj 2003, 83):

- *K Jezusu, Versko-vzgojna srečanja z najmlajšimi* (M. Sraka, ilustriral J. Kogovšek), Ljubljana 1980. Vsebuje delovne pole za otroke in kateheze za kateheta.
- *Jezus vabi na praznovanje, Priprava na prvo sveto obhajilo in spoved* (J. Nežič in sodelavci), Ljubljana 1977.
- *Priprava na sveto birmo* (J. Vidic in sodelavci), Ljubljana 1973.

K vsakemu učbeniku sodi delovna pola ali zvezek za domače naloge, navodila za kateheta in osnutke za srečanja s starši. Za višje razrede osnovne šole so v rabi (Snoj 2003, 84):

5. *Naša rast v veri* (A. Smerkolj, A. Metlikovec), Ljubljana 1967. Obsega učbenik, delovni zvezek in priročnik za kateheta (F. Mihelčič). Vsebina: Vera v Boga stvarnika, Razodetje o stvarjenju in grehu človeka ter odrešenje po Kristusu, Vera v Kristusovo Cerkev, Naša trojna služba, Vsak je svoje sreče kovač, Najlepša je mladost. V dodatku so učni in molitveni obrazci, za popestritev pa nekaj fotografij in ilustracije S. Kregarja.
6. *Naše življenje v Cerkvi* (F. Mihelčič), Ljubljana 1968. Vsebina: Kristus živi v Cerkvi, Kristjani živimo po Kristusovem nauku, Bog hoče, da smo njegovi sodelavci, Cerkev-luč narodov, S Cerkvijo živimo v župnijski skupnosti. Dodani so molitveni obrazci, ilustracije S. Kregarja in fotografije.

7. *Kristus, naš vzor* (F. Zupančič), Ljubljana 1969. Vsebina: Upodobimo v sebi Kristusa, Cerkev v novem veku, Čista mladost – lepa bodočnost, Nismo sami – Bog je z nami. Ilustracije S. Kregarja in fotografije ter molitveni obrazci.
8. Za osmi razred sta izšla dva učbenika:
 - *Na pragu življenja* (F. Mihelčič), Ljubljana 1969 (nato še 1970 in 1971)
 - *Srečanje* (V. Kopal), Ljubljana 1980

Poleg učbenikov so nekateri kateheti v osmem razredu uporabljali kar snov iz njihovih priročnikov:

- *Nauk o življenju*, Maribor 1964, ciklostil
- *Kateheze o prijateljstvu* (F. Godnič in sodelavci), Ljubljana 1970, ciklostil
- *S Kristusom v življenje* (R. Koncilija), Ljubljana 1972 (druga izdaja 1977), ciklostil
- *Iskanje in odzivanje* (V. Kopal), Ljubljana 1977, kateheze za kateheta in delovne pole za katehizirance

Za katehezo sedemdesetih let so poleg naštetih učbenikov pomembne še druge publikacije. Najbolj sledeče (Snoj 2003, 84):

- *Mavrica* (ur. J. Bertoncej), veroučna revija, ki jo kateheti s pridom uporabljajo kot katehetski pripomoček.
- *Ognjišče* (ur. F. Bole), mladinska revija, ki vsebuje veroučne strani, primerne za katehetsko uporabo.

Za katehezo so bili takrat vitalnega pomena tudi razni katehetski kongresi in tečaji, ki so namenjeni izobraževanju katehetov in katehistinj. Taka sta bila Katehetski teden na Mirenskem gradu pri Gorici in v Mariboru. *Teološko-pastoralni tečaj s katehetsko specializacijo* (od 1993 se imenuje Teološko pastoralna šola) v okviru Teološke fakultete je bil pomemben za oblikovanje laičnih katehetov in katehistinj (Snoj 2003, 85).

3.5 Predkonciljska kateheza

Poglejmo najprej katehezo oz. verski pouk v prvi polovici 20. stoletja. Omenila sem že Društvo slovenskih katehetov, ustanovljeno 1907. leta. Njihova glavna naloga je bila priprava novih okvirnih in podrobnih učnih načrtov, ki so jih uporabljali za katehezo v šolah različnih stopenj. Leta 1909 so izdali *Podrobni načrt za poučevanje verouka na osemrazrednicah oz. ljudskih šolah*, in sicer na osnovi katekizma, ki se je tedaj uporabljal za verouk poleg pomožne knjige *Zgodbe svetega pisma*. Z namenom, da dobimo predstavo o katehezi prve

polovice 20. stoletja, njeni didaktiki in idejnih tendencah, ki jo bomo potem primerjali s pokoncilsko, si natančneje pogledjmo nekaj primerov učbenikov in navodil za katehete.

Primer 1: dr. Ivan Križanič: Razlaga novega Velikega katekizma.

Knjiga izide leta 1899. Na prvi strani je najprej *Nagovor prvo uro novega šolskega leta*, s katerim katehet otrokom predstavi, kaj bodo počeli čez leto. Pravzaprav je to pomoč katehetu, kako začeti, pri čemer nič ni prepuščeno naključju, ampak je do zadnje vejice predvideno, kako naj katehet začne prvo uro (Križanič 1894, 1–3):

Ob začetku šolskega leta mora kateket neko uvodno besedo spregovoriti, bodisi le-to ali enako ali inako. Besedo bo mu pa narekovala potreba in imenitnost nauka, ali korist učencev ali razmere kraja in časa. Otroke treba navdušiti za predmet, da se nauka krepko poprime, treba mu ganiti srce, da urnejše bije za božjo reč, treba tudi njegovo voljo uravnavati v pravi tir.... Nekateri kateketi se trudijo precej v prvih urah otroke naučiti se pokrižati. S tem se dosti časa pogubi, to se otroci naj spotoma naučé, ker prav nič ni na tem, ali se otroci znajo že prvo uro, ali še le v treh tednih prekrižati ali ne.... Dobri otroci pa, ki že z doma vedó križ delati, se ves ta čas dolgočasijo. Rajši se naj otrokom v prvih urah pokaže razloček a) mej učiteljem in kateketom; otroku utegne čudno biti, kako stopi mesto učitelja kateket pred nje. b) razloček mej stvarnikom in stvarmi, c) razloček mej človekom in drugimi stvarmi. Tako se v otročji glavici, kjer je vse nekako zmedeno, začne daniti, in dušno obzorje otrokovo se začne čistiti, da more vsaj najvažnejše pojme razločevati.

Kateket stopi s prijaznim licem med prvence, da vsi otroci v svojem srcu čutijo, kako jih oko kateketovo ljubeznivo pozdravlja.

Ljubi otroci! Veseli me, da vas vidim, da ste zopet okoli mene zbrani; nikjer nisem rajši kakor sredi ljubih, nedolžnih otrok. Vem, da se boste v novem šolskem letu lepo čedno vedeli in tudi pridno učili krščanskega nauka, – še bolj vstrajno ko lani. O ljubem otroku Jezusu vemo, da je rastel na modrosti, – tako je odgovarjal, da so se učeniki čudili. Toda to še ni zadosti, če se otrok krščanskega nauka dobro nauči, nego treba po nauku tudi živeti. Zató je Jezus rastel tudi na milosti, – bil je vedno svetejši in boljši pred Bogom in pred ljudmi: to je videl Bog in isto so ljudje opazovali.

V uvodu je pet vprašanj in odgovorov (Križanič 1894, 4):

1.) *Kateri nauk je najpotrebnejši nauk? Najpotrebnejši nauk je nauk o katoliški veri.*

Sledi obrazložitev, da je več naukov, ki so potrebni, npr. naučiti se brati in pisati, računati, toda najpomembnejši je nauk o katoliški veri. Nadaljuje, da je tudi ver več, da imajo Judje,

Turki, Luterani in drugi tudi svoje vere, toda te vere niso potrebne, ampak škodljive, saj ne kažejo prave poti v nebesa, zato so to krive vere.

2.) *Zakaj je nauk o katoliški veri najpotrebnejši? Nauk o katoliški veri najpotrebnejši, ker nas uči, kaj moramo storiti, da Bogu služimo in se zveličamo.*

Ponovno sledi obrazložitev, da je vsak človek na svetu zato, *da služi Bogu* in da na ta način pride v nebesa. Pot v nebesa pa kaže le katoliška vera, zato je to *najpotrebnejši* nauk, ker sicer človek ne doseže svojega smisla.

Drugi vatikanski koncil z uvajanjem moderne paradigme prinese zasuk na področju človekovih pravic in verske svobode in pozitiven odnos do napredka, znanosti in demokracije. Zlasti je treba omeniti priznanje sokrivde za antisemitizem in pozitivno stališče do judovstva, iz katerega krščanstvo izvira, pa tudi do islama in drugih svetovnih religij, revolucionarno pa je to, da se priznava načelna možnost zveličanja tudi pripadnikom drugih ver ter celo ateistom in agnostikom, v kolikor ravnajo po svoji vesti (Küng 2004, 169). V pokoncilskih učbenikih torej v odnosu cerkve do drugih verstev lahko pričakujemo napredek.

3.) *Kako pravimo knjigi, v kateri je na kratko nauk o katoliški veri? Knjigi, v kateri je na kratko nauk o katoliški veri, pravimo katekizem.*

Ker katekizem vsebuje vse, kar mora kristjan vedeti, da se zveliča, je to *najkoristnejša* in *najvažnejša* knjiga. Nadalje sledi zgodba o tem, kako v Rimu vsako leto nagradijo tistega dečka, ki najbolj napreduje v krščanskem nauku. »Tistega srečnega učenca, kateri pri skušnji vse druge prekosi, potem slovesno venčajo »za cesarja«, dokler druge štiri dečke, kateri za cesarjem najboljše odgovarjajo, razglasijo »za kneze« v cesarjevem spremstvu. Največja milost za odlikovance od nekdanj pa je, da se smejo pred sv. Očetom samim pokazati...« (Križanič 1894, 5).

4.) *V koliko poglavij delimo katekizem? Katekizem delimo v pet poglavij.*

5.) *O čem govori petero poglavij katekizma? Petero poglavij katekizma govori:*

- o veri in apostolski veroizpovedi;
- o upanju in molitvi;
- o ljubezni in zapovedih;
- o milosti in zakramentih;
- o krščanski pravičnosti in štirih poslednjih rečeh.

Na tak način je sestavljen celoten katekizem, torej vprašanje, odgovor in obrazložitev. Kot že rečeno, je veliki katekizem sestavljen iz petih poglavij, vsako poglavje je nato razdeljeno v oddelke. Skupno je vseh vprašanj 877, na koncu je še dodatek z molitvami in pa t.i. *izpraševanje vesti*, kjer so vprašanja o morebitnih grehih in kršitvah božjih in cerkvenih

zapovedi. Katekizem kot najpomembnejša knjiga že sam po sebi ne dopušča dialoščnosti, ne glede na to, ali morajo otroci odgovore znati na pamet, ali jih lahko povedo s svojimi besedami. Katehet ima nad potekom komunikacijskega procesa popolno kontrolo, kar pomeni, da samo on določa, kdo in koliko časa bo govoril, zastavlja taka vprašanja, na katera je odgovor že vnaprej znan (gre za t.i. monološki pogovor), namen pogovora pa je le utrjevati povedano ali ugotoviti predznanje, na katerem bo gradil. V sodobni didaktiki ima metoda pogovora drugačen namen, tj. predvsem motiviranje učencev za sodelovanje, kar posledično vpliva na odnose v razredu (Požarnik in Pregelj 2009, 16) in na otrokovo samozavest.

Primer 2: Anton Kržič: Kratka katehetika s praktičnimi pojasnili.

V pomoč katehetom je profesor verouka Anton Kržič napisal to knjigo, ki izide leta 1906. Tukaj bomo našli vse didaktične in snovne tendence verouka iz začetka 20. stoletja.

Najprej pouči Kržič katehete o njihovi »imenitni nalogi« (Kržič 1905, 2–3): Verouk se z ostalimi predmeti ne more primerjati, kajti verouk pripravlja na večno srečo, torej na posmrtno življenje v raj, in v primerjavi s tem se ostali šolski predmeti res zdijo trivialni. Nadaljuje z oceno, da naj bi verouk med drugim utrjeval učenčeve mentalne sposobnosti, kajti prav pri verouku se od učenca pogosto zahteva, da si pomembne stvari dobesedno zapomni. Hkrati pa so otroci, ki so »bogoljubni«, najbolj pridni in poslušni tudi pri ostalih predmetih. Zato se katehet Kržič strinja s citatom pedagoga Trotzendorfa: »Solnce strga z neba, spomlad vzame letu, kdor odpravi katehezo iz šole« (Trotzendorf v Kržič 1905, 3). Je pa katehetova naloga težka, pravi, še posebej, ko ima pred seboj prvošolčke. Težko jim je namreč zanimivo razlagati nekaj tako neoprijemljivega, nadnaravnega. Zato je pomembna priprava na vsako uro in zgledno življenje vseh, ki učence obkrožajo, posebej kateheta in staršev.

3.5.1 Katekizem – osnova verouka

Vsebuje verske nauke, ki so skrajšani posebej za mladino, pogosto ga imenujejo »zakonik božjega kraljestva na zemlji«, saj v »kratkih stavkih določa zahteve nebeškega kralja«. V Kržičevi didaktiki je katekizem glavna šolska knjiga za verouk. Svetopisemske zgodbe, evangelij, cerkvena zgodovina, liturgika, molitvenik in pesmarica, to so pomožne knjige, ki katekizemske zapovedi pojasnjujejo, dokazujejo in utrjujejo. Pomembno je, da jim je katekizem najljubša knjiga, ki jo skrbno čuvajo. Posebno je treba nagraditi učence, ki najbolje znajo katekizem. Katehet mora znati in razumeti vsa vprašanja, tudi učencem naj jih jasno razloži, preden se jih morajo naučiti. Naj ne bo edini cilj, da otroci razumejo in znajo katekizem! Predvsem naj v učencih vzpodbudi željo po krepostnem življenju. »Kateheza bodi

praktična ter se vedno oziraj na življenje, na razmere, v katerih živé učenci« (Kržič 1905, 6). Učenci naj se torej pri katehezi naučijo verskih resnic in lepega, poštenega življenja. Vsako šolsko leto naj se predela celoten katekizem, in sicer ciklično in koncentrirano, kar pomeni, da se vzporedno s katekizmom jemlje pripadajočo snov iz bibličnih zgodb, cerkvene zgodovine, liturgike..., otroci bodo namreč katekizemska vprašanja lažje razumeli, če bodo podkrepljena z zgodbami, npr. iz Svetega pisma ali cerkvene zgodovine. Vsako leto naj se ista snov nadgradi otroku primerno. Pesmarice in molitveniki so tudi dobrodošli pripomočki (Kržič 1905, 5–6).

Kržič nadalje poučuje katehete, kako naj učencem dokazujejo vse povedano. Najprej pravi, da prvošolci še ne potrebujejo dokazovanja verskih resnic, a da je drugače z učenci višjih letnikov. Če torej *naletijo* na dvomljivce, katehetom svetuje, naj se poslužujejo štirih načinov dokazovanja (Kržič 1906, 21):

- 1.) *Dokazi iz sv. pisma in ustnega izročila cerkve*. Ti naj bi bili najmočnejši, zato so tudi biblične zgodbe poleg katekizma tako pomembne, saj v njih lahko katehet najde zgodbo za vsako otroško vprašanje.
- 2.) *Razumski dokazi*. To dokazovanje temelji na temu, da katehet dokazuje resnico na podlagi neke druge resnice, ki je že splošno priznana.
- 3.) *Dokazi, ki temeljijo na izkušnjah*. Katehet naj pripoveduje bodisi o svoji lastni, dovolj je tudi zgodba o tuji izkušnji, pomiri učenčevo radovednost.
- 4.) *Avtoritetni dokazi*. Katehet naj si pomaga z izreki pomembnih mož, avtoritet, o katerih ne gre dvomiti. Primer takega dokaza za vprašanje, kako nam je Jezus s trpljenjem in smrtjo pokazal svojo neskončno ljubezen, so besede enega od avtoritet, sv. Avguština: »Vse kaže ljubezen: Glava je nagnjena, da bi te poljubila; roke so razprostrate, da bi te objele, srce je odprto, da bi te sprejelo v sé.«

Taki dokazi so svetlobna leta daleč od sodobne teorije argumentacije. Izhodišče navodila, kako naj katehet ravna, ko med učenci naleti na nejeverne Tomaže, se s sodobno didaktično teorijo, ki spodbuja učenčevo objektivno kritičnost, ne sklada. »Če torej *naletijo na dvomljivce*...«, toda veliko raje bi videli, da se to ne bi zgodilo, naj jih »pomirijo«. Šele, ko bodo *pomirjeni*, bo ura tekla nemoteno naprej. Radovednost, dvom, razmišljanje, prvine, brez katerih si moderne šole ne moremo predstavljati, so tukaj le ovire, neželeni momenti v sicer mirnem toku veroučne ure in se jih je treba na hitro »odkrižati«. S tem katehet učencem ne sporoča le vsebine, ampak tudi to, kako dojema vlogo učencev v procesu izobraževanja. Vidi jih kot pasivne prejemnike posredovanih informacij. Komunikacijski proces, s katerim bi katehet učence vabil k dejavnemu tvorjenju znanja, je tukaj še neznanka. Na kakšen način in

predvsem s kakšnim namenom bo metoda pogovora vpeljana v pokoncilske učbenike? Do kolikšne mere bodo ti znotraj izhodiščne ideološke osnove spodbujali kritičen diskurz?

3.5.2 Kržičeva didaktika

Kar se tiče memoriranja, se je za katehetiko zahtevalo naslednje (Kržič 1905, 22–23):

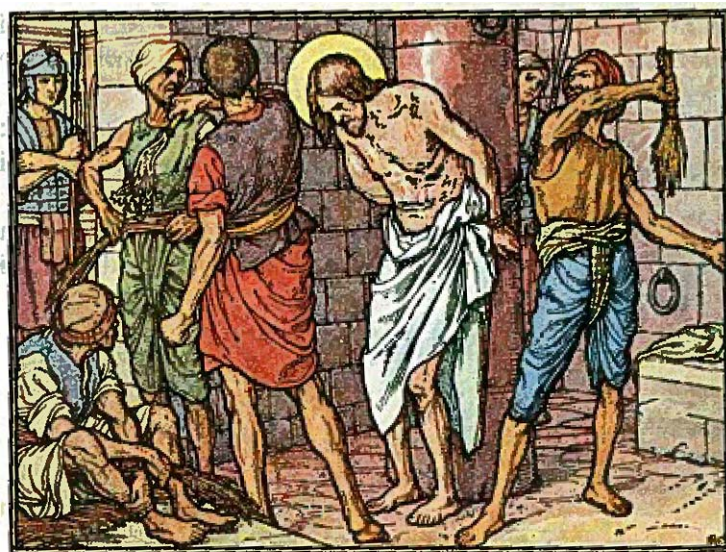
- *Otrok si mora mnogo stvari zapomniti dobesedno.* To velja seveda za molitve, pesmi, definicije, izreke iz Svetega pisma. Pri katekizemskih vprašanjih se sicer dovoljuje, da jih otrok pove s svojimi besedami, dokler so pravilna, je pa bilo za otroka verjetno lažje, če si je določene stvari dobesedno zapomnil, kot da bi jih moral parafrazirati. Za nekatere katekizemske nauke je seveda obstajala direktiva s strani škofov in uglednih metodikov, da jih je treba znati dobesedno.
- *Pri svetopisemskih zgodbah ni potrebno dobesedno memoriranje,* razen, ko gre za zelo pomembne izreke, dialoge... Dobesedno navajanje ostaja najbolj zaželeno. »Toda vedno bodi tu prva reč, druga še-le oblika.«
- *Učenje na pamet ne sme biti mehansko,* saj to ni koristno. Učenci morajo snov, kjer je to mogoče, najprej razumeti. Vsega ne bodo mogli razumeti, saj še nimajo dovolj izkušenj. Potem pa so tu še skrivnosti, ki jih človek nikoli v svojem življenju ne dojame.
- *Pouk naj bo zanimiv in temeljit,* da si učenci snov lažje zapomnijo. Predvsem se je treba izogniti temu, da bi predmet obravnavali površno.
- *Katehet naj otrokom pove, kako se stvari najlažje naučijo.*
- *Učenci naj se učijo v šoli in doma,* če je le mogoče. Pri pouku naj čim večkrat v skupini ponavljajo in glasno odgovarjajo, kar je koristno za manj nadarjene.
- *Najpomembnejše je ponavljanje.* »Repetitio est mater studiorum – ponovitev je mati učenja«.

Primer 3: Krščanski nauk za prvence. Kratke zgodbe svetega pisma in nauki za prvi dve šolski leti. S slikami.

V knjigi, ki se je uporabljala za 1. in 2. razred, so zgodbe Svetega pisma razdeljene na dve poglavji, Čas pred Kristusom in Blagovest o Jezusu Kristusu. Na koncu zgodbe so vprašanja in odgovori, ki so jih učenci morali znati na pamet, pod »Pomni« pa z drobnim tiskom »resnice«, ki naj se jih še posebej obdelata in ki naj jih otroci še doma berejo. Tretje poglavje, *Nauki, ki se podavajo med letom, kadar je prilika najprimernejša,* je v učnem načrtu le za 2.

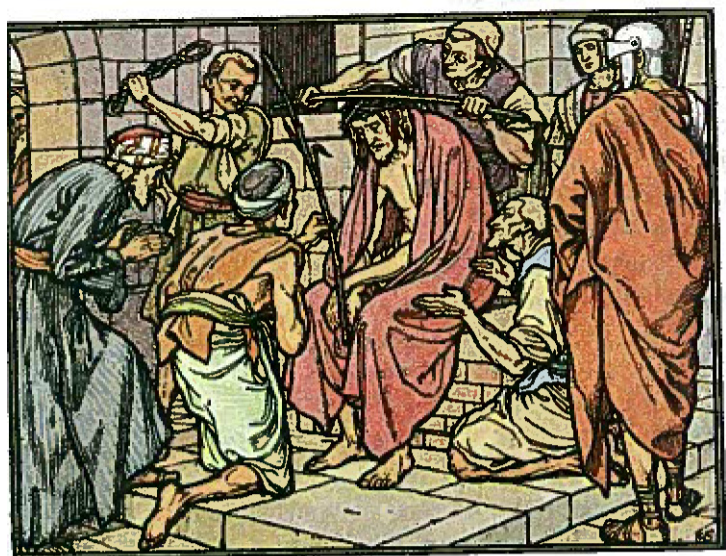
razred in se začne z seznamom praznikov v cerkvenem letu, nato pa natančneje obdela zakramente. Na koncu so molitveni obrazci. Knjiga vsebuje tudi barvne slike (glej sliki 3. 1 in 3. 2) s svetopisemskimi motivi, ki so popestritev glede na prejšnje učbenike, ki so bili v glavnem tekstovni, kar pa se motivike tiče, spodnji sliki v prvošolčku gotovo na vzbudita zavesti o »odrešenjski razsežnosti« Svetega pisma kot »knjige upanja in vere«, da bi razumel njeno simboliko in »edukativno razsežnost« (Gerjolj 2006), pa je premajhen.

Slika 3. 1: *Ki je za nas bičan bil...*

Vir: Krščanski nauk za prvence (1940, 52).

Slika 3. 2: *Ki je za nas s trnjem kronan bil...*

Vir: Krščanski nauk za prvence (1940, 53).

V učnem načrtu¹³ za uporabo te knjige je za prvi razred osnovne šole za cilj navedena pridobitev verske podlage in spoznanje glavnih naukov. Katehet naj otroke seznanja z Jezusovim življenjem in jih pripravi na evharistijo. Preko bibličnih zgodb o stvarjenju sveta, angelov in človeka ter grehu prvih staršev naj bi otroci dobili priliko, da »vzljubijo Boga kot ljubezni polnega očeta vseh ljudi, in da spoznajo njim umevne lastnosti božje« (KNP 1940, 11) Učni načrt za drugi razred predvideva najprej ponavljanje in poglobljanje učne snovi s poudarkom na spovedi in obhajilu. »V ta namen naj porabi vsako priliko, da bo otrokom dokazoval ostudnost in nesrečo greha, pa lepoto milosti« (KNP 1940, 17).

V poglavju *O svetih zakramentih Krščanskega nauka za prvence* si pogloblje oglejmo, kaj so takrat 7- ali 8-letni otroci brali o grehu in kesanju (KNP 1940, 81– 82).

Da nastane v tvoji duši kes, misli, kako je zaradi greha Bog kaznoval angele, Adama in Evo. Potem pa reci: »Bog, bojim se, da boš kaznoval tudi mene. Zato se kesam svojim grehov, odpusti mi.« – Tu se kesaš, ker se bojiš božje kazni. To je manj popolno kesanje.

Moli potem: »Moj Bog, žal mi je, da sem grešil. Žal mi je zato, ker sem z grehi zaslužil tvojo kazen.«

Da pa bo tvoje kesanje še boljše, misli, kako te Bog Oče ljubi. Zate je ustvaril nebo in zemljo, rastline, živali. Dal ti je ljubeče starše. Svojega sina Jezusa je dal, da je zate na križu umrl. Zato pa reci: »Najboljši Oče! Ti mene zelo ljubiš; zato hočem tudi jaz tebe vedno ljubiti. Žal mi je, da sem te dosedaj z grehi žalil.« - Tu se kesaš, ker ljubiš Boga, svojega Očeta. To je popolno kesanje.

Sedaj pa si zamislimo, v kakšnem precepu je malo dete vpričo takega protislovja, ki mu enkrat pravi, da je neskončno ljubljen, takoj zatem pa mu vzbuja strah pred hudo kaznijo in neznosen občutek krivde za nič manj kot smrt na križu! Verjeti mora, da si kazen zasluži (le s čim?), pri čemer pa mora svojega »rablja« še neskončno ljubiti, če hoče opraviti popolno kesanje. Kako že gre pesem, ki jo Stanko Gerjolj citira v svoji razpravi o svetopisemski didaktiki? »Če otroci doživljajo *grajanje*, se naučijo obsojati., ..., Če otroci doživljajo *strah*, se naučijo biti zaskrbljeni.,..., Če otroci doživljajo *sramoto*, se naučijo prevzemati krivdo....« (Dorothy Law Nolte v Gerjolj 2003, 19).

Če parafraziram Gerjolja, ali bo pokoncilski kateheza dovolj senzibilna, da z jasnimi, krutimi, toda resničnimi spoznanji učencev in učenk ne bo obremenjevala, ampak jih skušala »blagoslavljaliti« (Gerjolj, 2003, 32)?

¹³ Glej Podrobni učni in vzgojni načrt za osnovne, višje narodne in meščanske šole; Izdalo ljubljansko in mariborsko katehetsko društvo; Drugi, spopolnjen natis, Ljubljana 1932

Primer 4: Jože Pogačnik: Verouk VI.

Pri nastanku učbenika, ki izide leta 1942, so sodelovali še Vilko Fajdiga, Rudolf Hanželič, Jernej Pavlin in Pavel Slapar. Kot že omenjeno, učbenik sestavljajo štiri poglavja iz cerkvene dogmatike in sicer Stvarjenje, Odrešenje (deli se na poglavje Odrešenikova oseba in poglavje Odrešenikovo delo), Posvečenje in Dovršenje. V uvodu knjige beremo njen namen:

Knjiga ti govori o lepoti božje resnice in te spodbuja, da to resnično spremeniš v dejanje in jo živiš. Razlaga ti razodetje, kakor ga uči nezmotljiva Cerkev. Zato ima pri poglavjih na prvem mestu cerkveno učiteljstvo, potem so viri, iz katerih Cerkev zajema: sveto pismo in izročilo, včasih so dodani umski razlogi. Potem so dodana pojasnila in omenjeni ugovori ter zmote. Za konec so nabrane misli za življenje (Pogačnik 1942, 6).

Poglejmo poglavje Stvarjenje sveta: »Biva osebni Bog, vsa druga bitja pa so od njega. Tako pravi že človeški razum, jasneje in trdneje pa božje razodetje. Resnica o Bogu, Stvarniku vseh stvari, je osnova krščanske vere in podlaga vseh drugih verskih resnic« (Pogačnik 1942, 7).

Neizpodbitno je, da je bog ustvaril svet iz nič, piše na prvi strani, in nadgradi to »resnico« z več dokazi. Prvi je ta, da je na prvem vatikanskem koncilu (1870) cerkev izrekla o tem (kot zoper druge »novodobne zmote«) z besedami: »Kdor ne priznava, da je Bog iz nič ustvaril svet in vse na njem, duhovna in telesna bitja z vsem bistvom, bodi izobčen.« Drugi dokaz je prvi stavek Svetega pisma »V začetku je Bog ustvaril nebo in zemljo« (1 Mojz 1,1), ki je izpovedan v t.i. apostolski veri: »Verujem v Boga, Očeta vseмогоčnega, Stvarnika nebes in zemlje«, kar je tudi že tretji dokaz. Na podlagi teh treh dokazov sledi sklep, da »božje razodetje in človeški razum zavračata razne zmote o postanku sveta« (Pogačnik 1940, 7–9).

Bog je svet ustvaril v svojo slavo, Bog svet ohranja in Šest dni stvarjenja, to so še tri »resnice«, ki jih je treba verjeti, če ne želimo biti izobčeni. Dokaz o stvarjenju v šestih dneh naj bi bilo dejstvo, da je Mojzesovo poročilo v prvi knjigi »tako veličastno, da se z njim ne dajo primerjati pravljичne in smešne kozmogonije starih poganov« (Pogačnik 1942, 10). Naprej sicer piše, da Mojzesov namen ni bil znanstveno pojasnjevati, ampak zgolj ljudi poučiti o stvarniku, glede različnih razlag, ki skušajo zgodbo o stvarjenju bolj ali manj uspešno spraviti v znanstveni okvir, pa pravi, da cerkev o njih ni nič odločila, vendar zahteva trdno vero v zgodovinsko zanesljivost prvih poglavij Svetega pisma in iz tega izhajajoče nauke, da je treba boga kot stvarnika častiti, po njegovem zgledu šest dni delati, sedmega pa počivati in ga zopet častiti. »Človek je ustvarjen, da Boga, svojega gospoda, hvali, ga časti in mu služi ter tako reši svojo dušo. Vse druge stvari na zemlji pa so ustvarjene zaradi človeka in naj mu pomagajo doseči namen, za katerega je ustvarjen« (Pogačnik 1942, 10–11).

Ora et labora¹⁴! Kako neposrečen pristop k mlademu, odraščajočemu človeku. Bo v novejših učbenikih najti nasvete za srečo v tem življenju?

Primer 5: O Bogu in našem odrešenju. Veliki katekizem. 1. del.

Učbenik, ki je bil v uporabi za 5. razred OŠ (takrat 1. razred srednje šole) izdajo kateheti v Trstu leta 1963 (prvič 1959). Knjiga je sestavljena iz 31. poglavij oz. tem. Začne na začetku, s svetim krstom, iniciacijo v krščanstvo (Kristjan sem). Nadaljuje s temami, ki naj bi dokazovale, da je Bog (Bog se je razodel; Tudi pamet pravi, da je Bog), kakšen je (Bog je neskončno vzvišen duh; Bog je ljubezen; Bog vse obrača na dobro), kaj je ustvaril (Bog je ustvaril svet, /... angele/, ... človeka). Sledi poglavje o Adamu in Evi in njunem grehu, ki je vzrok, da je Jezus prišel na Zemljo, poglavja o njegovem življenju vse do njegove smrti na križu in vstajenja od mrtvih. Nekatere resnice krščanske vere so na koncu natančneje obdelane v poglavjih o svetnikih, o odpuščanju grehov, smrti in vstajenju, večnem pogubljenju, večnem življenju in sveti Trojici. Na koncu so še molitveni in učni obrazci. Posamezna kateheza se začne z zgodbo iz Svetega pisma, ki je napisana tako, da naj bi jo otroci razumeli. Nauk zgodbe je strnjen v nekaj glavnih trditvah, vsaka je obrazložena. Za utrjevanje snovi sledi nekaj vprašanj v zvezi z lekcijo, ki jih morajo otroci odgovoriti za domačo nalogo, namen je, da jo doma vsaj še enkrat preberejo. Pri vsaki temi je tudi nekaj klasičnih katekizemskih vprašanj in odgovorov, ki odgovarjajo snovi, po navadi dve ali tri. Skupaj jih je v učbeniku 75. Za tem sledi odstavek »Za življenje«, navodilo, kako naučeno uporabiti v vsakdanjem življenju dobrega kristjana. Odstavek »Sveto pismo« vsebuje konkreten izrek ali dva iz Svetega pisma. Liturgika se po potrebi vplete z odstavkom »Iz življenja cerkve«, kjer se snov poveže s konkretnim dogajanjem v cerkvenem letu. Tema se pogosto zaokroži s primerno molitvijo ali pesmijo. Na koncu je vedno še dodatna domača naloga, poleg zgornje »odgovori« največkrat še »nariši«, »pomisli«..., »povej«.... Slikovno je učbenik precej dolgočasen, vsebuje le majhne črno bele risbe, največkrat le iz svetopisemske tematike (glej sliko 3. 3). Slike so zamorjenih barv, prav tako kot tematika, ki jo obravnavajo. Knjigo leta 1967 ponatisne tudi Salezijanski katehetski svet v Ljubljani, vendar v njej še ni nikakršnih vsebinskih sprememb, oblikovno pa deluje še bolj zastarelo kot tista iz leta 1963.

¹⁴ Moli in delaj!

Slika 3. 3: Jezus je za nas na križu umrl

Vir: O Bogu in našem odrešenju (1963, 58)

4 DRUGI VATIKANSKI KONCIL– SONCE NAD LEDENIKOM¹⁵

4.1 »Aggiornamento«

Pojem, ki v italijanskem jeziku pomeni posodobljanje, je bil glavna ideja revolucionarnega drugega vatikanskega koncila (1962–1965). Zamisel papeža Janeza XXIII. je označevala vsestransko posodobitev katoliške cerkve v skladu z zgodovinskimi razmerami in je obetala dinamičen koncilski duh, ki ne bo zamrl, ampak se bo zlil z duhom časa (Grmič 1985, 98). S posameznimi koncilskimi odloki se je cerkev zavzela za dialog z drugimi krščanskimi cerkvami in drugimi verstvi, predvsem pa z modernim svetom in razvojem, ki ga ta prinaša. V konstituciji o cerkvi v sedanjem svetu je med drugim zapisano:

Tisti, ki se v semeniščih in na univerzah ukvarjajo s teološkimi vedami, naj se trudijo za to, da bi v skupnih prizadevanjih in ob izmenjavanju svojih pogledov sodelovali z odličnimi strokovnjaki drugih znanstvenih področij. Teološko raziskovanje naj teži za

¹⁵ Dr. Vladimir Truhlar: Katolicizem v poglobitvenem procesu (tako naslovi tretje poglavje na str. 16, besedno zvezo na koncilu uporabi kardinal Suenens)

globokim spoznanjem razodete resnice, hkrati pa naj ne zanemarja stika s svojim časom, da bo moglo ljudem, ki so izobraženi v raznih strokah, olajšati boljše in obsežnejše poznanje vere (26, 7) (Grmič 1985, 98–99).

Kot kaže zgornji citat, so koncilski očetje posodobitev namenili tudi krščanski vzgoji. Papež je na začetku koncila rekel: »Ne gre za to, da bi vero pravilno opredelili, temveč za to, da bi to resnično vero tako izrazili, da bi jo ljudje lahko razumeli« (Grmič 1985, 98). Čeprav se to direktno nanaša na ukinitvev maševanja v latinskem jeziku, pa lahko vzporednice potegnemo tudi s pokoncilskimi smernicami v krščanski vzgoji. Največja novost se je nanašala prav na vsebino in metodo kateheze, ki ju je bilo potrebno prilagoditi naslovniku. Pomembno je tudi, da naslovniki niso več zgolj otroci, ampak se kateheza spet osredotoča tudi na odrasle. Pokoncilski duh je navdahnil skupino holandskih škofov, ki so sestavili t.i. *Holandski katekizem*¹⁶ (HK), ki izide leta 1966. Namenjen je sodobnemu človeku, zato vsebuje sodobno govorico in izpušča stare teološke pojme, sodoben pa je tudi idejno, kar pomeni, da skuša na stare verske obrazce gledati z očmi modernega človeka. »Namen te knjige je predstaviti obnovo, ki je dobila glas s koncilom. /.../ Vse oznanilo, vsa vera je ostala ista. Nov pa je način približevanja veri, nov je pogled na celoto. Vse živo ostaja enako in se hkrati tudi obnavlja. Kristusovo oznanilo je nekaj živega. Zato si ta katekizem za odrasle prizadeva oznanjati nespremenljivo vero v sodobni obliki« (HK 1970, 9).

Izkazalo se je, da niti uradna cerkev niti cerkveno občestvo nista pripravljena na tolikšno svobodomiselnost, kot so jo sestavljalci holandskega katekizma za odrasle izražali. Takoj po izidu, leta 1966, je skupina holandskih katoličanov na papeža Pavla VI. naslovila pismo, v katerem se zgražajo nad HK in nad tem, kako ta obravnava nekatere verske resnice, kot so Marijino devištvo, izvorni greh, evharistijo, urejanje rojstev, odnos do protestantizma, nesmrtnost duše in obstoj angelov. Zato se aprila 1967 v Gazaadi blizu Milana srečajo odposlanci svetega sedeža in holandskih škofov ter znana koncilski teologa E. Schillebeeckx in J. Schoonenberg, pri čemer Papež Pavel VI. naroča, naj se še posebej posvetijo trem temam: Jezusovo deviško spočetje, Kristusova zadostitev s smrtjo na križu, obstoj angelov in demonov. Ker soglasja ne dosežejo, je junija 1967 nemški založbi Herder prepovedana izdaja nemškega prevoda, dokler se katoliška komisija ne izreče o spornih mestih (HK 1970, 531). Avtorji HK sicer vnesejo popravke, vendar jih teološka komisija vidi kot nezadostne, zato se spet imenuje komisija za popravke, ki jo sestavljata dva teologa iz rimske katoliške komisije in dva holandska škofa. Eden izmed njiju, dr. Mulders, ki je tudi glavni avtor katekizma, po

¹⁶ V slovenščini izide leta 1970 pod imenom *Krščansko oznanilo: holandski katekizem za odrasle*

pregovarjanjih ugotovi, da v komisiji ne more sodelovati: »Ne čast ne vest mi ne dopuščata, da bi sprejel popravke, ki jih predlagajo iz Rima. Ne kot teolog ne kot katehist. Mislim, da moram iz ljubezni do Cerkve ugovarjati, ko nam kot edino pravilne in *pravoverne* ponujajo posebne teološke poglede, katerih pomen bi bilo šele treba ugotoviti« (HK 1970, 533). Odposlanca katoliške komisije januarja 1968 le prideta v Holandijo (prej je bila korespondenca pisna) in 14. marca istega leta svoje popravke sporočita piscem katekizma. Nekje so spremenjeni le posamezni stavki, drugje pa so na novo napisane kar cele strani, zato pisci katekizma junija 1968 spremembe zavrnejo, češ da bi po njihovem mnenju te bistveno spremenile podobo HK in so kot take nesprenemljive (ibid).

Čeprav ga zaradi obravnave nekaterih spornih vprašanj uradna cerkev nikoli ni sprejela, pa je čisto v »tehničnem« smislu lahko podlaga za pokoncilsko katehezo. Ponovno je namenjen odraslim. Vemo, da so bili taki tudi prvotni katekizmi. A ne le to, modernega človeka nagovarja na moderen način, s sedanjo govorico, opušča pa zastarele in težke izraze. Na področju verske vzgoje otrok je takrat že veljalo, da je prva evangelizacija znotraj družine pogoj za kasnejše uspešno uvajanje v krščansko življenje. Opuščanje starih teoloških in filozofskih izrazov in definicij ključen moment v didaktičnem razvoju veroučnih zvezkov, ki pa sam po sebi ne zadosti miselno odprtim in ustvarjalnim učnim vzorcem, ki generirajo sodoben pedagoški proces.

Holandski katekizem je za katehezo to, kar je bil drugi vatikanski koncil za katoliško cerkev, toda prav na njegovem primeru se vidi, da cerkev na prave spremembe v resnici ni pripravljena. Značilno je, da je napredna le navzven, reform znotraj nje same pa se ne izvaja, ampak se trdno oklepa zastarelih stališč. Eno takih je enciklika o celibatu (*Sacerdotalis coelibatus*), kjer so »zlorabljene najvišje evangelijske resnice, da bi dokazali, česar se sploh ne da dokazati, tj. da velja za duhovnike prisilni celibat. Tudi ta dokument ne spravi s sveta temeljnega protislovja: po evangeliju povsem svobodna poklicanost za celibat postaja v rokah rimskokatoliškega cerkvenega vodstva ob sklicevanju na isti evangelij svobodo zatirajoč zakon« (Küng 2004, 174). V startu dobro nabrušen »koncilski nož« je ostrino izgubil takoj, ko je zarezal v trde krščanske resnice, to pa govori v prid moje druge hipoteze, ki je pri določenih tematikah predvidevala »zaostanek za časom«.

4.2 Pokoncilske spremembe

Poglejmo si natančneje nekaj primerov pokoncilskih veroučnih zvezkov, da bomo lahko na koncu potegnili smiselne zaključke in bodisi potrdili bodisi ovrgli hipoteze, ki smo jih

postavili v izhodišču. Osredotočila sem se na tri pomembne tematike, tj. kozmogonijo, spolnost in odnos do žensk ter odnos do drugih ver. Predvsem zadnji dve sta danes stalnica sodobnega demokratičnega diskurza.

Primer 1: Krščanski nauk za prvi letnik: K Jezusu.

Izide leta 1987 v Ljubljani kot enajsta izdaja učbenika, ki je prvič izšel leta 1964. Narejen je po načrtu iz leta 1958, zato je oblikovno zastarel, vsebinsko pa tudi ni pretiranega napredka od prve izdaje. V njem 45 katehez, ki so za otroke primerne le s tega stališča, da imajo malo besedila in vsebujejo barvne slike. Pri vsaki je molitev, nekaj vprašanj, navodila za domačo nalogo in t.i. navodila za življenje. Čisto na koncu so molitveni in učni obrazci ter pesmi. Poglejmo si nekaj katehez.

24. kateheza: Jezus je za nas bičan in s trnjem kronan bil

Jezusa so sovražniki privedli k sodniku Ponciju Pilatu. Ta je dal nedolžnega Jezusa bičati. Vojaki so Jezusa z bičem pretepli po golem telesu. Kronali so ga s trnovo krono.

V: Za katere grehe je Jezus pri bičanju posebno trpel?

O: Jezus je pri bičanju posebno trpel za grehe nesramežljivosti.

Molitev: Osramočeni Jezus! Tudi nas bi bilo sram, če bi morali stati brez obleke pred hudobnimi ljudmi. Vojaki so bili nesramežljivi, ker so ti vzeli obleko. Odpusti nam, če smo bili kdaj nesramežljivi. Nočemo nič nespodobnega gledati. Nočemo nič nespodobnega poslušati. Nočemo nič nespodobnega govoriti. Nočemo nič nespodobnega storiti.

Za življenje: Sramežljiv bom do svojega telesa in do telesa drugih.

Naloga: Nariši biče in trnovo krono. Spodaj napiši: KDOR NEČISTO GREŠI, JEZUSA BIČA. (K Jezusu 1987, 50)

Spet (še vedno) gre za problematiko »obremenjevanja« otrok na način, ki ni ne evokativen ne edukativen (Gerjolj 2006), ampak pogloblja občutek krivde in slabo vest. Ne pozabimo, da gre za otroke, ki so dopolnili komaj sedem let. Spodnja slika (slika 4. 1) ta občutek še vizualno predoči, da se res dobro vsadi v zavest. Ker pa je, kot piše Gerjolj (Gerjolj 2006, 18), odrešijska razsežnost Svetega pisma ravno v tem, da se v njem še tako pozitivna zgodba vedno pozitivno in dobro izteče, tudi naša slika ponudi pot do »odrešenja«, tj. kleče kesati se.

Slika 4. 1: *Jezus, za nas si bičan bil*

JEZUS, ZA NAS SI BIČAN BIL

Vir: K Jezusu (1987, 51).

25. kateheza: Jezus je bil krivično obsojen na smrt (K Jezusu 1987, 52):

Sovražniki so Jezusa Ponciju Pilatu krivično tožili. Pilat je vedel, da je Jezus nedolžen. Zbal pa se je Jezusovih sovražnikov. Ti so mu grozili, da ga bodo tožili cesarju. Zato je obsodil Jezusa na smrt.

V: Kako so hudobni ljudje Jezusa tožili?

O: Hudobni ljudje so Jezusa lažnivo tožili.

V: Kdo je Jezusa obsodil na smrt?

O: Jezusa je obsodil na smrt Poncij Pilat.

Molitev: Nedolžni Jezus! Kako to je bilo hudo, ko so o tebi lažnivo govorili. Tudi nam je hudo, če kdo o nas lažnivo govori. Žal nam je, če smo o kom kaj lažnivega rekli. Žal nam je, če smo koga po nedolžnem tožili. Ti, o Jezus, si krivice potrpežljivo prenašal. Nisi se maščeval. Tudi mi se nočemo maščevati, če nam bo kdo delal krivice.

Za življenje: Vedno bom govoril resnico.

Naloga: Nariši masko, iz katere štrli dolg jezik. Z jezika padajo umazane kaplje strupa, spodaj napiši: LAŽNIVEC.

Ti dve katezezi sem izpostavila iz dveh razlogov. Prva je ta, da Jezusa k Pilatu nič več ne privedejo Judje, kakor še v Krščanskem nauku za prvence¹⁷, ampak *sovražniki*. To dejstvo govori v prid idejni liberalizaciji, vendar ostaja pri trditvi, da ga je Pilat spoznal za nedolžnega, s čimer še vedno namiguje na krivdo ljudstva, ki pa je bilo judovsko. Čeprav je sodobna pokoncilska cerkev načelno ostro obsodila antisemitizem in celo priznala sokrivdo zanj (saj temelji prav na dolgo zakoreninjenem prepričanju kristjanov, da so Jezusa ubili Judje), je vztrajanje pri tem, da si je rimski upravitelj takratne Judeje Poncij Pilat, ki je slovel po svoji krutosti, opral krivde za njegovo smrt, ko si je simbolično umil roke, iz zgodovinskega stališča zelo dvomljivo. Upraviteljeva naloga je pač bila ohranjati mir v pokrajini, zato bi bilo bolj logično, da je v Jezusu videl le še enega, ki mu to delo otežuje.

Nekoliko nenavadno, sploh za majhne otroke, pa izpade to, da naj bi Jezus ob vseh mukah in bolečinah bičanja trpel predvsem zaradi golote. Vojaki so bili v prvi vrsti torej nesramežljivi, ker so mu vzeli obleko, niso pa bili kruti, sadistični, neusmiljeni, to vsaj ni posebej izpostavljeno. Lahko bi rekli, da je to samo po sebi umevno, če ne bi vedeli, da je izpuščeno s posebnim namenom, tj. že v mali glavici vzbuditi odpor do lastnega telesa in vsega, kar je z njim povezano. Prepričanje, da je telesnost nekaj slabega, torej ostaja zakoreninjena dogma.

Na tem mestu dodam, da zaenkrat ni dokazov, da je moralna odgovornost človeka v luči strahu pred božjo kaznijo večja kot bi bila sicer. Pravzaprav naj bi po Freudu posamezniki, ki jih brzda le nadnaravne kazni, nikoli ne spoštovali ljudi, verske obljube o odpuščanju grehov pa naj bi moralno neodgovornost še spodbujale (Flere in Kerševan 1995, 104). Freud bi imel kaj povedati tudi ob spodnji sliki (glej slika 4. 2), ki dopolnjuje 44. katehezo z naslovom Jezus je vzel svojo mater v nebesa (str. 90). Vzel jo je z dušo in telesom in jo kronal za svojo kraljico. V vseh pravljičah, ki jih otrok pozna, sta kralj in kraljica poročena. Po logiki torej sledi: če je on nebeški kralj, ona pa nebeška kraljica, potem sta tudi mož in žena... Odpira se zanimiva psihološka debata (ki lahko vključuje dečka in Ojdipov kompleks¹⁸), vendar se je na tem mestu ne bom lotevala.

¹⁷ Krščanski nauk za prvence. Kratke zgodbe svetega pisma in nauki za prvi dve šolski leti. S slikami. Peta izdaja. Ljubljana 1940

¹⁸ T. i. Ojdipov kompleks je teorija avstrijskega psihiatra Sigmunda Freuda (1856–1939), po kateri naj bi deček (pri deklici gre za t. i. Elektrin kompleks) v zgodnjem otroštvu do matere gojil ljubezensko navezanost, ki pa je ob soočenju z avtoriteto drugega (oče) nasilno prekinjena, prepovedana, kar v dečku vzbudi agresijo do očeta. Uspešno razrešen kompleks pomeni, da je otrok sprejel avtoriteto očeta in se od tedaj z njim identificira (Aroba 2009).

Slika 4. 2: *Raduj se Marija, nebeška kraljica*

Vir: K Jezusu (1987, 91)

Primer 2: Na poti h Kristusu. Krščanski nauk za tretji letnik.

Učbenik je že trinajstič ponatisnjen leta 1990, zato je jasno, da je v osnovi zastarel (prvič izide 1962), čeprav naj bi vseboval nekatere spremembe in bil prenovljen v skladu s sodobnimi didaktičnimi smernicami. Sestavljen je iz tridesetih katehez z ilustracijami, vsaka obsega po en svetopisemski dogodek iz stare zaveze in eno katekizemsko snov, na koncu pa še »Odgovori!«, vprašanja za domačo nalogo, »Nauči se!«, vprašanja in odgovori, ki jih je treba znati na pamet, in pa »Za življenje«, geslo, ki naj »vpliva na otrokovo voljo«. Na koncu so molitveni obrazci. Učbenik skupaj z učbenikom *Krščanski nauk 4* (glej naslednji primer) tvori eno celoto, t. i. *koncentrični krog*, in obsega zgodbe stare zaveze in nauk o Bogu, o božjih in cerkvenih zapovedih. Učbenik naj ne bo zgolj nauk o dolžnostih, piše na koncu v navodilih za kateheta, ampak predvsem veselo oznanilo o sreči, ki jo je Kristus prinesel (Na poti h Kristusu 1990, 85). Že če se površno »sprehodimo« po učbeniku in pogledamo nekaj gesel »Za življenje«, beremo: »Rajši umreti kot smrtno grešiti; Bog je dober, ne bom ga žalil; Kar

bog stori, vse prav stori, četudi se nam prav ne zdi; Da v skušnjavi ne bom grešil, se bom spomnil na muke pekla; Vse težave bom vdano prenašal.« Vse to ne govori toliko o veselem oznanilu, ampak bolj asocira na izsiljevanje z namenom »vzreje« ponižnih in ubogljivih »ovčic«. Te lastnosti ne morejo biti dobre za tistega, katerega opisujejo, so pa izvrstne za tiste, ki ga obvladujejo. Spodnja slika (slika 4. 3) je morbidna in temačna in kot taka dosega svoj namen, da v otroku še potencira strah pred življenjem.

Slika 4. 3: *David greši in se spokori.*

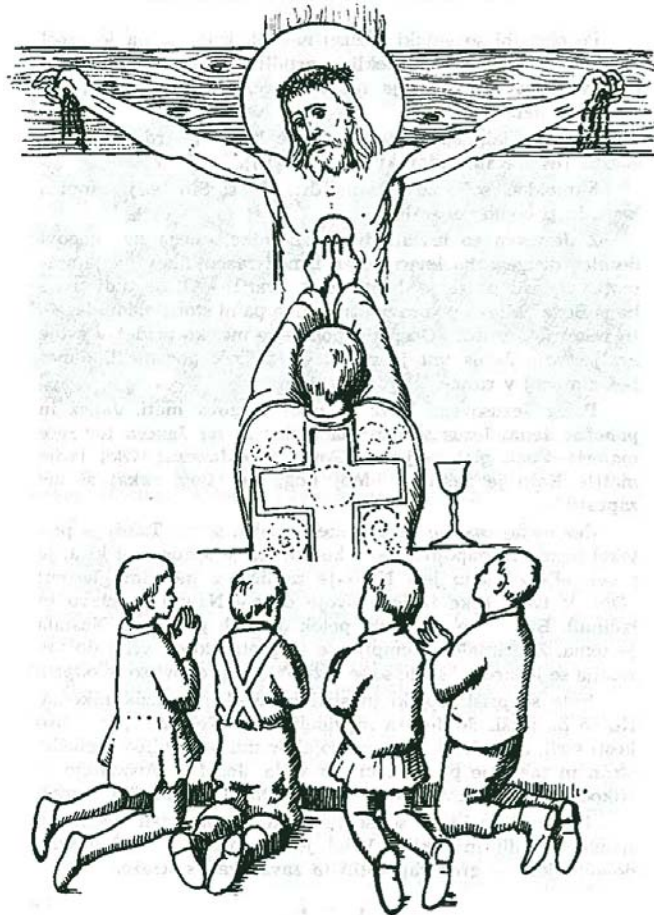
Vir: Na poti h Kristusu (1990, 51).

Primer 3: Krščanski nauk 4.

Učbenik za četrti letnik izide v Ljubljani leta 1991 in kot prejšnji vsebuje popravke od prve izdaje (1963). Kot prejšnji tudi ta vsebuje trideset katehez, izhodišče vsake je svetopisemska zgodba, tokrat novozavezna. Vprašanj za domačo nalogo je šest, ena več kot v prejšnjem učbeniku, je pa manj vprašanj in odgovorov za na pamet. Tudi tukaj je na koncu sklep »Za življenje«, dodana pa je še naloga »Nariši!«. Vsebinsko nikjer ni videti pretresljivih sprememb, pa tudi pričakovati jih ni, saj gre pretežno za podajanje svetopisemskih zgodb in obravnavo zakramentov, morala pa je in bo ostala enaka. Vsebuje črno-bele slike, ki vizualno delujejo dolgočasno. Spodnja slika (slika 4. 4) prikazuje evharistično spremenjenje (osrednji

del maše, ko naj bi se hostija spremenila v Kristusovo telo), eno od mnogih »skrivnosti«, ki je otrok¹⁹ ne bo nikoli razumel, čeprav mora vanjo verjeti.

Slika 4. 4: *Spremenjenje.*

Vir: Krščanski nauk 4 (1991, 61).

Poglejmo raje naslednja dva učbenika, ki sta namenjena malo starejšim učencem, vsebinsko pa sta že bolj prepletena z realnim življenjem mladih.

Primer 4: Naše življenje v Cerkvi

Učbenik za 6. razred OŠ izide leta 1970, zato v njem že lahko pričakujemo pokoncilske spremembe. Poglejmo najprej na grobo vsebino. Knjiga obsega pet poglavij, ki so nato razdeljena po tematikah.

¹⁹ J. J. Rousseau v svoji knjigi *Émile* (Paris, 1858, str. 301) pravi: »Če bi moral prikazati največjo neumnost, bi prikazal pedanta, ki poučuje katekizem otroke; če pa bi želel narediti otroka norega, bi mu ukazal, naj mi razloži, kaj pravzaprav pomeni tisto, kar govori, ko ponavlja katekizemske besede« (Rousseau v Kodelja 1995, 152).

1. *Kristus živi v cerkvi* (Kristus z nami - v cerkvi; Kristus je zgodovinska osebnost; Krščanstvo in druge vere; Kristus je vstal in živi; Prvi kristjani so ljubili Boga in ljudi; Preganjanje Kristusovih učencev v prvih stoletjih; Kristusov nauk je preobrazil družbo).
2. *Kristjani živimo pri Kristusovem nauku* (Kristusov nauk naj preobrazi tudi moje življenje; Greh - največja nesreča Kristusovega učenca; Kristjani in družbena občila; Šport; Bogokletje).
3. *Bog hoče, da smo njegovi sodelavci* (Človek je božji sodelavec; Sramežljivost in dostojnost; Čistost - krepost močnih).
4. *Cerkev- luč narodov* (Cerkev in kultura v prvem tisočletju; Kaj soditi o cerkvi v srednjem veku; Vzhodni kristjani; Protestantizem in katoliška prenova; Križ in polmesec).
5. *S cerkvijo živimo v župnijski skupnosti* (Cerkev smo mi, duhovniki, redovniki, laiki; Misijonarska župnijska skupnost; Vsi za enega, eden za vse; Nedeljska maša- srce župnijskega življenja).

Na prvi strani je fotografija astronava Jurija Gagarina²⁰ v vesoljski ladji Vostok (glej slika 4. 5) in zgodba o njegovem uspehu, ko je kot prvi človek obkrožil Zemljino orbito. Za ta podvig, piše, je moral izpolnjevati določene načrte, ki so jih pripravili znanstveniki. Kot je on moral slediti ukazom, tako naj bi otroci sledili Kristusu, da bi dosegli smisel življenja, ki je »postati dober človek, dober kristjan, dober božji otrok in po smrti doseči popolno srečo v Bogu.« Kot tak naj si »vsak dan znova nadeva »prisrčno usmiljenje, dobrotljivost, ponižnost, milobo, potrpežljivost« (Kol 3, 12)« (str. 7). Poglavlje se konča z vprašanjem: »Čemu smo na svetu?«, in odgovorom: »Na svetu smo zato, da bi živeli po božji volji in se zveličali« (str. 8). Stanko Gerjolj v svoji knjigi *Živeti, delati, ljubiti* (Gerjolj 2006) to osmišljanje interpretira kot simbolno primerjavo Svetega pisma z življenjem. Po rojstvu (izgonu iz raja), se vse življenje (Stara zaveza) potepamo in iščemo smisel (Nova zaveza), ki ga zaživimo šele s smrtjo, »ko nas Bog sprejme v svoje naročje« (Gerjolj 2006, 16).

²⁰ Da so ga kljub njegovi nacionalnosti in takratnim družbenim razmeram ter odnosu cerkve do komunizma izbrali, pozitivno preseneča.

Slika 4. 5: Jurij Gagarin v vesoljski ladji Vostok

Vir: Naše življenje v Cerкви (1970, 5)

Na prvi pogled naj bi to bil učbenik, zanimiv za 12-letnike, sploh če pomislimo na aktualnost Jurija Gagarina leta 1970, ko je bila knjiga prvič izdana. V 90. letih, ko se je še uporabljala, to ni več toliko držalo, a pustimo to. Knjiga se iz sodobnega izhodišča navezuje na Kristusov nauk, vendar je to tudi vse, kar je v njej pohvalnega. Pristop k učencu, ki je na začetku najstništva, je vse prej kot veselje vzbujajoč, saj otroku v zameno za polno tuzemsko življenje ponuja nekakšne prazne obljube, *kompensatorje*²¹, s katerimi naj bi se zadovoljil do takrat, ko bo »ob vrnitvi domov lahko poročal: »Uspelo je!«« (str. 7). Kot Gagarin, ko se je vrnil na Zemljo... Izprijeno.

²¹ Pojem sta uvedla Stark in Bainbridge: »Kadar ljudje ne morejo hitro in zlahka doseči zelo zaželenih nagrad, vztrajajo v svojem prizadevanju in pogosto sprejmejo razlage, ki prinašajo le kompensatorje. To so neotipljivi nadomestki za zaželeno nagrado, pravzaprav pomenijo. »Obljuba dela dolg«, in treba jih je vzeti na upanje.« (Stark in Bainbridge 2007, 44)

Slika 4.6: *Uspelo je!*

Vir: Naše življenje v Cerkvi (1970, 7)

Poglejmo naprej. V poglavju o krščanstvu in drugih verah omenja hinduistično, konfucijevo, šintoistično, muslimansko in judovsko vero, pri čemer se zavzame za skupno delovanje krščanstva in drugih ver za dobro v svetu. S poudarjenim tiskom piše, da kristjani pripadnike drugih ver spoštujejo, vendar je prava vera le ena, razodetje Jezusa Kristusa. Naivno bi bilo pričakovati kaj drugega, vseeno pa se zdi za argument, da se krščanstvo sklada s težnjami človeške duše, za otroke neprepričljiv, za konec tisočletja pa nazadnjaški. V molitvah, ki naj bi sovpadale z vsako tematiko poglavja, na tem mestu beremo: »Hvala ti, Kristus, da si nam razodel resnico in da si me poklical k pravi veri. V kakšni zmoti bi živel tudi jaz, če nam ti ne bi prinesel razodetja...« (str. 18). Beseda *tudi* se nanaša na prej omenjena verstva, ki naj bi jih kristjan spoštoval, stavek pa prej kot spoštovanje in enakopravnost izpričuje vzvišenost in pomilovanje. Enakosti vseh ljudi in človekove pravice, karakteristike modernega sveta, so tukaj le črke na papirju. Sporočilnost je drugačna. Na tem področju ni bistvenih sprememb, razen kozmetičnih.

Malo naprej, pri temi Kristusov nauk je preobrazil družbo, piše o tem, kako je bilo pred Kristusom nravno življenje nizko, posledično pa so ljudje trpeli, saj so s sužnji ravnali kot z živino, reveže in bolnike so zapostavljali, žene pa so bile brez pravic. Jezusov nauk, da smo

vsi ljudje svobodni in enakovredni božji otroci, naj bi svet spremenil na bolje. Od tedaj naj bi bile žene svobodne in enakovredne moškim, piše s poudarjenim tiskom, človeštvo pa je začelo spoštovati revne, pohabljenе in stare (str. 36). Nujno je stvari podajati na preprost način, toda to je kar preveč preprosto. Ne gre pričakovati, da bo cerkev pljuvala v lastno skledo, toda zasluge za enakopravnost žensk in moških si res ne bi smela lastiti. V svoji knjigi *Katoliška cerkev in spolnost* Uta Ranke Heinemann med drugim piše tudi o tem, kako je bilo ženskam, ki so imele menstruacijo, vse do srednjega veka strogo prepovedano prejetje obhajila. Sicer naj bi imela zahodna cerkev do tega manj strogo stališče, tj. papež jim ni ravno prepovedal obiska cerkve in obhajila, je pa pohvalil tiste, ki tega niso storile. V 10. odgovoru angleškemu škofu Avguštinu pravi: »...Menstrualni ciklus sam na sebi ni krivda; je samo naraven proces. Toda to, da je narava tako sprevrnjena, da se zdi tudi brez človekove volje omadeževana, to prihaja iz krivde.« Enak ali še večji odpor so imeli do krvi porodnice oz. »otročnice«, saj so jim odrekli tako vstop v cerkev kot celo normalen pokop, če prej niso opravile obreda očiščevanja (Heinemann 1992, 23).

To sta zgolj dva primera, ki pa lepo ilustrirata odpor, ki ga ima cerkev do žensk. Res nismo več na sramotilnem odru zaradi menstruacije, vendar se nas še vedno drži neka fundamentalna »krivda«, ki ima vzrok v telesnosti. Danes jo plačujemo s teološko dogmo o prepovedi splava in kontracepcije, ki nam jemlje sleherno pravico odločanja o lastnem telesu, ki je zreducirano zgolj na sredstvo za rojevanje. Na diskriminaciji ženskega spola seveda temelji tudi zapoved celibata in prepoved mašniškega posvečenja žensk. Ali lahko imamo takšno spolno neenakopravnost za demokratično družbeno prakso?

Družbena občila so dejstvo sodobnega sveta, zato se jih tudi knjiga dotakne. Priznava, da je tisk lahko odlično sredstvo za razvedrilo, kino čudovita iznajdba. Namen je opozoriti otroke, da obstajajo slabi filmi, slabe knjige in slabe revije, ki se jih morajo izogniti. Pri tem predpostavljajo, da so otroci pri tej starosti že sposobni presojeti, katere vsebine jih utegnejo »pohujšati«, in se jim vnaprej odpovedati. Torej je poleg molitve in dela dovoljena tudi zabava, vendar se ji ne gre povsem sproščeno prepustiti, kajti kot Damoklejev meč²² je nad nami vedno grožnja pohujšanja in greha.

²² Nenehno preteča nevarnost (Abecednik. com 2009)

Pri poglavju o sramežljivosti in spodobnosti beremo, da je spolno nagnjenje dano od Boga in da je dobro. To stališče je od predkoncilskih katekizmov napredovalo. V prvi polovici 20. stoletja je bila spolna vzgoja omejena na šesto božjo zapoved. Za primer vzemimo učbenik »Krščanski nauk za prvence« iz leta 1940. Z zapovedjo »Ne nečistuj!« Bog prepoveduje nečiste grehe. Kaj je nečisto? To učbenik razloži na primeru vsakodnevnega vedenja:

Ko dober otrok zjutraj vstane, se obleče. Telo, ki je pokrito z obleko, mu je sveto. Na telesu pod obleko se dober otrok brez potrebe ne dotika, in tudi ne pusti, da bi se ga drugi brez potrebe dotikali. Tudi sam se drugih ne dotika. Dober otrok ne dela nesramnih reči. Dober otrok pod obleko ne gleda ne samega sebe in ne drugih. Če kje nesramne reči govore, jih ne posluša in sam ne govori nesramnih reči. Če mu pridejo nesramne misli, jih ne premišljuje (str. 79).

Odnos do lastnega telesa je močno odklonilen, besedišče je omejeno na *ne-sramnost*. V tej luči je že omemba spolnega zorenja precej napredna. Kaj kmalu pa vidimo, da je besedna zveza tudi vse, kar je naprednega. Nadaljnja razprava o temi se tudi tu vrti okoli besed s korenomo *sram*. Brezsramnost, sramežljivost, nesramnost... Jasno je, da dlje od *spolnega nagnjenja* in *spolnih udov* nismo prišli. »Sramežljivost je notranja sila, zaradi katere imamo spolne ude pokrite in se jih brez potrebe ali lahkomiselno ne dotikamo. Spolne reči so naša najosebnejša zadeva. Kar je potrebno za snago in za zdravje spolnih organov, storimo mirno, zavedajoč se, kako vzvišen načrt ima Bog z našim telesom. Sramežljivost nam tudi narekuje, da o spolnih stvareh brez potrebe ali lahkomiselno ne govorimo« (str. 76).

Na začetku sem pričakovala, da bo poglavje o spolnosti eden od argumentov v prid hipotezi o napredku veroučnih učbenikov, a se je izkazalo, da le ohranja tradicijo sovražnosti in zavračanja do vsega telesnega.

Spomnimo se veroučnih načrtov iz začetka stoletja. Osnovna knjiga je bil katekizem, za popestritev pogosto svetopisemske zgodbe, liturgika, zgodovina cerkve, molitve. Tudi sodobni učbenik, ki ga trenutno obravnavamo, vsebuje vse te prvine, ki pa so smiselno sestavljene po poglavjih. Vsako poglavje ima najprej sodobno zgodbo, na katero se nato navežejo bodisi svetopisemska zgodba bodisi poglavje o cerkveni zgodovini ali molitev, na koncu pa je vedno vprašanje in odgovor, ki ga je treba znati na pamet.

Vrnimo se na naš učbenik, in pogledjmo poglavje o cerkvi v srednjem veku na strani 91. Fotografija otroka, ki sedi ob gramofonu, spodaj pa zgodba iz današnjih dni. Janez si že stotič vrti pesem s priljubljene plošče, glasba se sliši po vsej hiši. Iz kuhinje²³ mu mati zagrozi, da

²³ Ženske še vedno sodijo predvsem za štedilnike.

bo ploščo razbila, če jo zavrti še enkrat. »Podobno bi se smeli jeziti na vse, ki neprestano vlačijo na dan očitke o Cerkvi v srednjem veku. Človeka bolijo ušesa, ko mora poslušati npr. o inkviziciji, o propadlih križarskih vojnah, o nevrednih papežih...«, se učbenik naveže na zgodovino cerkve. Na kratko prizna, da je bilo v srednjeveški cerkvi marsikaj narobe, nadaljuje pa z obrambo npr. inkvizicije, za katero vemo, da je kriva za neštete smrti in dolgo obdobje družbenega nenapredka oz. nazadovanja na področju medicine, astronomije, fizike..., skratka, vseh znanosti. V obrambo pove, da je cerkev obsojala le tiste krivoverce, ki so s svojimi nauki spodkopavali temelje človeške družbe in blaginjo ljudi. Nadaljuje z argumentom, da bi po mnenju zgodovinarjev²⁴ bilo še mnogo več nedolžnih žrtev, če bi zmagali nauki krivovercev. Torej je inkvizicija pravzaprav naredila dobro delo, rešila je veliko življenj, ki so bila zaradi naprednih mislecev ogrožena. Ob takem zavajanju in izkrivljanju dejstev se lahko le zgrozimo in naslednji odstavek, s katerim se želi cerkev v primeru Galileja posuti s pepelom, še poglobi naš *stud*²⁵ in dvom v njen pravi namen, ki naj bil med drugim tudi vzgoja otrok v resnicoljubnosti. Kje je iskreno priznanje napak, kje je kesanje? Ali ne vzgajamo z zgledom?

V primeru Galileja naj bi se kongregacija, ki ga je obsodila, zmotila. »Zaradi dobesečne razlage svetega pisma je v veliki zaskrbljenosti za nauk katoliške vere mislila, da Galilejeva trditev ogroža vero./.../ Tedaj so ljudje mislili, da se sonce vrti okoli zemlje. Galilejev primer je samo dokaz, da se cerkveno učiteljstvo v stvareh znanosti lahko moti kot vsi ljudje. Le v stvareh vere in npravnosti je nezmotljivo« (str. 94).

Primer 5: Kristus naš vzor

Učbenik za 7. letnik verouka izide leta 1970 in je po zgradbi podoben zgornjemu. Sestavljen iz petindvajsetih katehez, ki so porazdeljena v štiri glavna poglavja: Upodobimo v sebi Kristusa, Cerkev v novem veku; Čista mladost – lepa bodočnost; Nismo sami – Bog je z nami. Vsaka kateheza se začne s primerno zgodbo, bodisi iz realnega življenja, zgodovine, iz kake knjige..., katera vsebinsko sovпада z obravnavano tematiko. Sledijo vprašanja za ponovitev, nekaj trditev, ki naj bi jih učenci premislili in navodil, kaj naj bi prebrali v Svetem pismu, na koncu pa je moralka »Za življenje«. Zadnje, peto poglavje so Molitve. Ker je učbenik namenjen mladini, ki se spolno razvija, je tudi vsebinsko poudarek na tem. To smo že obravnavali v prejšnjem učbeniku in bistvene razlike ni. Spolni nagon je dan od Boga, da

²⁴ Seveda ne pove, kateri »zgodovinarji« tako menijo. Uporaba take »znanstvene argumentacije« je v službi prikrivanja resnice.

²⁵ Beseda, ki jo tako radi uporabljajo.

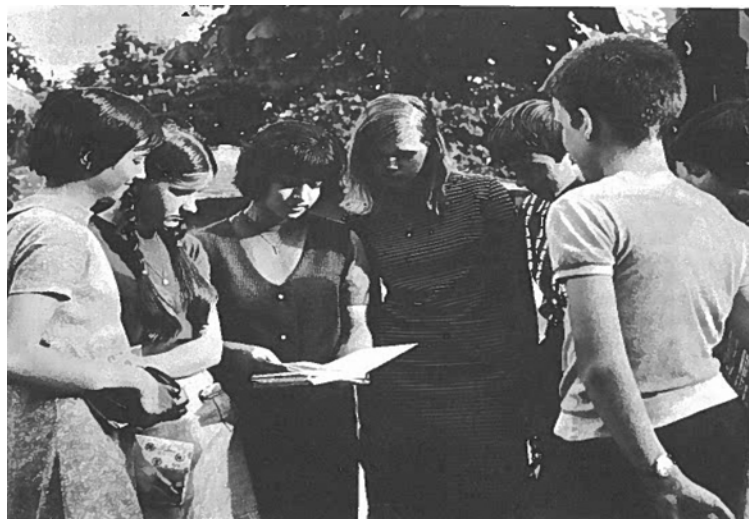
lahko ljudje dozorevajo za zakon (str. 82), v zakonu pa se uporablja za spočetje, sicer gre za *nečisto početje*, kamor sodijo še gledanje filmov in televizijskih oddaj, »ki na nesramen način prikazujejo spolnost«, branje takih knjig, zbijanje šal na to temo..., pa tudi pomanjkljivo oblačenje, saj dekleta, ki preveč razgalja svoje telo z neprimerno obleko, greši proti 6. božji zapovedi. Pri moških izziva strasti in jim povzroča skušnjave« (str. 85). Na koncu knjige in koncu šolskega leta, ko so počitnice pred vrati, je še navodilo o obnašanju na kopališču, kjer je še posebej treba paziti na čistost in vedno imeti dostojno obleko (str. 129), in *kratek program za počitnice*, ki poleg spovedi, obiskovanja maš in petkovih postov naroča še vsakršno vzdržnost od slabe družbe, slabih knjig, revij, filmov in pogovorov (str. 130). Nečistost se povezuje s splošnim duševnim in telesnim propadom tistega, ki se ji vdaja. Kdor se vdaja nečistovanju, postane »razdražljiv, preutrujen, zaspan, brez volje, raztresen pri delu in živčno oslabele« (str. 94). »Nečistnika peče vest. Sam s seboj je nezadovoljen. Studi se sam sebi. Zaveda se, da je suženj. Začne lagati in se pretvarjati. Često potrebuje denar in si ga »vzame«. Kdor se pravočasno ne upre strastem, tone vedno globlje.« (str. 95). Posledice asocirajo na težave, ki jih imajo uživalci drog, kar pa je zavajanje v službi zastraševanja. Obojega se moderna vzgoja izogiba. Na sliki (glej slika 4. 7) vidimo skupino mladostnikov, ki so videti srečni, ker živijo zgledno življenje. V dobi odraščanja pa večina otrok ne želi biti »pridnih« in takih, kot so tisti, ki jim jih za vzgled dajejo starši in učitelji/-ice, kateheti/-istinje. Želijo si priznanja na individualni ravni, pomembno jim je, da so nekaj posebnega in da jih vrstniki zato upoštevajo. Nekako si ne morem predstavljati, da bi se pri obravnavi tako pomembne teme, kot je spolnost, na zgoraj opisan način res lahko dotaknili »duše« mladostnika/-ce, tj. da bi mu/ji v realnem življenju ta ura »spolne vzgoje« res koristila. »Pomembna in naravna razsežnost individualizacije v obdobju mladostniškega odraščanja je namreč prav v tem, da se želijo osamosvojiti in si tudi od staršev ne pustijo gledati v dušo« (Gerjolj 2006, 322). Zakaj bi se potem katehetu, ki je zaradi celibata²⁶ izrazito pristranski²⁷ v večini primerov pa tudi nima izkušenj? Povedati hočem, da kompetence za ukvarjanje s to temo ne vidim, zato tudi ni potrebe, da bi na tak način v učbenikih sploh obstajala. Če je tu zaradi tega, ker odgovarja trenutni razvojni stopnji otroka, jo bodo zlahka pogrešili, saj bodo vse potrebno izvedeli bodisi v šoli, bodisi doma, največ pa od vrstnikov, če pa je tu (bolj verjetno) zato, da odraščajoči mladini vceplja t.i. ideal čistosti, pa še lažje. Skratka, slika po mojem mnenju ne doseže svojega namena, tj. reakcije: »Jaz bi tudi!«. Učbenik poleg črno-

²⁶ Kateheti so največkrat župniki (za katere je celibat obvezen), ni pa nujno.

²⁷ Otroci celibat vidijo kot potrdilo, da je spolnost nekaj grdega. Tistega o trajni zaobljubi bogu najbrž ne dojamejo...

belih fotografij vsebuje še ilustracije (glej slika 4. 8), ki že barvno delujejo izrazito neprivlačno, tematsko pa nič manj.

Slika 4.7: *Mi pa hočemo ostati čisti!*

Vir: Kristus naš vzor (1970, 95).

Slika 4. 8: *Kristus, naš vzor!*

Vir: Kristus naš vzor (1970, 24)

V zadnjem času, ko je varovanje okolja zelo aktualna tema, se je beseda čistost znotraj krščanskega diskurza »etimološko« razvila in pridobila na razsežnosti. Pripravljalcev kateheze ne asocira več zgolj na telo in spolnost, ampak tudi na čisto okolje. Na internetni strani Radia Ognjišče sem v avdio arhivu zasledila radijsko katehezo z naslovom *Čistost* in ugotovila, da je bilo precej posvečene prav varstvu okolja. Starši in vzgojne institucije skušajo otrokom vcepiti zavest o ekologiji in ohranjanju okolja, da bi kot odrasli to zavest aktualizirali in s tem prispevali k boljšemu življenju v skupnosti. Vsi si želimo, da bi globalno demokratično družbo tretjega tisočletja tvorili posamezniki, ki jih skrbi za okolje in za drugega. Sodobne vzgojno-izobraževalne ustanove imajo zato pomembno funkcijo, da med mladimi utrjujejo demokratično zavest in vrednote, kot so enakopravnost, spoštovanje drugih in drugačnih, objektivna kritičnost, ustvarjalnost, radovednost..., kajti »le vzgoja za demokracijo lahko v družbi krepí demokracijo« (Židan 2007, 14). Cerkev se je šele z drugim vaticanskim koncilom »spravila« z osnovnimi človekovimi pravicami, kot so pravica do svobode misli, vesti, veroizpovedi, izražanja, tiska..., in jih je leta 1789 razglasila *Deklaracija o pravicah človeka in državljana* (Kodelja 1995, 14). V učbenikih za verouk te didaktične prvine pogrešamo. Ali se je didaktika kateheze od koncila naprej razvila in ali pušča nadaljnjemu razvoju odprto pot, bomo opredelili kasneje, najprej pa pogledjmo, kako je v luči družbenih sprememb, demokratizacije in globalizacije potekal razvoj didaktike kot znanosti.

5 RAZVOJ DIDAKTIKE KOT ZNANOSTI

Pojem *didaktika* je grškega izvora, izhaja iz besede *didaskhein*, ki pomeni *poučevati, učiti, dokazovati*. Glagol *didaskhein* v pasivni obliki je pomenil *biti poučevan* ali *učiti se*. *Didaskalos* je bil učitelj, *didaskaleion* pa šola oz. prostor, namenjen učenju. Učenec je bil *didaxis*, *didaktike techne* pa učna tehnika. V latinščino je bila beseda »didactica« prevzeta kot grška tujka. Danes je ta strokovni izraz sprejet v večjem delu sveta (Jank in Meyer 2006, 12).

Kot posledica širjenja šolanja se v 17. stoletju kaže potreba po racionalizaciji in izboljšanju pouka. Predvsem se kažejo organizacijske prepreke, kje in kako izvajati pouk. Izobraževalna dejavnost je v tistem obdobju še na trhlih družbeno-ekonomskih, političnih in kulturnih temeljih. Sorazmerno z njimi se spreminja tudi didaktika kot predmet (Strmčnik 2001, 18–20):

- Čeh J. A. Komensky in Nemec W. Radke; didaktika je umetnost poučevanja. Komensky je strmel k cilju, »kako vse ljudi o vsem poučiti«, Radke pa je didaktiko smatral za »učno umetnost« o poučevanju znanosti in jezikov.
- Herbart in herbartisti konec 18. stoletja; didaktika je nauk o »vzgojnem pouku«, pri čemer so poudarek dajali etičnim nazorom takratne pruske aristokracije, ki ji je pisec pripadal. V praksi so imeli torej humanistični predmeti in zgodovina prednost pred naravoslovjem, vzgoja pa pred izobraževanjem.
- Nemec O. Willmann v 19. stoletju; didaktika je teorija izobraževanja. Sledi sicer nekaterim vidikom herbartovske tradicije, toda namesto vzgojnega v ospredje raje postavi izobraževalni vidik. Razliko med didaktiko in pedagogiko vidi v razumski komponenti prve in nravstveni komponenti druge. Didaktika naj izobražuje, pedagogika vzgaja.

Danes vemo, da izobraževanje in vzgoja v praksi hodita z roko v roki, zato ju tudi raziskovalno ne delimo. Didaktika je torej oboje, tako vzgoja kot izobraževanje, a še mnogo več.

- V začetku 20. stoletja se predmet didaktike širi; središče zanimanja so učni programi in njihova vsebina, prvič pa tudi učenec kot subjekt, njegov položaj v šoli in izven nje. Moderne skovanke, kot so »celostni pouk« ali »aktivna šola«, so opisovale razvojne smeri tistega časa, danes pa so sinonim za moderno, učencu prijazno šolo. Metoda raziskovanja s t.i. »reformno didaktiko« postane induktivno »opazovanje z udeležbo«.
- Didaktika je v drugi polovici 20. stoletja najpogosteje definirana kot *teorija izobraževanja in pouka*. Tako sta jo definirala tudi takratna pomembna jugoslovanska didaktika, naš G. Šilih in Hrvat P. Šimleša. Oba sta seveda pouk razumela kot vzgojno-izobraževalni proces.

Zadnjih sto let se je didaktika sistematično razvijala v samostojno znanstveno disciplino in se diferencirala v didaktike različnih področij in šolskih stopenj, različne predmetne didaktike; v tem času je uveljavila svoj način empiričnega raziskovanja, ki ni več omejen zgolj na šolo in pouk, temveč zaobjame tako konvencionalne kot nekonvencionalne oblike poučevanja in učenja (Jank in Meyer 2006, 24).

Po vsem povedanem lahko torej podamo splošno definicijo didaktike kot *teorije o izobraževanju in pouku*, ki proučuje splošne »zakovitosti načrtovanja, uresničevanja in preverjanja ciljnih (teleoloških), vsebinskih, metodičnih in organizacijskih vzgojno-izobraževalnih sestavin pouka in izobraževanja tudi zunaj pouka, njihove strukture in procese, ki so v osnovi skupni vsakršnemu formalnemu in neformalnemu izobraževanju, poučevanju in

učenju« (Strmčnik 2001, 20). Za didaktiko danes velja, da je relativno samostojna interdisciplinarna veda, ki si pri razvoju pomaga z dognanji drugih družbenih ved, najbolj pedagogike in andragogike, pa tudi psihologije, sociologije, antropologije... Razgibanost širšega družboslovnega področja zahteva nenehno prilagajanje in spreminjanje, zato je narava didaktike izrazito dinamična in dialektična ter v svojih teoretsko-praktičnih vrstah nima prostora za nazadnjaštvo (ibid.).

5.1 Komensky, »Galilej pedagogike«²⁸

Osnovna misel, ki je tega naprednega misleca vodila, je bila *pansofija*, s pomočjo katere bi bilo možno v temeljih spremeniti svet, »ga popeljati k bogu kot izvoru modrosti«. Malce utopično je vse svoje upe polagal v izobrazbo ljudi. Izobraženi in v duhu pansofije vzgojeni ljudje niso krivoverci, se ne vojskujejo, ne poznajo socialnih razlik! Moral je samo še najti način, kako čim več ljudi kar najbolje izobraziti (Komensky 1958, 8). Uvedba splošne šolske obveznosti je bila odgovor, te šole naj torej obiskujejo »ne le otroci bogatih in odličnih ljudi, temveč vsi na enak način, plemiški in neplemiški, bogati in revni, dečki in deklice, v vseh mestih, trgih in vaseh...« (Komensky 1958, 42). Prav s tem imperativom je Komensky zastavil temelje sodobni osnovni šoli, ki je namenjena vsem, ne glede na spol, raso, vero... Ko si predstavljamo takratno fevdalno družbo, katere temelj je bil prav stroga stanovska ločenost, šele dojamemo vso duhovno širino in naprednost tega češkega *filozofa*, zaljubljenca v modrost. Svojo idejo o osnovni šoli za vse Komensky deloma dolguje tudi Lutru in protestantski ideji, da je evangelij namenjen vsem ljudem, vsak pa more bistvo dojeti sam, zato mora najprej znati brati. Ravno zato so protestanti že v 16. stoletju ustanavljali šole, Slovenci pa smo takrat dobili prvi tiskani knjigi, Trubarjev Katekizem in Abecednik.

Komensky pa je v ljudeh videl še mnogo večji potencial, kakor zgolj naučiti se brati katekizem in peti nabožne pesmi. Njegova osnovnošolec in osnovnošolka sta imela na predmetniku materinščino, računstvo, geometrijo, državoznanstvo, zgodovino, geografijo, šola pa je s tem dobila izrazito posveten značaj. Do takrat je imela namreč monopol nad šolstvom katoliška cerkev, ki pa si seveda ni želela podložnikov, ki bi znali kaj več od slabega črkovanja (Komensky 1958, 11).

²⁸ Besedna zveza je uporabljena na strani 8 v spremni besedi h knjigi Velika didaktika J. A. Komenskega.

Komensky je z idejo o *pansofiji* močno izstopal od svojih sodobnikov. Poleg ustanavljanja osnovnih šol pa si je želel tudi čimbolj izboljšati način poučevanja. V ta namen je napisal Veliko didaktiko, ki pa je vsebinsko širša in ne vsebuje le »navodila za poučevanje«, temveč tudi splošno pedagogiko, specialno metodiko, teorijo vzgoje in sistem šolstva. Kljub temu, da je bila napisana pred stoletji, bo do neke mere vedno aktualna (Komensky 1958, 12).

5.2 Splošna in posebna didaktika

Splošna didaktika je didaktika, ki sem jo opisovala prej in se »kot temeljna sistemska veda pedagoških znanosti ukvarja s splošno relevantnimi vprašanji izobraževanja, poučevanja in učenja na celotnem vzgojno-izobraževalnem polju«. Njen namen je »oblikovati splošna didaktična spoznanja, kriterije, načela in druge posplošitve, s pomočjo katerih naj bi bilo sicer dokaj heterogeno učno delo relativno poenoteno, racionalno in poznanstveno,, čim bolj usklajeno s potrebami zdajšnjega in prihodnjega učenčevega ter družbenega razvoja.« *Posebna didaktika, tudi metodika, specialna didaktika, specialna metodika, strokovna, predmetna didaktika...*, zanjo imamo cel kup imen, pomen in cilj pa sta ista. To je samostojna veda, ki »proučuje in razrešuje specifične odnose, procese, probleme, pogoje, nasprotja in blokade vzajemnega učnega delovanja in učinkovanja na relaciji določen učni predmet-učenci-učitelj« (Strmčnik 2001, 37).

Sama beseda *metodika* izhaja iz grške besede *methodus*, ki označuje postopek, po katerem pridemo do neke rešitve ali hotenega cilja. Skozi zgodovino se je izoblikovala odvisno od danih družbenih okoliščin, da bi danes lahko pod danimi pogoji sodelujočim v vzgojno-izobraževalnem procesu pomagala izbrati najboljšo pot, po kateri bi na čim bolj racionalen način prišli do zelenih ciljev (Kubale 1996, 9).

Mene bo zanimala metodika verouka oziroma didaktični razvoj kateheze skozi 20. stoletje. V ta namen sem pregledala več izdaj veroučnih učbenikov/ katekizmov za osnovne šole, in sicer od začetka do konca 20. stoletja. Natančneje smo ji obravnavali v prejšnjem poglavju. Zanimivo je bilo ugotavljati, kolikšen pečat je na didaktiki verouka pustil prelomni drugi vatikanski koncil, kolikšnega pa splošni napredek družboslovnih znanosti, od katerih je odvisna pedagoška dejavnost.

5.3 Didaktični vidik pouka

Tradicionalni didaktični koncept se osredotoča na učno snov in učitelja. Gre za linearno zaporedje treh temeljnih prvin: učna vsebina – učitelj/-ica – učenci. Njihove vloge so a priori

določene, zaprte so in se ne prepletajo. Učiteljevo/-ičino mesto je mesto nekakšnega posrednika med vsebino in učenci, njegova(njena) vloga je torej snov čim bolj prenesti na učence. Vloga slednjih je prejemanje snovi. Gre torej za pouk, osredotočen na učitelja/-ico in učno snov, položaj učencev pa je »objekten, omejen na prevladujoče receptivno poslušanje in učenje, pogosto tudi prisilno podkrepjeno, brez ali s pomanjkljivim razumevanjem, z malo pravicami in veliko dolžnostmi« (Strmčnik 2001, 120).

Didaktični koncept, po katerem so učenci to, kar jim je bilo povedano, slepo verjeli in ponavljali, so modernejša didaktična gibanja (aktivne šole, delovna šola) postopno preoblikovala. Konec prve svetovne vojne in splošen napredek znanosti sta dala večji pomen svobodnem razvoju posameznika. Umetnost, kult telesa in pacifizem so dodobra prevetrili stare vrednostne vzorce. Položaj učencev ni več pasiven, enciklopedično znanje, memoriranje in uniformiranost pouka so razvrednoteni. V nasprotju s prejšnjim, na učitelja/-ico in snov osredotočenim poukom, gre zdaj za pouk, ki je osredotočen na učenca, saj upošteva njegove subjektivne potrebe. Vloga učenca in učitelja/-ice je enakopravnejša in bolj kompatibilna. Če smo prej imeli linijo učna snov – učitelj/-ica – učenec, je sedaj tendenca, da sta učna snov in učenec v čim bolj neposrednem kontaktu, se pravi, da učitelj, kadar je le možno, ni več vezni člen med njima (Strmčnik 2001, 120). Učenec torej ni več predmet, objekt učnega dela, ampak postaja njegov subjekt, enakopraven člen v njem. »Gre za antropologiziran didaktični koncept, ki razume učenca kot osebnostno in socialno pogojeno bitje. Temu se morajo prilagoditi zlasti učni cilji, vsebine, oblike in metode« (Strmčnik 2001, 121). Tak pristop je omogočil razvoj psihologije učenja in didaktike. Slednja ni več le teorija poučevanja, ampak teorija učenja, premik pa je znan kot didaktična revolucija. »Didaktika danes ne razlaga le, kako poučevati, temveč katehizirancu in katehetu vse bolj odkriva zakonitosti učenja ter ju znanstveno usmerja v smotrno uravnavanje vzgojno-izobraževalnega procesa, ki tako postaja komunikacijski – posredovalni proces, v katerem je osebek katehiziranec, katehet pa ima vlogo spodbujevalca« (Snoj 1998, 82).

5.4 Didaktika kateheze

Eden temeljnih pojmov, s katerimi sodobna pedagogika razlaga vzgojna načela in moralni razvoj otroka, je pojem *avtoritete*. Brez nje si vzgoje ne moremo predstavljati. Kateheza s tega stališča temelji na t.i. *apostolski avtoriteti*. Koncept je nastal na podlagi biblične strukture odnosov med bogom, apostoli in verniki. Apostol je v našem primeru katehet, njegova osnovna značilnost pa je, da je poslanstvo in avtoriteto za širjenje vere dobil od boga.

Avtoriteta kateheta je torej pozicijska, ima jo le zato, ker je od boga pooblaščen zanjo. In čeprav se lahko zdi, da mu primanjkuje ostalih kvalitativnih zahtev za opravljanje poslanstva, to ni pomembno, kajti njegova moč temelji na nečem, kar ni razumsko dokazljivo, torej se tudi ne da zanikati. Zato učenec nima nobene osnove, da bi podvomil v katehetovo kompetenco, torej tudi ne v snov, ki mu jo posreduje. Tako je vsaj na začetku sleherna avtoriteta povezana z določenim položajem v hierarhiji odnosov. Za apostolski model je značilno, da ta položaj tudi ohranja. Prav vztrajanje na pozicijski avtoriteti pa katehetu preprečuje uspešno moralno vzgojo. Od začetka 20. stoletja je prav npravna in verska vzgoja glavni cilj kateheze (Kroflič 1997, 60).

Proces vzgoje in izobraževanja po načelih apostolske avtoritete poteka enosmerno. Učitelj²⁹, v našem primeru katehet, posreduje znanje in vzorce vedenja, učenci pa morajo temu slediti.

Vzgojno-izobraževalni uspeh je opredeljen s čim bolj vestno in natančno reprodukcijo znanja ter s spoštovanjem vnaprej opredeljenih moralnih pravil in institucionaliziranih ritualov. Katoliško usmerjeni pedagogi so na prelomu devetnajstega in dvajsetega stoletja celo menili, da je lahko vzgojno škodljivo, če učitelj ali starši preveč pojasnjujejo svoje zahteve. Otrok lahko to razume kot opravičevanje ali celo kot prošnjo, naj sledi očetovim oziroma učiteljevim zahtevam, kar je z vidika potrebe po popolni ubogljivosti nedopustno (Kroflič 1997, 61).

5.4.1 Didaktična modernizacija?

Najprej je treba premisliti o namenu, ki ga ima sodobna kateheza. Če je njen namen stopati vstric z razvojem sodobnega mladega človeka, potem lahko ugotovimo, da ji to ne uspeva najbolj. Že res, da s posodobljenim izrazoslovjem in govoricami išče stik z mladimi, izhajati skuša iz situacij, ki so jim blizu, uvaja očem bolj prijetne učbenike, v zadnjem času tudi druge avdio-vizualne pripomočke, toda v svojem bistvu se ne razvija (in se niti ne more) na način, ki spodbuja načela demokratičnosti, problemskosti, participatornosti in refleksije. Sodobna vzgoja temelji na medsebojnem sodelovanju učenca/-ke in učitelja/-ice, ki pa brez avtonomne presoje in objektivnega kritičnega duha ne more obstajati. »Danes gre za pluralne družbene okoliščine, kjer se informacije zelo hitro producirajo, zato jim je treba tudi hitro slediti, saj izjemno hitra produkcija vodi k izjemno hitremu zastaranju« (Židan 2007, 21). Sodobni pedagog in sodobna didaktika je sta fleksibilnega značaja in kot taka podpirata fleksibilen

²⁹ Namenoma je tukaj izpuščen ženski spol, tak način vzgoje namreč pripisujem obdobju, ko katehistinj še ni bilo in sovпада s časom splošne zaostalosti, nedemokratičnosti in spolne neenakopravnosti.

kurikul, kateheza pa taka ne more biti, saj že v osnovi ne ponuja dosti manevrskega prostora za dialog. Katoliška cerkev s svojimi dogmami je nekako izven ostalega razvoja družbe. Od rigorozne skupnosti, ki v 21. stoletju izganja hudiča in katere bistvo je slepo verovanje avtoritetam, ne moremo resno pričakovati, da si za svoje ovčice želi razmišljujoče in dvomljive mlade ljudi. Ko Uta Ranke Heinemann piše o težavah, ki jih imajo verski učitelji s sodobnimi bralci Svetega pisma, omeni katoliškega teologa Franza Josepha Schieresea, ki v svojem delu *Biblija in cerkev*, poglavje *Zgodovina in zgodbe*, pravi:

Besedilo, sporočilo... Apostolskih del začenjamo razumeti šele tedaj, ko prestopimo raven zgodovinsko kritičnega spraševanja... Odkar se je uveljavila zgodovinsko kritična metoda, torej pred 200 leti, tudi preprosti bralci Svetega pisma vse bolj dopuščajo, da jim neka znanost, razvpita kot razumarska, vsiljuje »zakon mišljenja«. Samo tako si lahko pojasnimo, da pri cerkveni uporabi Svetega pisma kakor tudi pri verskem pouku največkrat obtičimo pri vprašanjih: kaj se je zgodilo, kako se je zgodilo, oziroma, ali se je pripoved res zgodila? Bralci svetega pisma se pomirijo šele, ko jim verodostojno zagotovimo, da besedilo, zgodba resnično poroča o zgodovinskih dejstvih. Če bi jim na primer rekli, da je močno dvomljivo, ali so apostoli na svoje oči videli, kako se je Jezus po vstajenju dvignil v nebo (Apd 1,9–109, bi se močno vznemirili. Predavatelju ali verskemu učitelju bi očitali, da je njegova vera pomanjkljiva (Schierese v Heinemann 2000, 177).

Seveda pa gre tukaj tudi za samoohranitveni nagon, saj »teolog, ki preveč razume bralčev dvom ali se mu v dvomu celo pridruži, utegne zabresti v težave in zgubiti cerkveno učno pooblastilo« (Heinemann 2000, 178). Avtorica je to izkusila na lastni koži.

SKLEP

Glede na povedano ugotovimo, da lahko delno pritrdimo vsem trem hipotezam, ki smo jih postavili v izhodišču. Prva hipoteza je predpostavila, da se v okviru katoliškega konzervativizma opazi postopna idejna liberalizacija veroučnih zvezkov. To do neke mere drži. Menim, da ni bilo premalo poudarjeno, da se novejša kateheza trudi upoštevati sodobna psihološka in vzgojno-didaktična spoznanja, ko namesto iz cerkvene dogmatike izhaja iz situacije katehiziranca ter glede na njegovo starost skuša upoštevati razvojne posebnosti in okolje, v katerem živi. Če je bila metoda predkoncilske kateheze izrazito deduktivna in je iz dogmatike izhajala, pa je metoda sodobne kateheze induktivna, kar pomeni, da iz učenčevega realnega življenja in notranjega doživljanja dogmatiko izpeljuje. To ji ne uspe vedno najbolje.

Način, kako je izhodišče prilagojeno zaključku, velikokrat izpade prisiljeno. Učbeniki učence vodijo po vnaprej določeni smeri, na kateri je le malo prostora za različne perspektive in poglede. V tem smislu gre za avtoritativni pristop³⁰ k učnemu pogovoru, ki ne predvideva nekega odprtega in ustvarjalnega sodelovanja učencev, ampak ima ponavadi en sam cilj oz. pravilni odgovor. Na misel mi je prišla zgodba iz časov, ko sem sama obiskovala verouk. V nekem obdobju sem zelo rada poslušala strašljive zgodbe o duhovih in drugih nadnaravnih pojavih, čeprav zvečer od strahu nisem mogla zaspati. Bil je to drugi ali tretji razred OŠ in ker smo se o tem veliko pogovarjali med sabo, smo s sošolci tudi pri verouku³¹ vprašali župnika, če verjame v duhove. Odgovoril nam je, da ne, ker bi bil to greh, on da verjame le v vstajenje Jezusa Kristusa. Tako je najbrž moral odgovoriti, mi pa smo bili prikrajšani za obsežnejši pogovor o tem, kar nas je takrat tako vznemirjalo. Toliko za ilustracijo, kako omejeno zna biti pri katehezi področje razgovora in kako široko je področje otroških vprašanj v primerjavi z njim. Sodobna didaktika pa, nasprotno, spodbuja divergentno znanje in mišljenje, ki temelji na čim večji ustvarjalnosti in »nevkalupljenosti«. Pri otrocih se trudi razviti tiste kompetence, ki jim bodo dejavno služile v novih in nepredvidljivih življenjskih situacijah, v katerih se bodo znašli. Kljub delni liberalizaciji idej in večji odprtosti do sodobnega sveta se cerkev tudi v informacijski dobi še zmeraj poslužuje starih dogem, glede na čas jih le prilagaja in aktualizira. Spremembe, ki smo jih zaznali, so prav to, aktualizirane in prilagojene, a v bistvu iste stare dogme. V osnovi gre torej še vedno bolj za »obremenjevanje« kot za »blagoslavljanje« (Gerjolj 2003, 32). Ko razmišljamo o pomenu take kateheze za sodobno vzgojo otrok, ugotovimo, da ta predvsem preprečuje, da bi se otroci razvili v vse dvomeče, z lastno glavo misleče objektivno kritične posameznike, s tem pa onemogoča oz. zavira razvoj demokratične družbene prakse. V informacijski družbi tretjega tisočletja ne moremo pozitivno didaktično oceniti tistih praks, ki se še vedno poslužujejo načela »učitelj govori-učenec poslušaj«. Učenec mora biti dejaven, participatoren, nenehno soočen s problemskimi situacijami« (Židan 2007, 23). Če upoštevamo ideološko osnovanost kateheze in praktične primere, ki smo jih obravnavali, potem vemo, da »problemskih situacij«, ob katerih bi lahko katehet/-istinja in veroučenec/-ka med veroučno uro vzajemno urila demokratičnost, strpnost, participatornost, radovednost, ..., kaj kmalu zmanjka.

Druga hipoteza je pri določenih tematikah predvidela zaostanek za časom. Tudi to hipotezo lahko potrdimo. Ideje, ki v sodobni demokratični družbi niso nič nenavadnega (odnos do

³⁰ Phillip Scott in sodelavci so gledali na pouk kot na pogovor z dvema pristopoma: avtoritativnim in dialoškim, ki se razlikujeta po stopnji sodelovanja učencev (Požarnik in Pregelj 2009, 77).

³¹ Najbrž smo sklepali, da je tema primerna, saj drugje ni bilo govora o smrti in posmrtnem življenju.

žensk in kontracepcija, spolnost in odnos do telesa, svoboda odločanja, spodbujanje kritičnega mišljenja) se tepejo z ustanovnimi cerkvenimi dogmami, posledično je pri teh temah zaostanek za časom očiten, pa tudi pričakovan. V luči tega dejstva kritika nima tolikšne teže, kajti znotraj železne ograde se lahko giblješ le toliko, kolikor ti njena velikost dopušča. Četudi je »teologija lahko racionalizirana, kritična (do lastnih stavkov in njihove sistematizacije), upošteva dosežke empiričnih ved, se jim delno prilagodi, toda to ne spremeni njenega bistva kot normativnega nauka« (Flere in Kerševan 1995, 34). Socialna vzgoja, ki jo štejem za ideal sodobne didaktične kulture, naj bi mladim pomagala razumeti vse bolj zapletene zemljevide družbenega sveta tretjega tisočletja, prispevala naj bi k njihovi osebni rasti, pospeševala naj bi medsebojno razumevanje, strpnost in solidarnost med ljudmi, narodi, rasnimi ter verskimi skupinami (Židan 2004, 14). Ugotavljam, da je kateheza tudi v pokoncilskem obdobju še daleč od tega ideala.

Drugi vatikanski koncil se je vsekakor pogumno spopadel s srednjeveškimi vzorci znotraj katoliške cerkve, institucije, ki, kot smo videli, spremembam ni pretirano naklonjena. Kaže se kot pomemben mejnik v odnosu cerkev – zunanji svet, kar pomeni predvsem, da se cerkev načeloma ne vtika več v posvetne zadeve in jim pušča lastno avtonomijo. Kar se tiče veroučnih zvezkov, je koncil pomembno vplival tako na njihovo strukturo kot tudi na idejno sestavo. Če se je včasih »čislala« pomembnost učenja na pamet, ki naj bi urilo učenčeve mentalne sposobnosti, je sedaj več pozornosti na učencu kot posamezniku in na tem, kaj lahko on sam stori za skupnost, v kateri živi. Poudarja se vidik ljubezni, odgovornosti in karitativnosti, ne več zgolj ponižnosti in pobožne pohlevnosti. Nek napredek obstaja, tega ne smemo zanikati. Učbeniki so tudi na pogled bolj razgibani, vsebujejo slike in fotografije, vendar pa te (v našem primeru) ne govorijo toliko o njihovem napredku kot o dejstvu, da so zastareli. Odprta vprašanja očitno predvidevajo diskusijo, kar je vsekakor novost v primerjavi s predkoncilskim obdobjem, ko je imel učni pogovor predvsem »kontrolno« funkcijo in se ga je vpeljalo takrat, ko je bilo treba od učencev dobiti povratno informacijo o tem, koliko podatkov so si zapomnili, da bi se lahko nato načrtovalo naslednjo uro. Zavedati pa se je treba neizrečenih predpostavk, ki sledijo (ne)uporabi določene pogovorne metode³² pri določeni temi in lahko otroku sporočijo več, kot pa izrečena snov. Zato pri diskusiji (ali kaki drugi vrsti učnega pogovora) ne gre zgolj za še eno metodo, ki jo lahko po potrebi vključimo v pouk ali pa jo iz njega izključimo (Požarnik in Pregelj 2009, 16), kadar nas lahko zapelje na spolzka

³² Pri pouku naj bi se glede na namen uporabljale različne vrste pogovora: vsakdanji pogovor, ponavljanje in preverjanje ter učni pogovor, katerega namen je doseči razumevanje in se deli na vodeni učni pogovor (hevrstični) ter debato in diskusijo (Požarnik in Pregelj 2009, 73).

tla »neprijetnih« vprašanj (o duhovih, kontracepciji ali čem tretjem). Gre za sredstvo, ki naj bi v razredu pomagalo ustvarjati ozračje medsebojnega razumevanja in spoštovanja, kar pa je možno le, če obstaja pravi interes za to. Če se temu odkrito izogibamo, predpostavljamo nedejavno vlogo učencev v procesu odkrivanja »resnice« in izražamo nezanimanje za njihova stališča. Tako je krog sklenjen, kajti »demokratični, odprti odnosi so hkrati temelj in posledica dobro vodenih pogovorov« (ibid.).

Koncil je dokaz, da obstaja želja po spremembah, toda petdeset let še ni dovolj za njihovo udejanjenje, sploh v instituciji, v kateri se spremembe načeloma dogajajo izredno počasi in kjer se vedno najdejo ljudje, ki jih zavračajo, kar smo videli na primeru Holandskega katekizma za odrasle, ki je skušal vpeljati koncilski duh, pa mu to ni najbolj učinkovito uspelo. Za temeljitejšo raziskavo bi zato moralo preteči več časa. Videli smo, da so se v 90-ih letih še vedno uporabljali trideset let stari učbeniki (tudi taki, ki so izšli pred koncilom), ki jim je bila le tu in tam dodana opomba. Tak pristop je kratko malo nenapreden in gotovo ne zadosti hitro spreminjajočim se družbenim okoliščinam, v katerih se mladi nahajajo na prelomu tisočletja ter zahtevajo odprte, ustvarjalne in prilagodljive učne vzorce. Zaradi tega bi kazalo pogledati novejšo izdajo (ne ponatisov) učbenikov in jih sistematizirati glede na letnike, v katerih se uporabljajo, mogoče celo prisostvovati kaki veroučni uri in se pogovoriti z učenci, ki so jim učbeniki namenjeni. Idealna bi bila tudi primerjava z učbeniki, ki so v uporabi v drugih državah. Brez dvoma bi bila taka raziskava izjemno dolgotrajna, poleg časa pa bi od avtorja zahtevala tudi veliko mero predanosti. Kljub temu, naj bo ta naloga vzpodbuda za še boljšo!

PRILOGA: Slovarček pojmov

Kerigma (gr. kerisein): oznanjevanje vere judom in poganom, ki je imelo za cilj spreobrnjenje v krščansko vero (Csonka 1970, 7).

Didaché (gr. didaskein- poučevati): *utrjevanje vere pri spreobrnjenecih* (Csonka 1970, 8).

Homilija: utrjevanje vere, *razlaganje svetopisemskih zgodb tistim, ki že živijo po evangeliju* (Csonka 1970, 13).

Katehumenat: *organizirane priprave na prejetje krsta* (Csonka 1970,18).

Evangelij: *vsak od štirih biblijskih opisov Kristusovega življenja, dela in nauka (SSKJ); kanonični evangeliji so štirje: po apostolih Mateju, Marku, Luki, Janezu.*

Katekizem: *knjiga z osnovami krščanskega nauka, navadno v obliki vprašanj in odgovorov: katoliški katekizem, znati katekizem na pamet (SSKJ).*

Kateheza: **1.** *metodična obravnava kakega zaključenega verskega vprašanja: pisati, sestavljati kateheze; 2.* *poučevanje verouka (SSKJ).*

Katehetika: *nauk o poučevanju verouka (SSKJ).*

Zakrament: *od Kristusa postavljeno sveto znamenje, ki človeka posvečuje, mu podeljuje božjo milost: prejeti zakrament krsta, birme (SSKJ).*

Krst: *prvi od sedmih zakramentov katoliške cerkve (SSKJ); religiozna rekrutacija.*

Evharistija: *tretji od sedmih zakramentov katoliške cerkve: sveto rešnje telo; posvečena hostija (SSKJ).*

Liturgija: *cerkveni verski obredi, bogoslužje (SSKJ).*

Liturgika: *nauk o liturgiji (SSKJ).*

Dogma: **1.** *temeljni, nespremenljivi verski nauk: razglasiti za dogmo; cerkvene, verske dogme; dogma o sv. Trojici; 2.* *trditev, načelo, ki temelji na avtoriteti, ne na znanstvenih dokazih: ta nazor je dobil veljavo dogme. (SSKJ).*

Dogmatika: *nauk o dogmah: profesor dogmatike (SSKJ); cerkvena dogmatika.*

Apologetika: *veda, ki pojasnjuje in brani osnove krščanske vere: apologetika in dogmatika.*

Didaktika: *veda, ki proučuje splošne zakonitosti načrtovanja, uresničevanja in preverjanja ciljnih (teleoloških), vsebinskih, metodičnih in organizacijskih vzgojno-izobraževalnih sestavin pouka ter izobraževanja mladih zunaj pouka, njihovo strukturo in procese, ki so v osnovi skupni vsakršnemu formalnemu in neformalnemu izobraževanju, poučevanju in učenju (Blažič in ostali 2003, 11).*

Metodika: *tudi posebna didaktika, je samostojna interdisciplinarna veda, ki z vidika splošnejših pedagoških in didaktičnih podlag proučuje in razrešuje specifične odnose,*

proces, probleme, pogoje, nasprotja in blokade vzajemnega učnega delovanja in učinkovanja na relaciji: učni predmet-učenci-učitelji. Obravnava učne cilje posameznih učnih predmetov, njim ustrezne učne oblike, medije, metode in celotno mikroorganizacijo pouka. (Blažič in ostali 2003, 20).

Teorija: *sistem znanstvenih spoznanj o družbeni resničnosti (Leksikon CZ 1979, 173).*

Metoda: *sredstvo, da se dokopljemo do novih spoznanj; Načrtno delovanje za doseganje nekega cilja, predvsem v znanosti. Znanstvena metoda je vrsta postopkov, na katerih temelji zgradba znanosti. Poznamo dva tipa: logične in izkustvene ali empirične. (Leksikon CZ 1979, 173)*

Metodični postopki: *načini izobraževanja, poučevanja, raziskovanja, učenja, usposabljanja, presojanja in vrednotenja, ki se odvijajo v izobraževalnem procesu in s katerimi učitelji in učenci uresničujejo svoje namene in dosegajo cilje (Blažič in ostali 2003, 330).*

Metode poučevanja: *teoretično utemeljeni in izkustveno preizkušeni uspešni racionalni načini delovanja, s katerimi subjekti izobraževalnega procesa, učitelji in učenci, uresničujejo svoje namene in dosegajo postavljene cilje izobraževalnega procesa (Blažič in ostali 2003, 331). So problemsko, vsebinsko in procesno širši pojavi od posameznih metodičnih postopkov oziroma veščin (Blažič in ostali 2003, 334).*

Pogovor: *govorno-poslušalska dejavnost med dvema ali več osebami, pri kateri si sogovorniki izmenjujejo informacije, ideje, mnenja, izkušnje, se učijo, oblikujejo znanje, pojasnjujejo svet, se dogovarjajo, načrtujejo delo itd. Lahko je neformalen, npr. klepet, prijateljski pogovor, lahko pa je strukturiran in ima določene cilje, kot npr. učni pogovor, diskusija, debata (Požarnik in Pregelj 2009, 70).*

Metoda pogovora, razgovora: *ena od metod poučevanja, ki jo učitelj/-ica v razredu uporablja za dosego različnih ciljev, od preverjanja in povezovanja znanja do poglobljanja razumevanja, za navezovanja na učenčeve izkušnje, spodbujanje njegovih komunikacijskih veščin... Avtorici poudarjata predvsem pomembnost zadnjih dveh, ne pa toliko tega, kar imenujeta »kontrolna« funkcija pogovora, tj. preverjanje znanja, predznanja (Požarnik in Pregelj 2009).*

Vrste »razgovorne metode«: vezani pogovor (vprašanja po vnaprej določenem vrstnem redu), katehetski (obnovitev podatkov), prosti (prilagajanje razmeram), sokratski, hevristični ali razvojni (vodenje do določenega cilja) in diskusija (Blažič in ostali 2003, 355-364).

Avtoritativni pristop: *pristop, pri katerem je učitelj/-ica osredotočen/-a samo na »znanstveno« oziroma strokovno razlago, zato presliži vse odgovore učencev, ki ne gredo v to smer (Požarnik in Pregelj 2009, 77).*

Dialoški pristop: učitelj/-ica je odprt/-a za različne poglede, zorne kote, individualno razlago učencev, zato jih ne zavrne takoj, saj ga zanimajo njihove utemeljitve (ibid).

Metodologija: Teorija postopkov in načinov raziskovanja; Nauk o metodah znanstvenega spoznanja; Teoretsko utemeljevanje logičnih in empiričnih metod. (Leksikon CZ 1979, 174)

Učna individualizacija: didaktično načelo, ki zahteva od šole in učitelja, da odkrivata, spoštujeta in razvijata utemeljene individualne razlike med učenci, da skušata sicer skupno poučevanje in učenje čimbolj individualizirati in personificirati, se pravi prilagoditi individualnim vzgojnim in učnim posebnostim, potrebam, željam in nagnjenjem posameznega učenca ter mu omogočiti kar se da samostojno učno delo (Strmčnik 1987, 13).

Kompetence ali zmožnosti: znanje, ki vključuje troje (Požarnik in Pregelj 2009, 10):

- (vsebinsko) obvladanje pojmov, zakonitosti in povezav na nekem področju, torej t.i. vsebinsko ali deklarativno znanje;
- psihomotorične in spoznavne spretnosti (mišljenja, učenja), torej t.i. proceduralno znanje;
- čustveno-motivacijske in akcijske sestavine, vrednostno presojo.

Ključne kompetence: kompleksni sistemi znanja, prepričanj in akcijskih tendenc, zgrajenih na podlagi dobro organiziranega področnega znanja, osnovnih spretnosti, posplošenih stališč in spoznavnih stilov (Weinert v Požarnik in Pregelj 2009, 10).

Konvergentno znanje in mišljenje: o njem govorimo takrat, kadar učenec s svojo dejavnostjo (poslušanje, branje, eksperimentiranje, pogovor) išče pravilen odgovor na vprašanje in utemeljitev zanj. Tako znanje najpogosteje temelji na logično-analitičnem mišljenju in obstaja na vseh področjih (Požarnik in Pregelj 2009, 74).

Divergentno znanje in mišljenje: o njem govorimo takrat, kadar učenec ob nekem pojavu vidi več možnih odgovorov oziroma razlag za neki pojav. Divergentno znanje prav tako obstaja na vseh področjih, zanj pa sta značilna ustvarjalno mišljenje in občutljivost za vse tisto, kar ne sodi v neki model, in poskus osmišljanja teh odstopanj (ibid).

LITERATURA

1. Abecednik.com. 2009. *Damoklejev meč*. Dostopno prek: <http://d.abecednik.com/damoklejev.html/> (5. september 2009).
2. Althusser, Louis. 2000. *Izbrani spisi*. Ljubljana: Založba /*cf.
3. Aropa. 2009. *Sigmund Freud Life and Work*. Dostopno prek: <http://www.freudfile.org/> (3. september 2009).
4. Blažič, Marjan, Milena Grmek Ivanuš, Martin Kramar in France Strmčnik. 2003. *Didaktika. Visokošolski učbenik*. Novo mesto: Visokošolsko središče, Inštitut za raziskovalno in razvojno delo.
5. Csonka, Vladislav. 1970. *Zgodovina katehetike*. Ljubljana: V. Furlan. Ciklostil.
6. Flere, Sergej in Marko Kerševan. 1995. *Religija in sodobna družba: uvod v sociologijo religije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
7. Gabrič, Aleš. 2001. Šolski sistemi na Slovenskem v 20. stoletju. V *Šolska kronika. Zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje*, ur. Marjeta Balkovec Debevec, 236–250. Ljubljana: Slovenski šolski muzej.
8. Gerjolj, Stanko. 2003. *Didaktika in didaktika religije*. Ljubljana. Skripta
9. ——— 2006. *Živeti, delati, ljubiti*. Celje: Mohorjeva družba.
10. Grmič, Vekoslav. 1971. Slovenskemu prevodu Holandskega katekizma na pot. *Krščansko oznanilo: holandski katekizem za odrasle*. Maribor: [s. n.].
11. ——— 1985. Dvajset let po koncilu. *Znamenje 2 (XV)*: 98–99.
12. Heinemann, Ranke, Uta. 1992. *Katoliška cerkev in spolnost*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
13. ——— 2000. *Ne in amen: napotilo za verski dvom*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
14. Jank, Werner in Hilbert Meyer. 2006. *Didaktični modeli*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
15. *K Jezusu. Krščanski nauk za prvi letnik*. 1987. Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov.
16. Kodelja, Zdenko. 1995. *Laična šola pro et contra*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
17. Komensky, Jan Amos. 1958. *Velika didaktika*. Ljubljana: Zveza pedagoških društev LR Slovenije.
18. *Kristus, naš vzor. Učbenik za 7. letnik verouka*. 1970. Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov.
19. Križanič, Ivan. 1899. *Razlaga novega Velikega katekizma*. Maribor: Tiskarna sv. Cirila.

20. Kroflič, Robi. 1997. *Med poslušnostjo in odgovornostjo. Procesno-razvojni model moralne vzgoje*. Ljubljana: Vija.
21. *Krščanski nauk za četrti letnik*. 1991. Celje: Mohorjeva družba.
22. *Krščanski nauk za prvence. Kratke zgodbe svetega pisma in nauki za prvi dve šolski leti. S slikami*. 1940. Ljubljana: Katehetsko društvo.
23. *Krščansko oznanilo: holandski katekizem za odrasle*. 1971. Maribor: [s. n.].
24. Kržič, Anton. 1906. *Kratka katehetika s praktičnimi pojasnili*. Ljubljana: Katoliška tiskarna.
25. Kubale, Valentin. 1996. *Pomen razvoja specialne didaktike v sodobni šoli*. Celje: samozaložba; Maribor: Piko's Print Shop.
26. Kuhar, Alojzij. 2001. *Pokristjanjevanje Slovencev in nemško-slovanska etnična meja v vzhodnih Alpah*. Ravne na Koroškem: Koroški muzej; Celovec: Mohorjeva založba.
27. Küng, Hans. 2004. *Katoliška cerkev: kratka zgodovina*. Ljubljana: Sophia.
28. Kvaternik, Peter. 2005. Pastoralna konstitucija – ključ za razumevanje koncila. Dostopno prek: <http://kvaternik.over.net/index.php?id=120> (5. september 2009).
29. *Leksikon Cankarjeve založbe*. 1979. Ljubljana: Cankarjeva založba.
30. Macuh, Bojan. 2001. *Med veroukom in moralno vzgojo*. Radovljica: Skriptorij KA.
31. Marentič Požarnik, Barica in Leopoldina Plut Pregelj. 2009. *Moč učnega pogovora. Poti do znanja z razumevanjem*. Ljubljana: DZS.
32. *Na poti h Kristusu. Krščanski nauk za tretji letnik*. 1990. Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov.
33. *Naše življenje v Cerkvi. Učbenik za 6. letnik verouka*. 1970. Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov.
34. Oražem, Janez. 1977. Prizadevanje slovenskih katehetov za veroučne načrte. V *Pripravljanje novega katehetskega načrta*, ur. Albert Metlikovec, 28– 56. Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov.
35. *O Bogu in našem odrešenju. Veliki katekizem. I. del*. 1963. Trst: društvo katehetov
36. *Podrobni učni in vzgojni načrt za osnovne, višje narodne in meščanske šole*. 1932. Ljubljana: Škofijski ordinariat in ljubljansko in mariborsko katehetsko društvo.
37. Pogačnik, Jože. 1942. *Verouk VI*. Ljubljana: Katehetsko društvo.
38. Radio Ognjišče. 2009. *Radijska kateheza*. Dostopno prek: http://audio.ognjisce.si/index.php?p=Radijska_kateheza/2009 (30. avgust 2009).
39. Rassias, Vlasis. 2000. *Demolish them*. Dostopno prek: <http://www.ysee.gr/index-eng.php?type=english&f=lovestories> (13. avgust 2009).

40. Smrke, Marjan. 1996. *Religija in politika: Spremembe v deželah prehoda*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
41. Snoj, Alojzij Slavko. 1998. *Katehetika: didaktične osnove kateheze*. Ljubljana: Teološka fakulteta.
42. – – – 2003. *Katehetika: didaktična izhodišča religijskega, verskega in katehetskega pouka*. Ljubljana: Salve.
43. *Slovar SSKJ*. 2000. Ljubljana: DZS. Spletna izdaja.
44. Stark, Rodney in William Sims Bainbridge. 2007. *Teorija Religije*. Ljubljana: FDV.
45. Strmčnik, France. 2001. *Didaktika: osrednje teoretične teme*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
46. Škrabl, France. 2001. Iskanje nove oblike kateheze v sekularizirani družbi. *Bogoslovni vestnik* 61 (3): 386- 387.
47. Truhlar, Vladimir. 2001. *Katolicizem v poglobitvenem procesu*. Maribor: Mohorjeva družba.
48. TV Slovenija, 2. program. 2009. *Zgodbe svetega pisma*. Ljubljana, 24. julij.
49. Valenčič, Rafko. 1984. Pastoralni »aggiornamento« Drugega vaticanskega cerkvenega zbora. V *Dvajset let po koncilu*, ur. Janez Gril, 136–147. Ljubljana: Tisk Berčič Stane.
50. Wikipedija – prosta enciklopedija. 2009. *Vulgata*. Dostopno prek: <http://sl.wikipedia.org/wiki/Vulgata> (15. avgust 2009).
51. Židan, Alojzija. 2004. *Za kakovostnejša družboslovna znanja; Didaktični in znanstveni prispevki*. Ljubljana: FDV.
52. – – – 2007. *Vzgoja za evropsko demokracijo*. Ljubljana: FDV.